

ÖRÖKSÉG

2007. JÚLIUS-AUGUSZTUS

XI. ÉVFOLYAM

7-8. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

A TARTALOMBÓL

NAPIRENDEN

Komáromi Erődrendszer /Győrfi Mónika 3

Műemlék-körkép

Komárom-Esztergom megyéből /Nagy Klára 5

Komárom régészeti öröksége /Számadó Emese 6

Műemléki tervek Brigetio "Vásártéri"...

/Prof. Dr. Borhy László 7

Római város a föld alatt /Nagy Levente 7

A Császármanőver helye /Özvegy Györgyi 9

Elfelejtett falfestések a Tatai Esterházy-kastélyban

/Kemény Marianne 10

Majk, Kamalduli Remeteség /Hajtun Eszter 11

FÓKUSZBAN

Nincsenek előítéleteim

– interjú dr. Mezős Tamással /Nagy Zoltán 12

MŰHELY

Budai lakás kilátással /Palástiné Simonffy Krisztina 14

Ankét a harangtörténetről /Turok Margit 16

MAGYAR TÜKÖR

Helikonról szólva /Hadnagy Zoltán 17

A fertőrákosi római Mithras-szentély

/Nagy Levente 20

PANORÁMA

A Teleki László Alapítvány szerepe

/Diószegi László 23

Tanácsok pályázóknak /Winkler Gábor 26

Az Ókor első "modern" városa?

/Lantos Zsolt Gábor 27

A világ köldöke /Juhász Árpád 31

MAGYAR MŰLT

Műemlékvédelem a Balatonfelvidéken /Éri István 33

CIVILIÁDA

Örökség Völgy 2007. /Bagdány Judit 37

Díjak és citromok 38

Polgármesteri köszöntő

Komárom Város Önkormányzata és lakosai nevében köszöntöm a műemléki konferencia résztvevőit és az Örökség minden olvasóját.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal döntése, amellyel Komáromba helyezte az aktuális tanácskozást, minden bizonnyal annak a helyzetnek is szólt, mely a várost a 19. századi erődjei révén napjainkban jellemzi.

Kulturális értékeinkkel, épített örökségünkkel való együttélés, a műemlékekkel történő észszerű és korszerű gazdálkodás mind aktuális kérdés városunkban is, hiszen az eredetileg katonai célokra épített, a két Komáromot körbe ölelő erődrendszer hasznosítása a tulajdonos állammal együtt megoldásra váró nagy, közös feladatunk.

Mindennek együtt kell járnia azzal, hogy maradéktalanul megfeleljünk az UNESCO Világörökség lista feltételeinek, hiszen az is érdekünk, hogy minél többen ismerjék meg páratlan szépségű erődjünket.

Komáromban természetesen nem csak az erődök érdemelnek figyelmet, hanem a nyugati városrész, Szőny barokk és neo-barokk építészeti emlékei is. Igaz, hogy ezeken kívül nem nagyon bővelkedünk építészeti különös értékeket jelentő épületekben, hiszen a történelmi Komárom a Duna másik partján épült, és az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés a Duna két partján fekvő, éppen csak kialakulóban lévő várost szétszakította, így a mi városunk csak a háború után, szinte a semmiből kezdett épülni.

Az erődök azonban álltak. Meg néhány családi ház. Egy-két kisebb gyár s ipari vállalkozás és a frissen megépített vasút – ez jelentette a délparti Komáromot 1920-ban. A gazdag, nagy múltú város barokk tereivel, pazar középületeivel, módos polgárbázaival a másik oldalon maradt.

Az önálló várossá válás folyamata a déli parton az 1920-as évek második felében vett igazán lendületet, nagy összegű állami kölcsönből – abból az időből származnak városunk legszebb középületei (iskolák, templomok, városháza stb.).

Ez az építkezés mind a mai napig tart, hiszen nincsen például a városnak korszerű, méltó működési feltételeket biztosítani képes kulturális központja, és ennek a folyamatnak lesz része (azaz máris része) az erődök hasznosításának minden bizonnyal sokéves programja is.

Bizonyos vagyok abban, hogy a konferencia építészeti értékeink, épített örökségünk védelmét, műemlékeink értékelvű hasznosítását fogja szolgálni a maga eszközeivel.

Jó munkát kívánok minden résztvevőnek.

Zatykó János
Komárom Város Polgármestere

Lehet-e néhány év alatt sokak számára vonzó euroregionális kisugárzású kulturális – turisztikai attrakciót varázsolni egy 150 esztendő, eredetileg hadászati célokra épült, mára szelíd dombok övezte, csodás, faragott kőfalak, fény és árnyék játékból szőtt, varázslatos világot alkotó műemlékből? Feleljünk rá azonnal: lehet.

GYÓRFI MÓNICA

KOMÁROMI ERŐDRENDSZER – ÚTBAN A VILÁGÖRÖKSÉG FELÉ

A magyar erődök "Komáromi Történelmi Erődrendszer" címmel, 2000 óta szerepelnek a Világörökség Magyar Várományosi Listáján. Az 1999-ben, a Palatium Stúdió által készült, első hasznosítási tervek alapján, többszöri átgondolás, módosítás után – az alapvető kulturális turisztikai szerepét megőrizve – készült el a teljes, 14 különálló, de egymáshoz szorosan kötődő, moduláris erődrehabilitációs, fejlesztési program 2005-ben. A projekt – reméljük sikerrel – pályázik az Új Magyarország Nemzeti Fejlesztési Terv *kiemelt projektejének* sorába.

A komáromi erődrendszer szlovákiai, újvári Laktanyaépületét 2002-ben hagyta el az utolsó katona. Még abban az évben az Öreg- és Újvár, a Nádorvonal, a Vág-vonal felkerült Szlovákia Tentatív Listájára. Azóta északon egyelőre papíron álmodják tovább az erőd sorsát.

2004-ben, az Európai Unió Phare pályázatán nyert összegből készült el az Öreg- és Újvár három változatot tartalmazó jövőképe. Ennek elfogadott B változata (a két szélsőséges megoldás: a teljes eredeti helyreállítás, és a pusztán állagmegóvást szolgáló változat mellett) korszerű, tágas tereket jelöl, a védelmi övezet területének rehabilitálásával az erődök 19. századi állapotának helyreállítását célozza. Ez az elképzelés a lakosság számára jól hasznosítható, a turisták számára is vonzó módon, az erődlemek egyeztetett funkcióival valósulhat meg. 2005-ben új fejezet kezdődött a komáromi Erődrendszer összehangolt fejlesztésének megvalósításában. A két egymáshoz legközelebb álló erődlem a szlovák oldalon található Öregvár és a magyarországi Csillag erőd funkcióinak összehangolását kezdeményező, tervek elkészítésére az Interreg III A keretében benyújtott közös pályázaton, újabb uniós forrást nyertünk. Az "Erődök ébredése" projekt az első lépés a közösen gondolkodás elmélyítésében, hiszen a projektgazdák számára világossá vált, hogy sem a déli, sem az északi rész nem teljes a másik oldal nélkül. Az északi sokévszázados történelmi mag és a déli legkorszerűbb 19. századi erődök összefogása nélkülözhetetlen a sikeres jövő érdekében.

A tényleges közös munka során világossá vált az is, hogy az erődök egyenként nem, csak együtt, egységes Erődrendszerként esélyesek a kiemelt cím elnyerésére.

2006 márciusában a szlovák és magyar kulturális miniszterek, *Frantisek Tot* és *Bozóki András* ünnepélyes keretek között aláírták a közös UNESCO Világörökség jelölésről szóló Szándéknyilatkozatot.

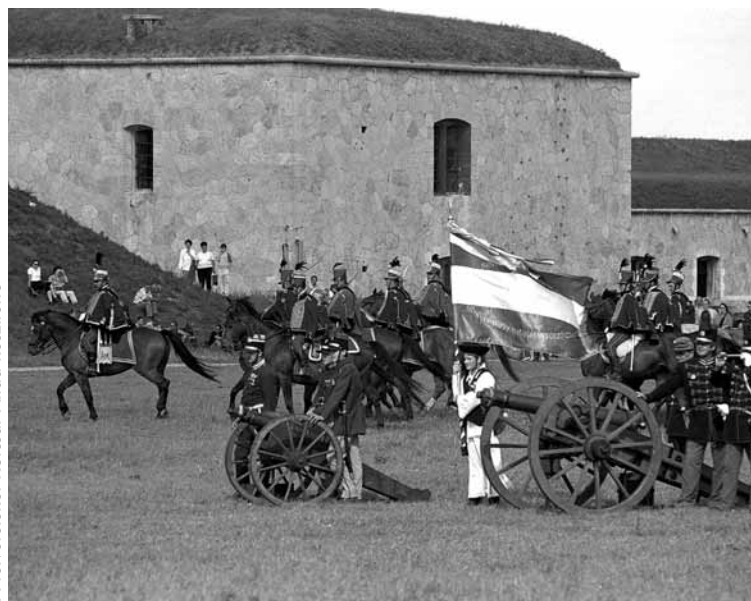
Rövidesen megalakult a *Komáromi Erődök Világörökség Munkacsoportja*, melyben mindkét fél részéről a kulturális minisztériumok, a felügyeleti szakhatóságok, a helyi szakértők, valamint a vagyonkezelő szervezetek vezetői vettek részt. A Munkacsoport havi rendszerességgel ülésezett, és elkészítette az UNESCO formai követelményeinek – azóta már tudjuk – megfelelő Felterjesztési Dokumentáció, mely a kulturális kategória c(ii), c(iii), c(iv) kritériumai alapján jelöli az erődrendszert a Listára, a következők szerint:

A "c(ii) Jelenlegi állapotát tekintve az erődrendszer több mint 300 évre visszamenőleg jeleníti meg az európai védekező harcászati technológia vívmányait, a 16. századi bástyás erődöktől a 17. századi csillag-alakú, majd a 19. század végére jellemző polygonális alaprajzú erődformáig.

c(iii) Kiemelkedő példája a hagyományos hadi építészeti kultúrának. Az erődrendszer a szárazföldi erődítmények karak-

terisztikáját ép állapotában mutatja be, megjelenítve az idők során felhalmozott technológiai, technikai szakértelmet. Páratlan és jellemző megtestesítője az uralkodócsalád menedékéül is szolgáló, ezen felül még magas színvonalú hadászati funkcióval is rendelkező, hadiobjektumokra nem jellemzően esztétikus építészeti megoldásokat felvonultató erődrendszernek.

c(iv) A helyszín ősidőktől fontos stratégiai átkelő. A 19. századra alakult mai formájára, az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó védőbástyájaként kiépült erődrendszer. A legfejlettebb építési technikák alkalmazásával a korábbi idők erődépítészeti tapasztalatait felhasználva, a központi citadella köré épült erődgyűrű a modern európai védelmi hadászati stratégia csúcsa. Emléket állít a soknemzetiségű tervezők és építetők szakértelmének, amely megalkotta az akkor bevehetetlennek, legyőzhetetlennek számító erődrendszert. Később, elsősorban a tüzérségi löfegyverek fejlődése miatt, hadászati jelentősége megváltozott, de évszázadokon át szolgálta a különböző népek

A felvételeket Kulcsár Alida készítette

Harci játék az erőd udvarán

katonagenerációit. A soha harcokban visszafordíthatatlanul nem rongálódott, csaknem teljes épségében megmaradt erődrendszer korának jellemző műemléke."

Lehet-e ez a műemlék a Régió, Magyarország, Európa vagy a világ kiemelkedő turisztikai és idegenforgalmi látványossága? Az UNESCO Világörökség jelölt Komáromi Erődrendszer tulajdonosi és vagyonkezelői a Duna mindkét partján, – magyar és szlovák oldalon – erre a kérdésre keresték a választ, mikor a Világörökség felterjesztési dokumentációjával egyidőben elkészítették a helyszín rövid, közép- és hosszútávú elképzelését tartalmazó "Management Plan"-t, vagyis a műemlék összehangolt *Kezelési Tervét*.

Magyar és szlovák műemléki, kulturális és épített örökséggel foglalkozó szakemberek ugyanazon időben jelentkező közös akaratának eredménye a Terv.

A Komáromi Erődök Világörökség Munkacsoport rendszeres ülései során a döntési illetékességgel rendelkező szakmai szervezet olyan rövid (5), közép (20) és hosszútávú (50 év) fejlesztési elképzeléseket dolgozott ki, és hangolt össze, melyek szükség-szerűek és méltók nemzeti-, nemzetközi örökségünk fenntartható fejlődéséhez és az integrált értéktörző megújulásához. Az elkészült dokumentáció legfontosabb elemei az együttműködési mechanizmus, a döntéshozatal módszerének megállapítása, valamint az, hogy az ikervárosok arculata, hosszútávon az erődök világörökségi helyszínhez illő bemutatásához igazodjék. Végül néhány példa arra, hogy a "Duna Gibraltárjaként" emlegetett erődrendszer elemei milyen lehetőségeket rejtjenek, és miként egészítik ki egymás értékeit.

A történelmi belváros északi oldalon fekszik, de a déli oldalon épített Monostori Erőd, miután jól körüljárható s érintetlen védelmi területének zárt tömbje közvetlenül érintkezik a Dunaparttal, jó turisztikai lehetőségeket kínál. Ezt a magyar állam már korábban felismerte. A szovjet csapatok kivonulását követően közvetlenül gyorsan sok értékmentő, értéktörző rehabilitációs munkát végzett el. (Lőszermentesítés, az udvar és a védőárkok tisztítása, a káptér épületében irodák, kiállítótermek, a főbejárat árkádjai alatt őrszoba, mosdók kialakítása). A Monostori Erőd Kht. 2000 óta irányítja a helyreállítási munkákat, s végzi a 70 hektáros ingatlan vagyonkezelését. Kulturális-turisztikai és idegenforgalmi szempontból legfontosabb fejlesztései:

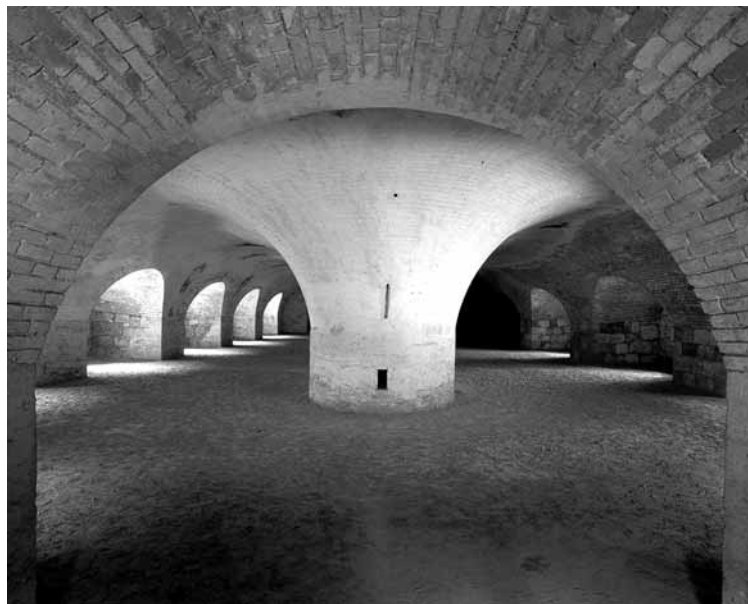
- Útcsatlakozás kiépítése az 1-es főútról
- Közönségforgalmi parkolók építése
- Dunai kikötő
- Kenyermúzeum
- Szabadtéri Színpad és kiállítóterem a Dunai Bástyában
- Büfé, Ajándékbolt
- Lőoktató terem falképeinek restaurálása,

– 20 számítógépet kiszolgáló informatikai hálózat kiépítése és működtetése

Jelenleg tehát a Monostori Erőd nem csak az erődépítészetre, a hadászati technikák jobb megismerésére kíváncsi látogatókat vonzza Komáromba.

A magyar oldal erődelemei – mivel az 1877. évi építkezés lezárult – a korabeli tervektől eltérően nincsenek egymással közvetlen összeköttetésben, míg a szlovák oldalon az erődrendszer részei, a Dunai védővonal bevonásával szerkezetében állandó, zárt gyűrűt képeznek. Ez az adottság látogatók "vezeté-

séhez" a városkép formálásához, az egységes arculathoz jelentősen hozzájárulhat. A magyar oldalon különböző térelemek – fémkatona-szobrok, táblák – segítik a vezetést.

Nehéz feladatot jelentett a Kezelési Terv elkészítése során a tulajdonviszonyok változatossága, és a vagyonkezelő szervezetek jogi helyzetének különbözőségéből eredő eltérések összehangolása. A magyar oldalon 2005 óta egységesen az "elidegeníthetetlen állami tulajdon" kizárólagos vagyonkezelője a Monostori Erőd Kht. A projektgazda kht. kidolgozott koncepciója szerint a Monostori Erőd a déli erődök központja, ahol 12 különálló, integrált fejlesztési modulból tevődik össze az uniós szinten is különleges erődrehabilitációs megoldást bemutató attrakció. (Kaland-, és Kultúrbástya, Működő Katonai Pékség, Ifjúsági Szálló, Militaria Kemping, 2 km-es Zöld Tanösvény, dunai kikötők, saját Vasútállomás). A Csillag erődben tervezés alatt álló "Alkotóház" Residence House, és az Igmándi erődben kialakítandó "Huszárközpont" a kisebb erődöket is jól kihasználhatóvá, és gazdaságossá teszik. A vagyonkezelő elképzelése szerint a fejlesztés befejeztével, mintegy 15 év alatt, önfenntartóvá válhat a műemlékegyüttes.

Az északi oldal tulajdoni térképe színesebb: szerepel rajta magán, állami, önkormányzati tulajdonú erődelem is. Az állami műemlékvédelmi hatóság azonban, mint kiemelt műemléket, a védelmet egységesen a legmagasabb szinten határozza meg minden ingatlanrész számára. A többségi tulajdonos Észak-Komárom Önkormányzatának célja a döntések és a végrehajtás tekintetében összehangolt ernyőszervezet létrehozása.

Idén, február 1-jei határidőre készült el, és érkezett be az UNESCO Világörökség Bizottságához a magyar-szlovák közös felterjesztés, "Erődrendszer a Duna és Vág folyók torkolatánál Komárno-Komárom városokban" címmel. A szükséges tevékenységek összehangolásának folyamatát, a dokumentumban leírt adatok hitelességét az ICOMOS szakértői idén össze vizsgálják, amikor a Világörökség Bizottság az új tagok felvételéről szóló döntését készíti elő. Az eredményről 2008 tavaszán, a WHC soros ülése után értesülünk. ■

NAGY KLÁRA

MŰEMLÉK-KÖRKÉP KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYÉBŐL

A történelmi Esztergom és Komárom vármegyék Dunától délre fekvő részéből alakult ki a jelenlegi Komárom-Esztergom megye. Összeolvadásuk nem új keletű, de a mai napig megőrizték "önállóságukat". A megye igazából két pólusú. Az egyik és talán a hangsúlyosabb: Esztergom és környéke, a másik Tata és környéke – közöttük Tatabánya alkotja a mérleg nyelvét. A 2000-2001. év a millennium jegyében telt el. A megye "zászlóshajója" Esztergom volt, az egykori királyi-érseki város. Érthető módon oda koncentráltak a millenniumi események.

Esztergomban kiépült az egykori királyi-érseki vár, a Vármúzeum. Az Érsekség ezeréves fennállását több kiemelkedő esemény is ünnepelte, amelyek helyszíne a Bazilika, a Főszékesegyház volt. A Bazilikában elkészült a Szent István Vértanú kápolnája, és ünnepélyesen felszentelték az északi toronyban kialakított Szent István emlékhelyet.

A magyar Szent Korona a három közjogi méltóság jelenlétében jött el Esztergomba, a Bazilikába.

2001. október 11-én átadták az Esztergomot és Párkányt/Stúrovót összekötő Mária Valéria hidat is.

Esztergom, Tata, Kiskőrös, Komárom Bálolna egyaránt jeleskedett a különböző pályázatok feltérképezésében és elnyerésében.

Az esztergomi Ó-Szeminarium (Nagy-szeminarium), ma a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ elsősorban az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, de "HEFOP-4.1.2" pályázat segítségével az 53 éves kényszerű szünet után újraéledt. Mellette az északi kánonok-sor épületeit iskola céljára újítják fel. A hat épületből kettőben már néhány éve folyik az oktatás, míg a további négy épület felújítása folyamatban van.

Az esztergomi Víziváros főutcája a Berényi Zsigmond utca burkolata, közművei megújultak, a "Vízivárosi Rózsakert" (a dzsámi, a Malom-bástya, a volt Petz gyár és VGV épület) épületegyüttesének felújítása az engedélyezett terv birtokában reméljük hamarosan és főleg látványosan elindul.

A város nagy erőfeszítést tett és tesz az épületek, az utcakép rendbetételére. Elkészíttette a Berényi Zsigmond utca – épületenkénti – színezési tervét.

Az esztergomi királyi város főtere, a Széchenyi tér a "Regionális Operatív Program 2005." pályázati keretében teljesen megújult, a gépkocsik eltűntek a térről. A tér épületei is folyamatosan újulnak meg.

Nagy léptékű tervek előkészítése, engedélyezése történt meg, illetve történik. Például a "Hévízi bástya és a kis török fürdő műemlékegyüttes rekonstrukciója"; a Pázmány Péter u. 13., a volt Megyeháza, ma a múzeum-kiállítóépülete; a Kossuth Lajos utca 14-16-18. számú ingatlanok beépítése. Lebontották a Fürdő-Szálló többszintes, az 1960-as években épült "modern" szárnyát. Sajnos a klasszicista Fürdő-Szálló felújítását még nem sikerült a Városnak elindítania.

Tatán jól sikerült az egykori Zsinagóga, ma Másolat Múzeum helyreállítása, elkészült a teljes homlokzati rekonstrukció, és megújult a környezete is. A zsinagóga kertjében állították fel Lugosi Mária "Minden mártírok emlékére" c. megrendítő

szoborkompozícióját.

Elkészült a Béres Klinikát s lakásokat magába foglaló Hajdú utca 15. sz. épületegyüttes, befejeződött a Vaszary Általános Iskola teljes felújítása, és részlegesen megújult az előtte lévő tér Óratornya is.

A Kincstári Vagyoni Igazgatóság felújította a tatai Vár lapostető épületrészét, ezzel az eredeti terv szerint visszakerülhet helyére a főbejárat, vagy újabb kiállítóterrel bővíthet a vár.

Tata városa előkészíti a történeti Belváros, a tatai vár és az Öregtő nagy projektjét. A MNG a "Királyi Városok Integrált projekt része, a tatai Esterházy kastélyegyüttes kulturális és reprezentációs központ" nevű pályázaton sikeresen szerepelt, és így van remény az Esterházy kastélyegyüttes felújítására, hasznosítására.

A Megye területén Kiskőrösön, Magyar Királyi Lovardában és a komáromi erődökben folyt látványos helyreállítás.

A kiskőrösi Magyar Királyi Lovarda és az I. és II. istálló felújítása az "Integrált helyi fejlesztési akciók ösztönzése PHARE program 1. 2. komponenséhez nyert pályázatot, a "Belváros fejlesztése, a volt Királyi Lovardagyüttes rehabilitációval és hasznosításával" A használatbavétel folyamatban van. A Lovarda részben az eredeti funkcióban, részben rendezvények számára nyújt lehetőséget, míg az I. és II. istállóban wellness központ, múzeum, rendezvényterem van, kisebb részében pedig az eredeti célnak megfelelően istállóként használják.

A komáromi erődök közül a Monostori erőd felújítása, hasznosítása épülete; az ún. Parancsnoki épület vagy Dunai-bástyában legkülönbözőbb kiállítások kapnak helyet, míg az udvar nyáron színhátékok,

operagálak helyszínül szolgál. A Lőkegyűjtő-teremnek a 20. század huszas-harmincas éveiből származó falképeinek restaurálása csaknem teljesen megtörtént NÖP pályázatból.

A Csillag-erőd hasznosítására nemrég írt ki a Monostori Erőd Hadkultúra Központ Kht. pályázatot, amely rendkívül sikeresen zárult. A pályázat: az "Erődök Ébredése" megnevezésű Interreg III. A. HUSKUA/05/01/255. sz. projekt keretében, a "Csillag erőd nemzetközi művészeti központ" címet viselte.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a Monostori Erőd Hadkultúra Központ Kht., Komárom és Komárno Városa, a két ország kulturális tárcái együttesen terjesztették fel Világörökségre az északi és déli Komáromi Erődrendszert. Döntés várhatóan 2008-ban lesz. A megyében a felsoroltakon kívül sok helyen történt/történik műemléki/örökségvédelmi felújítás.

Piliscséven a római katolikus temploma külső felújítása és belső restaurátora és díszítőfestési munkái folyik; Dömösön, a római katolikus templomnak a főoltár mögötti falképre restaurálására, a templombelső komplex felújítására, Bajnán a római katolikus templom felújítására (szentély régészeti feltárása), a Sándor-Metternich kastély főépületének homlokzatfelújítására, és a temetőben a Sándor család szarkofágjának helyreállítása került sor. Folyamatban van Pilismarót, római katolikus templom, Tarján, római katolikus templom, Súr, római katolikus templom, Bana, római katolikus templom felújítása is.

Az Ó-Szeminarium Könyvtárterme

Fotók: Galacanu Előre

A Gyermely-Gyarmatpuszta, Metternich-vadászkastély kutatása és tervezés ugyancsak folyamatban van.

Megmenekült (a Bős-Nagymarosi vízlépcső építése során bontásra ítélt) és gyönyörűen megújult a *Dunaalmás-i* Nagymalom (vízimalom). Az egykori molnárház helyett egy teljesen új szemléletű épület, egy kvázi hajó-lakóházat építettek az új tulajdonosok.

Süttő-Bikolpuszta kastélya és kápolnája magánérőből, a kápolna (amely a magyar romantika egyedülálló emléke) NÖP pályázat segítségével újul meg – rendkívül színvonalas kivitelezéssel.

Kudarcaink:

Esztergom: Sándor-palota; Fürdő-Szálló; Meszéna-ház.

Tata: Schweizerei és fedeles lovarda; Szent Kereszt Plébániatemplom homlokzatfelújítása (halvány remény van, hogy az aktualizált engedélyezési terv alapján talán elindul az Öreg-Tata szimbólumának, az Esterházyak hatalmas templomának homlokzatfelújítása); a Cifra és a Miklós malom; valamint

Naszály-Billepuszta: Esterházy-kúria és a bajnai Sándor-Metternich kastély helyreállítása, ahol még mindig nincs új tulajdonos. Együtt a kastély hasznosítása is évek óta megoldatlan. ■

Az Ó-Seminárium udvari, belső traktusa

SZÁMADÓ EMESÉ

KOMÁROM RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGE

Komárom történeti-régészeti örökségének gyűjtője, őrzője, feldolgozója és bemutatója a Komáromi Klapka György Múzeum. Az 1966-ban alapított múzeum első kiállítása Komárom keleti városrésze, Szöny területén fekvő római kori település, Brigetio

Négy Évszak – az Ősz megszemélyesítője

kőfaragványából jött létre, az Igmándi erődben.

A domborműves ábrázolásokkal díszített és latin nyelvű feliratokkal ellátott sírkövek, szarkofágok, oltárkövek és mérföldkövek Brigetio római kori lakóinak társadalmára, vallási életére, temetkezési szokásaira adnak széles körű információkat, a legkülönbözőbb funkciójú építészeti tagozatok pedig a helyi építési szokásokba engednek bemutatást.

Az izgalmas faragványokból egy mészkő reliefet mutatunk be, amely még az ókorban kettétört. Egyik része az észak-komáromi Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma, másik pedig a Klapka György Múzeum tulajdonában van. A hiányzó töredéket 1993-ban mindkét múzeum gipszmásolattal egészítette ki. A Phaidra és Hippolytos tragikus történetének egy momentumát elmesélő domborművön Hippolytos a földre ejti mostohaanyját, Phaidra szerelmeslevelét, melyet a dajka adott át neki, miközben a háttérben egy oltárra támaszkodva Aphrodité áll, Erös kíséretében.

A római kori Brigetio egykori feltételezett központjában 1992 óta folytat rendszeres régészeti feltárásokat – Komárom Város Önkormányzata támogatásának köszönhetően – az ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszéke és a Klapka György Múzeum. Az ásatásokon a tanszék hallgatói vesznek részt nyári szakmai gyakorlat keretében, *prof. Dr. Borhy László* régész, tanszékvezető egyetemi tanár vezetésével. A kutatások római kori lakóházakat, a hozzájuk tartozó díszes lakórészekkel és gazdasági traktusokkal, továbbá kövezett utakat, illetve ipari műhelyeket hoztak felszínre.

Az előkerült nagy mennyiségű leletanyag, elsősorban a színvonalas falfestmények bemutatásának az igénye hozta létre 1996-ban a Klapka György Múzeum főépületét és annak állandó kiállítását, a "Római kori tárgyi leletek Brigetióból" címmel, a Kelemen László u. 22. szám alatt. A kiállítás 1999-ben sírrekonstrukciókkal bővült, Brigetio katonai temetőjében, az előző évben feltárt három érintetlen szarkofág teljes leletanyaggal történő bemutatásával.

1993-1996 között, a Vásártér északi zónájában kerültek elő azok a mennyezet- és falfestménytöredékek, amelyek egy megközelítőleg 3x4,3 méter nagyságú helyiség dongaboltozatát és kőalapozását, faszerkezetes, agyagtéglából épített falát díszítették. A mennyezetfestmény sarkaiban a Négy Évszak megszemélyesítése (az Ősz haját szőlőfürtök, a Nyárét búzakalász, a Tavaszét pedig – valószínűleg – virágkoszorú díszíti, a Tél fejét áttetsző fehér fátyol fedi), a központi körkompozíciójában pedig az *Andromeda* és a *Pégasos* csillagkép ábrázolása látható. (Részletesebben lásd a professzor úrral készült interjút a 7-8. oldalon.)

1999 és 2001 között a Vásártér melletti házak egyikében magánépítkezések során több összefüggő töredékcsoportot alkotó római kori falfestménytöredék került elő, melyek valószínűleg egy belső udvart, *peristylumot* díszítettek. A falfestmények valószínűleg a Kr.u. 3. század közepe táján készültek. A mintegy 6 m hosszú, 3,8 m magas helyiséget balról jobbra haladva a következő ábrázolások díszítették: jobb kezének ujjain hengeres edényt tartó negroid vonásokkal rendelkező férfi – négy lábánál és bőrének szélénél kifeszített oroszlánbőr – egyszerű öltözkű, szintén negroid férfi, bal kezében kék színnel festett tálccával, melyen három (feltehetően) poréahagyma van. Jobb kezét szájaához emeli, és a tálcán ábrázolt ételmezt kóstolja meg – kifeszített párdubőr. Az egyes jeleneteket kandelábermotívumok választják el egymástól. A jelenetsor középső része felett egy-egy delfin-ábrázolás látható.

Falfestményeink ikonográfiai értelmezése az ásatásvezető régész, *prof. Dr. Borhy László* érdeme, restaurálásukat *Kurovsky Zsófia* és *Harsányi Eszter* restaurátor-festőművészek végezték. ■

PROF. DR. BORHY LÁSZLÓ

MŰEMLÉKI TERVEK BRIGETIO "VÁSÁRTÉRI" MARADVÁNYAINAK A BEMUTATÁSÁRA

Miután a tárgyi leletanyag és a falfestészeti díszek méltó elhelyezést kaptak az múzeum állandó kiállításán, mind a kutatók oldaláról, mind pedig szőnyi és komáromi részről felmerült annak az igénye, hogy az eredeti romterület is láthatóvá váljék. Ennek megvalósításához 2007 februárjában *Vasáros Zsolt* DLA, a Narmer Építészeti Stúdió vezető tervezőjének irányításával látványterv készült a mintegy 1000 nm-es felület műemléki bemutatására.

A modern szemléletű, a kortárs nyugat-európai bemutatóhelyeken alkalmazott megoldásokat is figyelembe vevő, bravúros technikai megoldásoktól sem idegenkedő terv egyszerre több igénynek kíván megfelelni: a puszta romterület bemutatási funkción túl figyelembe veszi az itt haladó – egyébként római eredetű – fő közlekedési útvonalat, nyitott terasz kialakításával színpad lehetőségét is felkínálja, sőt, füves rendezvényter kialakításával a Vásártér igazi, nevében foglalt szerepét is visszaadná. A vasbeton alapszerkezetbe foglalt, fatartókból álló tartószerkezet bitumenes vastag-lemez lefedést kap, kavicssterítéssel. A védőépület oldalfalainak burkolata kültéri fa, amelynek belső oldalán vászonburkolat helyezkedne el, grafikai felületet kínálva a kiállítás számára. A római kori épületmaradványok az üvegburkolatos oldalfalak révén természetes megvilágítást kapnának, téli temperálását pedig a tetőre telepített szoláris kollektorokkal kívánják a tervezők megoldani. A védőépületen belül a recepció/információ fogadja a látogatót, aki megnézheti az épületben helyet kapó kiállítást, vetítőterembe lépve pedig audiovizuális bemutatás révén kapna bevezetést a feltárások történetébe. A vendégek a romterület felett vezetett acél szerkezetű járórácon járva fejezik be látogatásukat a romkert helyett funkcióját tekintve inkább régészeti bemutatóhelynek, multifunkcionális hasznosíthatóságát nézve pedig történelmi információs központnak tekinthető épületben. ■

Fotó: Szérmády Emese

Komárom – a Világörökség címére pályázó Monostori Erőd mellett – országszerte jól ismert római kori ásatásairól és régészeti kutatásairól. *Borhy Lászlót*, az ELTE-BTK Ókori Régészeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanárát a Brigetio (Szöny) polgárvárosa területén már több mint 15 éve folyó ásatások eredményeiről Nagy Levente kérdezte.

NAGY LEVENTE

RÓMAI VÁROS A FÖLD ALATT

A SZÖNY-VÁSÁRTÉRI ÁSATÁSOK EREDMÉNYEI

– 1992-ben kezdődött a szöny-vásártéri ásatás, gyakorlatilag a 16. ásatási szezonban vagyunk. Az 1920-as években egyszer már megkezdődött a térség szisztematikus feltárása, de a kutatások hamar abbamaradtak. 1992-ben szinte véletlenül bukkantunk arra a lakóházra, amelyet azóta is kutatunk egyre nagyobb kiterjedésben, mélységben. A Vásártéren két római kori lakóházat találtunk, amelyeket egy vékony, 50-60 cm széles síkátör választott el egymástól.

– *Mikor épültek ezek a lakóházak, és hogyan illeszthetők be a város történetébe?*

– A legkorábbi objektumok fa-föld szerkezetűek, és az 1. század végéről, 2. század elejéről származnak. Az Antoninus-dinasztia idején (a 2. század közepő harmadában) keletkeztek a legkorábbi kőépületek, amelyeket a Severus-dinasztia korában (a 2. század végén – 3. század első harmadában) átépítettek. A lakóházak leggazdagabb periódusa a késő Severus-korra tehető. Alexander Severus császár idején (222-235) az épület elpusztult. Csak a 3. század végén próbálták meg újra felépíteni, de hamarosan feladták, a 4. században már nem laktak benne. A Vásártér területe feltehetően a polgárváros közepén volt, az itt feltárt épületek felhagyása érdekessé teszi a város történetét a 3. század végén.

– *1994-ben egy szakmai körökben azóta Európa-bíróvá vált falfestmény-lelet került elő az egyik lakóházban.*

– 1993-ban akadtunk rá arra a felületre, amelyet először nem mertünk felszedni, egy egész évet hagytunk az itt található

falfestmény-töredékek szakszerű felszedésének megszervezésére. A restaurátori munkákat *iffi. Bóna István*, a Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézetének tanára vezette. Az egykor dongaboltozatot díszítő falképeket 1995-ben bemutatták a bolognai Nemzetközi Ókori Falfestészeti Konferencián, ettől kezdve a leletről folyamatosan konzultáltunk a római falfestészet legjelesebb kutatóival. Nemzetközi elismertségét jelzi, hogy hat évvel később már mi szerveztük a Nemzetközi Ókori Falfestészeti Konferenciát – ennek témáját is ez a mennyezetfestmény adta.

– *Mit ábrázol ez a mennyezetfestmény, és milyen jelentőséggel bír az ókori művészet történetében?*

– Az ábrázolás ikonográfiai, illetve kompozíciós megoldása jelenlegi ismereteink szerint egyedülálló az ókori művészetben, de az ábrázolás részlet-motívumai alapján jól megérthető és magyarázható. A festmény sarkaiban elhelyezett Négy Évszak perszonalifikációjából indul ki, ezek a római művészet általánosan ismert motívumai. A Négy Évszaknak az időre, ciklikusságra, örökkévalóságra vonatkozó jelentéstartalmából kiindulva a kompozíció átvezet minket az idő mozgásának ókori felfogás szerinti terébe, az égbe. Az ég különböző szférái két szín segítségével jelennek meg, e színek szimbolikáját az ókori források leírásai alapján határozhatjuk meg: alul a levegőre kék, felül pedig az éternek nevezett legfelső szférát vörös szín jelzi – egy körkompozíció formájában. Ebben a kompozícióban helyezkednek el az ókori felfogás szerint az állócsillagok, amelyek közül

itt az univerzum legmagasabb szféráját jelentő Andromédát, illetve Pégasost (vagy Ló-csillagképet) ábrázolták. A két csillagkép sajátos pozícióban helyezkedik el: Andromeda a levegőben lebeg, a lovat alulról, hasa felől ábrázolják, ahogy lentől a csillagokat szemléljük. A körkompozíció illúzionisztikus eszközökkel jeleníti meg az állócsillagokat, amelyeket – amennyiben kupolanyílás lenne – a maguk fizikai valóságában engedne láttatni.

A körkompozíciónak ez az ábrázolási módja tovább él az ókeresztény művészetben, jó példa erre a ravennai Galla Placidia mauzóleum mennyezetábrázolása, ahol a kompozíció közepén a Krisztust megjelenítő kereszt jelenik meg kék alapon aranycsillagokkal. A 6. századi Bizáncban a Justinianus-korabeli irodalom egyik meghatározó egyénisége volt Kosmas Indikopleustés, aki a Keresztény topográfia című művéhez készített egyik illusztrációban egy dongaboltozatos szobában ábrázolta ugyanezt a sémát, de a közepén már magát a Pantokratort jelentette meg. Ez a séma jelenik meg később sok más középkori templom mennyezetén, illetve később reneszánsz és barokk templomok kupoláin is. 1998 és 2001 között a Vásártér 2. számú lakóházában garázs építése során egy másik jelentős falfestmény-leletet is találtunk egy lakomát és falra térítve kinyújtott állatbőröket ábrázoló jelenettel. – *Tudomásom szerint nemrégiben került a múzeumba még egy különleges emlék, a polgárváros amphitheatrumának építési felirata.*

– A felirat az 1990-es évek elején teljes épségben került elő csatornázási munkálatok során, és 2004-ben került a múzeumba; szövege alapján úgy tűnik, hogy a polgárváros amphitheatruma a késő Severus-korban (a 220-230-as években) épült. Ez azért különleges, mert ebben az időszakban a római birodalom más városaiban már nem építettek amphitheatrumokat, csak a tunéziai El Jemből, illetve Rómából ismerünk ilyeneket (a Róma városi emlék amphitheatrum castrense néven ismert). A felirat megszövegezéséből az is kiderül, hogy a polgárváros egyik polgármestere a közeli legióstáborban állomásozó katonák számára egy 70 római láb (=21 m) hosszúságú pódiumot építtetett a hozzá tartozó ülősorokkal. Ezzel Brigetio is azoknak a városoknak a sorába lépett, amelyeknek két amphitheatrumuk volt (egy katonai és egy polgári). A katonaváros amphitheatrumának helyét más korábban is ismerték régi metszetekről, de az újonnan előkerült felirathoz tartozó épület helyét is megtaláltuk a II. katonai felmérés 1840-ben készült térképén, a polgárváros nyugati szomszédságában.

– *Bizonyára 2004 óta is kerültek elő jelentős objektumok, leletek a vásártéri ásatásról.*

– Az utóbbi években megtaláltuk az 1990-es években feltárt lakóházak gazdasági traktusait (udvart, fészert, földbe süllyesztett tárolóedényeket), ezzel

a lakóházak építési és átépítési periódusait illetően is lényeges új megfigyeléseket tudunk tenni. Még 2001-ben feltártunk az egyik lakóházban egy deszkákkal bélelt kis ciszternát, amelyben egy zárt leletegyüttes került elő: 3. századi kerámia, érmék és üvegedények mellett a legjelentősebb lelet egy legionáriusok által használt vassisak volt. Ettől a ciszternától mintegy 8 m-re keletre 2004-ben egy még nagyobb és még mélyebb kútra bukkantunk rá, deszkahordó-bélésének indítását éppen tegnap találtuk meg.

Fotó: Nagy Levente

Andromeda és Pégasos ábrázolása a Vásártéren előkerült mennyezefestményen

Idén májusban is feltártunk Molajban, a Vásártértől kb. 3 km-re keletre, az egykori katonaváros területén egy kutat. Teljes egészében kiemeltük a fa bélését, amely olyan jó állapotban maradt fenn, hogy a deszkákon a Brigetioiban állomásozó I Adiutrix legio bélyegei is láthatók. Ez a felfedezés lényegesen bővíti a hasonló jellegű ritka leletek sorát, amikor szerves anyag kerül elő teljes épségben Magyarországon, mint ahogy a Győr-Ménfőcsanakon és Zalalövőn végzett ásatások során a korábbi években, évtizedekben is megfigyelhető volt.

A Vásártéren feltárt épületkomplexumtól kb. 50 m-re délebbre leletmentés során 2006-ban egy üvegkészítő műhely maradványait tártuk fel. Ennek érdekessége az, hogy egy "recycling"- technológiát alkalmazó műhely lehetett, ahol korábbi üvegedényeket, üvegtárgyakat nyers üvegtömbbe formálva gyártottak új üvegtárgyakat.

– *Hol ismerkedhetnek meg a látogatók a vásártéri ásatások gazdag leletanyagával?*

– Egyrészt az ásatás helyszínén minden évben tartunk egy nyílt napot, ahol az érdeklődők közvetlenül is megismerkedhetnek az ásatással, másrészt a leletanyagot az 1996-ban alapított Klapka György Múzeum kiállítótermeiben is láthatják (Komárom, Kelemen László u. 22.). Itt vannak kiállítva a falfestmények, a legszebb leletek, valamint a 2001-ben talált ciszterna rekonstrukciója is, benne a vassisakkal. A Vásártéren az ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszékének hallgató nyári gyakorlat (tanítás) keretében ismerkedhetnek meg az ásatási módszerekkel, technikákkal. Az ásatásokat Komárom Város önkormányzata saját költségvetéséből finanszírozza, ez a kedvező hozzáállás Magyarországon ma már sajnos ritkaság. ■

Komárom megye műemlékeinek sorában kitüntetett helye van a tatai gróf Esterházy-kastély műemléki együttesének. A 18. század második felében *Fellenthali Fellner Jakab* tatai építőmester tervei alapján, későbarokk stílusban épült kastély-együttes a 2007. július 25-i kormányhatározat alapján kiemelt projekt státuszt kapott 2,5 milliárd támogatással. Az elmúlt évben a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága jelentős – mintegy 70 millió forint – összeget fordított a fejlesztési program összeállítására (elvi engedéllyel rendelkezik), valamint az életveszélyes tetők felújítására. A helyreállítás, illetve a restaurálás mai állásáról *Özveggy Györgyi* építész (Nemzeti Gondnokság) és *Kemény Mariann* restaurátor írásait közöljük.

ÖZVEGY GYÖRGYI

A CSÁSZÁRMANŐVER HELYE

A tatai Esterházy-kastély helyreállítása tavaly és az idei év első felében nagyot lépett előre. 2006 tavaszán megújult a belső udvar, júniusban lezárult a művészettörténeti kutatás s a teljes műemlékegyüttes képzőművész restauratori szondázó falkutatása, és hozzáfogtunk a kiskastély – a valamikori vendégszárny – födém- és tetőszerkezetének felújításához is.

Amikor a kastély-együttes a *Műemlékek Nemzeti Gondnoksága* (korábban: Állami) vagyonkezelésébe került, az új vagyonkezelő elkészítette többek között a műemlékegyüttes szerkezeteinek (födém, tetőszerkezet, falburkolatok, parketták stb.) faanyagvédelmi vizsgálatát is. Amint azt a laboratóriumi vizsgálatokkal alátámasztott szakvélemény megállapította, a szerkezeteket, de különösen a kiskastély födém-, és tetőszerkezetét súlyosan károsították részben a rovarok és a gombák, de elterjedt a minden építész és műemlékes rémálma, a *merulius lacrymans*, vagyis a *könnyező bázisgomba* is. Forrás hiányában évekig nem tudtuk megkezdeni a helyreállítást. A munkát végül – a hatósági engedélyek birtokában – 2006 nyarán kezdhettük el. Amíg az építési engedélyekre vártunk, biztonságba helyeztük a kivitelezés során veszélybe kerülő értékeket. Felmértük többek között az igényes kézi felhordású mennyezeti gipszstukkókat; tanúfelületként óvatosan lebontottuk az egyik legszebb díszítőfestésű szoba feltárt mennyezeti rozettáját, mert az ezek fölötti erősen fertőzött csaposgerenda fafödémét el kellett távolítani. Kimentettük a veszélyeztetett területen található, kiemelkedő műemléki értékkel bíró, de gombafertőzött nyílászárókat is. (Sérüléseik vélhetően akkor keletkeztek, amikor a kiskastélyt kórháznak használva a helyiségeket naponta felmosták, a szobák padozatára felmosáskor több vödör vizet zúdítva.) Így rohadt el az ajtók tokszerkezetének alsó harmada. Nagy kár, mert az udvarra néző egyik terem, melynek szupraportáiban vadászjelenetek láthatók, ajtótokjai és a szárnyai is díszítőfestettek, hasonlóan ugyanezen szoba falburkolatának fatábláihoz. A védőkezelt szerkezeteket egy zárható, fertőtlenített helyiségben őrizzük. Felmérési és konszignációs, illetve restaurációs tervet készítettünk róluk, melyet a műemléki hatóság jóváhagyott.

A munkát nyílt közbeszerzési eljárás során a *Nemes és Társai Építőipari Fővállalkozó Kft.* nyerte el. Sajnálatos, hogy a rendelkezésünkre álló összegből csak a kivitelezés első szakasza készülhetett el, viszont a gombafertőzés legaktívabb gócait sikerült megszüntetnünk, s a tetőszerkezet legveszélyesebb csatlakozási pontját, az É-ÉNy-i sarkot is átépíthettük. Ez a tetőszakasz konstrukciós hiba miatt beázott, így alakult ki az igen súlyos fertőzés. Az új csomópont arra hivatott, hogy ezt a hibaforrást a későbbiek során kiküszöbölhessük. A helyreállítást éppen ezért folytatni kell, hogy a kiskastély számos műemléki értékével együtt végre biztonságba kerülhessen.

Itt az ideje, hogy kimozduljunk a holtpontonról, mert idén szeptemberben emlékeznék meg Tatán a városhoz kötődő "Császármanöver" néven ismert katonai művelet 110. évfordulójáról. Ezt a hadgyakorlatot *I. Ferenc József* magyar király és *II. Vilmos* német császár közösen rendezték, s napja szinte egybe esik a *Kulturális Örökség Napjaival*. A város lázasan készül a múltó megemlékezésre, és hogy ne maradjon ki a kastély, mely egykor az előkelő vendégek szállása volt, előkészület alatt áll egy kiállítás szervezése, mely látványos módon mutatná be az eddig elvégzett kutatások eredményeit. Reményeink szerint megtekinthetők lennének többek közt a már említett mennyezeti rozetta mellett a kiskastélyban rejtőző díszítőfestések

látványos elvi rekonstrukciói, és szándékunkban áll bemutatni a "Tatai Esterházy-kastély új funkciói" címmel azokat a terveket is, melyek az Esterházy-kastély jövőbeli hasznosításának részét képezik. E tervek nagy érdeklődésre tarthatnak számot a látogatók körében. (A MATESZ tervezői által készített munka az idei év elején összehívott műemléki tervtanácson osztatlan sikert aratott, és ez év júniusának végén kézhez kaptuk a tervdokumentációra vonatkozó elvi engedélyt is.) ■

Foto: Cívertan Bt.

A KASTÉLY TÖRTÉNETE

A tatai kastély műemlékegyütteséből kiemelkedik a főépület arányosan impozáns tömbje. Nyugat felől az ún. "kiskastély" és a hozzá kapcsolódó melléképületek karéja öleli körül. Az együttes művészetileg értékes része még a jellegzetesen fellneri építészeti vonásokat tükröző kocsiszín kis épülete is. A tatai és gesztesi birtokok 1762-ben *Esterházy Miklós* (1711-1764) koronaőr tulajdonába kerültek. *Esterházy Miklós* nagyszabású építkezéseket tervezett a tatai vár lebontásával, illetve átalakításával. Egy, a fertődi kastélyhoz hasonló nagyságrendű épületet kívánt emeltetni. A megvalósításról több építésszel is tárgyalta, végül *Fellner Jakab* kapta meg a megbízást. A tatai vár helyén létesülő "vízi vár" nagyszabású, szép terveinek eredeti példányai sajnos elvesztek az *Esterházy Levéltár* 1945-ös elpusztításakor. Szerencsére azonban *Rév helyi (Réh) Elemér*, *Fellner Jakab* munkásságának és a magyar barokk építészetnek egyik legkiválóbb kutatója még a levéltár égése előtt megvizsgálta és lefényképezte az eredeti terveket. (A tervek fotókópiái a tatai Kuny Domokos Múzeum tulajdonába került "Rév helyi-hagyatékban" megtalálhatók. *Esterházy Miklós* elképzelései a tatai vár szerencsésére nem valósultak meg. Váratlan halála után utódja, *Esterházy József* anyagi okokra hivatkozva visszavonta a megrendelést, és egy jóval kisebb volumenű építkezésre adott utasítást. 1763-ban fognak hozzá az "új kastély" megtervezéséhez, vélhetően ez lenne a "vízi vár", amelynek csupán tervei készültek el. Helyette megépítették a jelenlegi kéttornyú, tetőteraszos úgynevezett "nagykastélyt", amely mai formáját 1776-ban nyerte el. A Rév helyi-hagyatékban megtalálható egy *Fellner Jakab* által jegyzett alaprajz némi eltéréssel megegyezik a mai nagykastély alaprajzával. Ezzel a dátummal zárul le a kastély fellneri korszaka. 1874-ben ismét átalakításokat hajtottak végre a kastélyon, feltételezhetően ekkor válnak lakhatóvá a nagykastély földszinti helyiségei, és ekkor építhették a vörösmárvány kandallókat is. Az épületegyüttes utolsó átalakítása 1897-ben zajlott, amikor vízvezetékét építhették. A II. világháborút követően államosították a kastélyt, majd évtizedekig kórházként, idegstanatóriumként működött.

KEMÉNY MARIANNE

ELFELEJTETT FALFESTÉSEK A TATAI ESTERHÁZY-KASTÉLYBAN

Az Esterházy család egykori rezidenciáját, a tatai Öreg-tó partján álló kastélyt a háború után ideg- és elmegyógyintézetként alakították. Következményeit az egész épületegyüttes visszavonhatatlanul magán viseli. Állapota az elmúlt évtizedre jelentősen leromlott, így kórházként tovább már nem működhetett, ugyanakkor műemléki értékei csorbát szenvedtek. 2001-ben a Műemlékek Állami Gondnoksága tulajdonába került, ezzel megcsillant a remény, hogy régi méltóságát egyszer még visszanyerheti.

A hiteles műemléki helyreállítást célzó döntésekhez különböző szakterületek kutatási eredményeinek szintézise szükséges.

Az egyik megközelítés a restaurátori falfestés-kutatás, amelyre 2003. októberében kaptam megbízást azzal a céllal, hogy felszínre kerüljenek az épület belső falaihoz tartozó esztétikai és műemléki értékek, a sok éve eltakart falfestés-rétegek, s körvonalazódjanak a falfestések helyreállításának módozatai, lehetőségei és korlátai.

A kutatómunka során az elszennyeződött kórházi falfestések alól lassan kibontakozott a múlt, az egykori grófi kastély fénykorának több periódusát idéző falfestések nyomai.

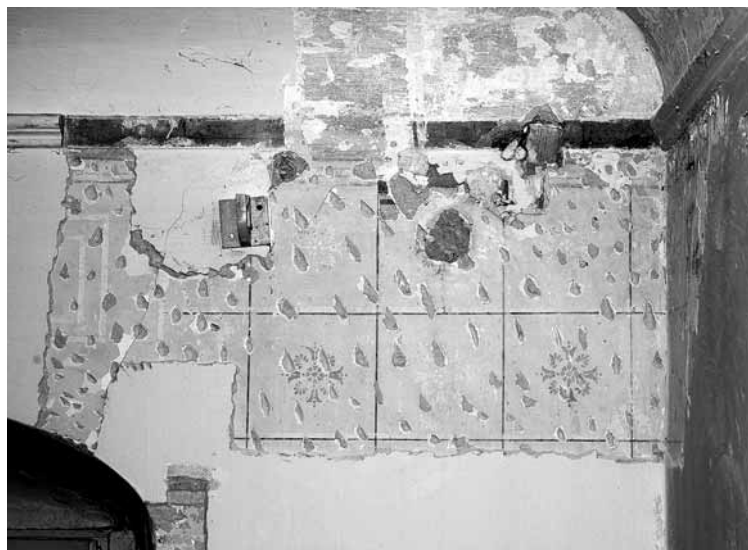
Ésszerűnek látszott először szondázó falfestéskutatást végezni az összes helyiségben, és differenciálni: kutatóablakok nyitásával kiszűrjük azokat a helyiségeket, amelyek építészeti átalakítások vagy egyéb káresemény miatt visszavonhatatlanul elveszítettek műemléki értéküket. E helyiségekkel szabadon kalkulálhat a tervező építész az újrahazsnoztási terv készítése során.

Az épületegyüttes 155 helyiségeből a továbbiakban már csak azokkal foglalkoztunk, amelyek falain történeti rétegeket találunk. Indokolt esetben végzett nagyobb kiterjedésű feltárásaink során kibontakozott és értelmezhetővé vált az egykori díszítőfestés. Kialakulhatott a kastély helyreállítására vonatkozó koncepció. A kutatás eredményei közül az épületegyüttes Kiskastélyként számon tartott egységében felszínre került falfestéseket kell kiemelnünk. A néhány évtizeden át elmegyógyintézetként működő egykori földszintes vendégszárny méltatlan állapotba került. Nedves, dohos, gombafertőzött, a pusztulást idézi. Talán

de a teljes feltárás még meglepetésekkel szolgálhat.

A festett szobák időszaka a XX. század elejével zárult le és helyet adott a jelenleg is látható egységes, neobarokk gipszdíszítésnek. A Nagykastély az épületegyüttes legrepresentatívabb, és látványos a legépebben maradt épületszárnya, ismert történelmi események színtere.

A kutatás ennek ellenére kevésbé látványos eredménnyel járt. A Kiskastély festett periódusával közel egyidős festést csak

A "valaha elegáns, igényes, dekoratív falfestések" – nyomai

a földszinten találtunk. Különleges az épület déli oldalán lévő kis szoba, amelynek falaira és boltozatára pasztikus hatást keltő, redőződő drapériát festettek secco technikával. Az abból nyíló sarkoszoba hasonló díszítésű. Az emeleti szobák arculatát a jelenleg egységes fehér gipszpasztika díszítés határozza meg, és alatta korábbi festékrétegeknek nyoma sincs. Bizonyos termek ablakbélleteinek és kályhafülkéinek füzerei, díszei színesek voltak. A falak pasztell színeikkel a márványkandallókhoz igazodtak, finom árnyalataik harmonikus egységbe foglalták a belső tereket. Fény derült a zöld lambériás "Nagyebédlő" eredeti színeire is...

Az egész Nagykastélyt tekintve nem húzható határvonal a műemléki szempontból értékes és értéktelen terek között, mindegyik szobát be kell kapcsolni a műemléki térrendszerbe. Legnagyobb kihívást a különböző stílusú periódusok etikus és esztétikus bemutatása jelenti. A melléképületekben csak ötven évnél fiatalabb, egyszínű és hengerelt szobafestésekkel találkozhatunk, helyreállításuk a műemléki építészeti témakörébe tartozik.

A megtalált festés-töredékek értelmezésével és analógiák alapján rekonstrukciós vázlatterveket készítettünk, így próbáltuk láttatni a falfelületek egykori sablonált, vonalazott díszítőfestéseit.

Ahol azonban figurális, szabadkézi festés töredékei kerültek elő, nem kíséreltük meg kitalálni a részből az egészet. Ott csak a teljes feltárás során bontakozhat ki a fal díszítése. A kastély tehát még tartogat meglepetéseket, de benne szunnyadó művészeti értékei ismeretében műemléki helyreállítása már jó alapot kínál.

Feladatunk és felelősségünk jól kezelni a felfedett titkokat, hogy a falak újra sugározhassák a letűnt korok harmoniáját. ■

A felfedéseket a szerző készítette

éppen a kontraszt miatt hatott a meglepetés erejével az a felfedezés, hogy a fő szárny szobáinak falait valaha elegáns, igényes, dekoratív falfestések díszítették. Többnyire sablonált, vonalazott, keretmezős szobafestésekkel találkozhatunk, amelyek az ismétlődő motívumokból kiszűrhetőek. A kertre nyíló díszterem, a "sala terrena" falain azonban festői, szinte naturalisztikus tülvelvű és lombos fák részletei bontakoznak ki,

HAJTUN ESZTER

MAJK, KAMALDULI REMETESÉG

A majki kamalduli remetesség a maga nemében egyedülálló Európában. Egyedülálló, mert bár 220 éve elköltöztek belőle a kamalduli szerzetesek és azóta mindent mondhatunk, csak azt nem, hogy eleink rendeltetésszerűen használták a kolostort, mégis jó állapotban maradt fenn az utókor számára.

A Remetesség *Franz Anton Pilgram* tervei alapján készült 1733-tól 1782-ig, amikor II. József megszüntette a rendet. Eddig az ideig a tervezett húsz remetelakból 17 készült el. Állt és működött már a templom, de a konvent épülete még nem, noha kívülről befejezték, de a belső munkálatok zöme még váratott magára.

A majki tervek sajnos nem maradtak fenn, ez azért is nagy baj, mert tudomásunk van arról, hogy az Esterházy család régense, *Balogh Ferenc* mindent elkövetett, hogy Pilgram terveit leegyszerűsítse, és ez az építész 1761-ben bekövetkezett halála után egyre inkább lehetővé vált.

Miután a rendet felszámolták az Esterházy család visszavásárolta az államtól az elkobzott területet, és az 1800-as évek folyamán először bérbe adta posztógyártás céljára, majd később saját ízlése szerint a kor divatjának megfelelően, vadászkastélyá alakíttatta át. Az épület igazi kálváriája azonban a II. világháború után kezdődött. A bányászat sem tett jót a műemléknek, annak ellenére, hogy a bánya az akkori lehetőségekhez mérten körültekintően járt el. A Remetességben rendezték be a bányászlakásokat, a kastélyban szakközépiskola működött, sőt korábban még katonai fogda is volt.

A Remetesség 2001-től a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (2007-ig Műemlékek Állami Gondnoksága) vagyonkezelésében van.

2004-ben elkezdődött a kolostort körülvevő park kert-régészeti kutatása. Ezzel egyidejűleg elkezdődött az épületek diagnosztikai feltárása, a falkutatások, a szerkezeti vizsgálatok, nem utolsósorban a tetőszerkezetek faanyagvizsgálata a gombásodások és egyéb kórokozók feltérképezése.

Fekete J. Csaba elkészítette a kolostor értékkibontakoztatási tervét, melyre alapozva készítjük el a hasznosítási koncepciót.

A cellaházak kerítéseit felújítottuk, lélegző vakolatot használva, a repedéseket összevarrtuk, valamint kicseréltük rajtuk a cserépfedést is.

Folyamatosan végzünk állagmegóvási munkákat. Ezeknek csak némelyike látványos, többsége azonban nem; azt azonban már

most is mondhatjuk, hogy biztosan elindult ennek a ritkaságszámba menő műemléknek a rendbetétele.

Közben, amíg egy nagyszabású felújítás alapjait rakjuk le, folyamatosan törekszünk arra, hogy növeljük a Remetesség látogatottságát. A marketing munka mellett megfelelő, ideillő programokat szervezünk. 2005 nyarától kezdődően minden június derekán az alapító Szent Romuald napjához kötődően megrendezzük a "Kamalduli Napok"-at, ekkor megnyitunk egy-

Foto: Civertan Bt.

A remetelakok – madártávlatból

egy új kiállítást is. Az idén a nagy sikerű "Kert a falak mögött" című kiállításnak ad helyet a konvent épülete. A kiállítás a bakonybéli bencés szerzetesek életét, mindennapjait örökíti meg. Párhuzamosan egy kisfilm is megtekinthető, melyben maguk a szerzetesek beszélnek életükről, munkájukról, hitükről. A kiállítást a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársai készítették. Ezenkívül az egyik cellaházat a szerzetesi életmód kellékeivel

rendeztük be, beleértve a gyógynövénykertet is. Egy másik cellaházban a Krakó melletti Bielanyban élő és működő kamalduli szerzetesek életét bemutató fotókiállítás látható. Évente kétszer rendezünk nagyszabású biofesztivált a kolostor udvarában, valamint a parkban, az esetenként több mint kétezer idelátogató nagy öröme.

A Remetesség napjainkban az Angolparkon keresztül közelíthető meg. (A kerékpárosokat kerékpártároló várja, a belépőjegyet pedig a 14-es cellaházban vásárolhatja meg a látogató. Itt üzemel az információs központ, a múzeumi bolt és itt található a mozgássérültek WC-je is. A teljes Remetesség mozgássérültek számára jól járható.)

Az idén sikerült tíz információs táblát is elhelyeznünk a tótól egészen a cellaházakig, három nyelven, magyarázó képekkel együtt. Olvasóinkat és látogatóinkat sok szeretettel várjuk. ■

(Bővebben: a www.mag.hu
s a www.montecorona.hu
www.vendegvaro.hu oldalakon.)

Foto: Civertan Bt.

Beszélgetés dr. Mezős Tamás elnökkel arról, hogy határ-e Hungária körút; határkő-e a szeptemberi időpont; milyenek az intézményi kapcsolatok; határ-e az országhatár és változnak-e funkciók és feladatok?

NAGY ZOLTÁN

NINCSENEK ELŐÍTÉLETEIM...

– Amikor reggel megérkezik, átjön az aulán és látja az Örökség Galériában kiállított fotókat, a rakpart képeit, a Duna gyönyörű panorámáját – mögötte Pest látványával – mi jut eszébe először?

– Az, hogy gyönyörű. A rakpartokkal először akkor kerültem kapcsolatba, amikor annak a Belgrád rakparti házának homlokzati rekonstrukcióját kellett megterveznem, amelyben Czétényi Piroska is lakik. Sajnos mindmáig az az egyik legelhanyagoltabb ház a rakparton. Szerencsére módom nyílt még több Duna-parti ház homlokzat-rekonstrukciójának tervezésére is. Szeretem a Duna partot, és azt a látványt.

– Az építészettörténettel és műemlékvédelemmel hivatásszerűen foglalkozó egyetemi tanár számára mit jelentett a katedra mellől az örökségvédelem hivatali székébe áttúlni?

– Az "átülésbe" erőteljesen belejátszott az a tény, hogy szeretem a várost, vannak elképzeléseim arról, hogyan lehetne még szebbé tenni, és e nézetek mellé le tudok ültetni egymással szemben álló, vagy együtt dolgozni szándékozó feleket is. Ennek kiemelt része a rakpart, de a számomra természetesen a város egységes, és a város egységében kell a megújításáról gondolkodni.

– A főváros elkészítette a Budapest Szíve programot. Ebbe – tudomásom szerint, nem kérte az örökségvédelem véleményét. Elkészült egy javaslat a Szervita térre, amely minden ízében idegen a tértől, még részleteiben sem szervesült.

– Nem biztos, hogy múltbeli kötődésekkel terhelt partner bevonása a tervezésbe segíti az ügyet, ezt önmagamban nem tartom hibának. Ebben az ügyben meglehetősen liberális vagyok, és elsősorban az értéket keresem. Csak akkor utasítok el valamit, ha nem tudok vele azonosulni, ha igen, akkor támogatom. Zaba Hadidnak a térre vonatkozó tervét azért nem tartom jónak, mert látszik, hogy nem ismeri a teret, ahová az épület kerülne. Túl kicsi a tér ahhoz, hogy oda egy ekkora buborék épülhessen. (Valami finom hasonlatosságot vagy gondolati közösséget vélek felfedezni a Vörösmarty téren épülő Fazakas György-ház és a Szervita téri terv között, de számomra sokkal inkább elfogadható Fazakas háza, mint Hadidé.) A döntési folyamatban részt kell venni, de nincsenek kipányvázott határvonalak, ami mentén haladni lehet, akkor nem biztos, hogy mindenbe bele kell vonni a műemlékeseket.

– Mégis, nem lett volna-e jobb, ha a Budapest Szíve programhoz több szálon kapcsolódik a műemlékvédelem?

– Azt gondolom, hogy a főváros és a műemlékvédelem és a többi szereplő együttműködése katasztrofális. Belezna Évát és több más kollégáját is tanítottam, biztosra veszem, hogy a mi kapcsolatunk is megváltozik. Miután én vagyok az új szereplő ebben a körben, semmiféle előítéletem nem lehet, ezeket a szereplőket nekem kell egy asztalhoz ültetni.

– Egyes kerületekkel keményen vitázott a Hivatal. Vagy fordítva. Várható-e további kemény tárgyalások a kerületekkel?

– Mindig azt mondom: nekem nincs csak egy épület. Számomra a Dunától a Hungária körútig azonos értékű minden ház. Ugyanúgy küzdök majd egy földszintes picit házért, mondjuk a Paulay Ede utcában, mint a Parlamentért. Verók és Hunwald polgármester urakkal már találkoztam. Hunwald úr is igen konstruktívnak ítélte meg a beszélgetést s látszottak a kiskapuk, amelyeken el tudunk indulni a város, mindannyiunk érdekében. Csécséi urat a VIII. kerület polgármesterét régóta ismerem, s azt is, hogy ő hogyan gondolkodik. A IX. kerületről az a véleményem, hogy bár látványos és eredményes ami épült, de a város értékeinek megőrzése szempontjából eléggé megkérdőjelezhető beavatkozás született. Ebben az új IX. kerületben új struktúrát hoztak létre azzal, hogy a tömböket építik körbe. Ezért kár volt.

– Az idén meleg ide vagy oda, mintha nem lett volna nyár a Hivatalban. Fölpörgött az élet, az új elnök dinamikus változtatási elképzelései megmozgatták az apparátust. Tévednék?

– A belső átalakítás lényege, amelyen már február óta gondolkodom, az organigram az ismert. Ennek lényege, hogy megpróbálom szétválasztani az egyes funkciókat a házon belül. Ebben van most a legnagyobb vita, mármint hogy szabad-e a tudományos részleget szétválasztani önmagában is úgy, hogy közvetlen művészettörténész létszámot rendelünk a régiókhoz, illetve a kutatók másik része a tudományos és nemzetközi elnökhelyettes alá van rendelve. Kutatói team-munkára teremtjük meg a lehetőséget. Ha mód van a két szervezeti egység folyamatos átjárhatóságára, akkor három-négyévi hatósági munka után, bárki, ha igényli, ismét kutasson, s fordítva, aki pedig eddig kutatót, annak legyen módja "kimenni a terepre", s ott dolgozni. Majd meglátjuk, hogy működik-e.

– Stratégiai kérdésként említette a régiók ügyét.

– A régiók munkakörülményeit szeretném javítani. A lényegi munkát ott végzik, ott dől el minden. Elsősorban ez lesz az általános elnökhelyettes feladata. Az eddigi struk-

A felvételeket Nagy Krisztina készítette

túrában erősen az elnökhöz kötődött minden döntés és az építész szemléletű műemlékvédelem helyett egy sokkal szűkebb terület véleménye érvényesült. Azt gondolom, hogy ez így nem jó. Lehet, hogy a magyar műemlékvédelem fejlődése szempontjából a művészettörténeti szemlélet elfogadható, de itt túlfutottunk egy még elfogadható körön. Bizonyos kompromisszumokat kell kötni annak érdekében, hogy az épületek használhatók legyenek. Ezt a szemléletet az építész végzettségű általános alelnök közbeiktatásával kezdeményezem, de természetesen sohasem gondolok arra, hogy a művészettörténeti gondolkodást eliminálni lehetne.

– *Az új szervezeti struktúra, amely már most 80 százalékgig készen van, szeptemberben életbe lép?*

– Nem szeretném szeptembert kanonizálni. Addig szeretnék erről egyeztetni, ameddig szükséges. Méghozzá minden szinten, és olyan kompromisszumokat hozni, amelyek az alapelvek elfogadtatásával mindenki számára elfogadhatók lesznek. Ha ez nem szeptember elseje lesz, akkor később. Mindenesetre előbb a minisztériumnak kell a pecsétet ráütni az SzMSz-re.

– *Hogyan alakulnak a kapcsolatok a műemlékvédelem társintézményeivel a K.Ö.SZ-szel és a MNG-vel?*

– A K.Ö.SZ-szel abszolút közvetlen és szoros az együttműködésünk. A KÖSZ-nek az a feladata, hogy a régészeti ásatás feltételeit szabályozza, koordinálja. Azt viszont sajnálom, hogy az ÁMRK megszűnt, megszüntetését hibának tartom. A műemlékvédelemnek olyan háttér-intézménye vészett el, amelyet előbb-utóbb pótolni kell. Amikor november-december fordulóján érzékelttem ezt a döntést, akkor kezdtem el szervezni feltételeit, hogy a Műgyetem az ÁMRK-ból kikerülő funkciókat átvegye, illetve olyan funkciókat hozzunk létre, ami az ÁMRK működéséből hiányzott. A korábbi vezetők nem építették ki azt a laboratóriumi, épületfizikai háttérrel, ami nélkül a mai modern műemlékvédelem nem lehetséges. A Műgyetemen minden készen áll, hogy ezt a szervezetet létrehozzuk. Olyan épületkutató laboratórium áll fel, amely az épületkutatás épületdiagnosztikai kutató háttérrel lesz. Az épületrégészetben a falstruktúrákat elemző, a perióduskutatást lehetővé tevő roncsolásmentes szerkezeti vizsgálatra lesz alkalmas ez a laboratórium.

Ami a MÁG-ot illeti nem hiszem, hogy szükség lenne egy olyan mega-szervezetre, amely a beruházástól, az építéstől kezdve a helyreállított épület funkciójának kitalálásán át az épület működtetésig egyetlen szervezetként minden feladatot ellát. Ezért áll fel egy műemlékvédelmi ingatlanfejlesztő non-profit kft., amely az építés-beruházásokat végzi. Az MNG funkciója pedig az lesz, hogy a velük kialakított programra a fizikailag felkészített épületben a kulturális funkciót létrehozzák, majd –, ha már megáll a maga lábán – elengedjék. Nem gondolom,

hogy az Eszterházy kastély az idők végezetéig a MNG fennhatósága alá tartozzék. Ebből a logikából az is következne, hogy Gödöllő és Keszthely is egy ilyen mega-szervezet része lenne. Nem. Az MNG-re inkább a dajka szerepe vár.

– *Az új szervezeti rendben némi találátságokra adott okot a pályázati iroda.*

– A Pályázati Iroda feladata lesz, hogy megteremtse a ma esélytelen és pusztuló emlékek megújulására kapott források szétosztásának objektív döntési mechanizmusát. Ha az idén lesz néhány százmillió forintunk, azt már így osztanám szét, ha jövőre szerencsénk van, és sikerül még több pénzt kapni, akkor a jövő évi támogatási pénzeket is eszerint osztjuk el. Egyúttal olyan támogatási osztályt is létrehozunk, amely, a beruházás folyamatát ellenőrzi. Számomra nincs határon inneni és határon túli műemlék, csak magyar építészettörténeti érték van. A támogatást azonos értékűen képzem el.

– *Számos, a Hivatal egészét érintő kérdést lehetne, kellene feltenni még. Hadd ragadjak ki egyet még önkényesen: mi várható a Budai Vár rekonstrukciójával? Megindul-e az 1047-es Kormánybátározat végrehajtása azzal, hogy a Vár kapott 10 milliárd forintot?*

– A döntést előkészítő zsűri – a miniszter úr lobbijának eredményeként, s mert nagyon jó háttéranyagot kapott – valóban támogatta a vár rekonstrukcióját. De az is igaz, hogy ebben egy nagy bukás kockázata is benne rejlik, mert a rekonstrukcióra kapott pénz csak látszólag sok, valójában a kezdéshez elegendő.

– *Hogy lehet a bukás veszélyét kivédeni?*

– Úgy, hogy befektetőket keresünk. A 10 milliárd, ahogy az angol mondja, még csak *speed money*, a budai vár esetében programok beindításánál többre nem nagyon elegendő. Ahhoz, hogy valami jelentős munkát végezhessünk, még egy nulla kellene. A végére természetesen.

– *Nem kellene visszaépíteni a háborúban megsérült, majd lebontott palotákat?*

– A Honvéd Főparancsnokságot semmimiképpen. Túl nagy a tömege. Építészeti értékeit tekintve sem jelentős, a vár struktúrájából kilógott. Sokkal inkább el tudnám képzelni, hogy a Vár középkori helyrajzához illeszkedő tömegű épületek kerüljenek a Honvéd Főparancsnokság helyére. Ez azt jelenti, hogy három kelet-nyugati tengelyű épületre van lehetőség. Pontosan tudjuk mekkorák voltak ezek a házak, jól meghatározva ezek tömegét bizonyosan lehetne jó épületeket építeni oda. Ami a Szent György tér nyugati térfalát illeti, a Teleki palota, a Testőrség és a Lovarda tömege gondos mérlegelés után megépítendő.

Feladat, terv, sőt lehetőség is van. Bírjuk az Elnök Úr ígéretét, hogy további terveiről, elképzeléseiről rendszeren tájékoztatja az ÖRÖKSÉG-et.

Eszmecsere az Icomosról – Ágostházy László, Nagy Gergely és az elnök

PALÁSTINÉ SIMONFFY KRISZTINA

BUDAI LAKÁS KILÁTÁSSAL

HAUSZMANN ALAJOS ÉPÍTÉSZ HAJDANI OTTHONA

Egy napsütéses áprilisi délelőtt látogattam el *Hauszmann Alajos* egykori lakásába, melyet a tavaszi sugarak ugyanolyan derűvel töltöttek be ottjártamkor, mint száz évvel ezelőtt, mikor Bruck Lajos megfestette az építész és feleségét budai otthonában.

Hauszmann Alajos (1847-1926) korának meghatározó nagyvállalkozó építész volt. Budai középiskolai, műegyetemi és a berlini Bauakademie-n folytatott tanulmányai befejeztével, 1868-ban *Skalmitzky Antal* irodájába állt be munkatársként, akinek 1872-től a Műegyetemen is utódja lett. Hauszmann karrierje 1870 után, önállósodását követően indult be, amikortól sorra kapta a megrendeléseket. Az építész pályafutásának tetőpontját az 1890-es években érte el, amikor *Ybl Miklós* halála után a budai Királyi Vár tervezőjévé és építésvezetőjévé nevezték ki (1891-1905). Ebben az időszakban tervezte a főműveként számon tartott Igazságügyi Palotát (más néven Kúriát, a jelenlegi Néprajzi Múzeum épületét, 1891-1896) és ekkor (1891-ben) tüntette ki az uralkodó a Ferenc József Rend nagykeresztjével.

A mester szakmai sikereivel egy időben, 1891-ben indult meg Budán az ún. Hauszmann-ház építése, mely a rákövetkező esztendőben, 1892-ben fejeződött be. A bérház első emeleti impozáns lakosztályában, maga az építész lakott családjával, s belső kiképzését az általa (különösen korábban) igen kedvelt neoreneszánsz stílusban tervezte meg. Az igényes enteriőr kivitelezésében a korszak elismert művészei, illetve művész-vállalkozói működtek közre, akik a háztulajdonos kortársaiként a bérpalota mellett más historizáló köz-, magán-, olykor éppen Hauszmann által tervezett épületek belső kialakításában is részt vettek.

Mai napig fennmaradt az apartman két helyiségének, a dolgozószobának és a meghitt loggiával kialakított szalonnak a belső kiképzése, melyek 1984 óta iparművészeti (műtárgy) védeltséget élveznek (a teljes épületet 1995-ben nyilvánították védetté). A fa berendezést, így az esztergályozott báboskorláttal ellátott, egy lépcsőfok magasságú dobogóval megemelt loggia fülkéjének elemeit *Thék Endre* cége készítette, a szobák neoreneszánsz stukkó- és groteszk díszítése *Scholz Róbert* munkája. A dolgozószoba gazdag stukkódíszes mennyezetén *Lotz Károly* két nyolcszög alakú pannója látható az építészet és a művészet-történet allegorikus nőalakjainak ábrázolásával. Előbbi modellje Hauszmann Alajos felesége volt, utóbbit pedig leánya után festette meg a neves piktor. A szoba rendeltetéséhez és az építető tulajdonos hivatásához igazodnak az ugyancsak a mennyezetet díszítő kisebb méretű tondók, melyek kortárs építészek portréit ábrázolják, akiknek Hauszmann is bizonyára nagy tisztelője volt. *Ybl Miklós*, *Weber Antal*, *Koch Henrik*, *Steindl Imre*, *Skalmiczky Antal* arcképe mellett megtalálható többek között Hauszmann berlini mesterének, *Richard Lucae*-nak az arcma is.

A történeti enteriőrök védelme mindig problematikus része az örökségvédelemnek, a lakásokban őrzött értékek állapotának ellenőrzése ugyanis évtizedekig megoldatlan volt, és igazában ma is az. Míg a szó legszorosabb értelmében vett "ingó" műtárgyak, például védett festmények, grafikák, kerámiák stb. tulajdonosai tisztában vannak a birtokukban lévő tárgyak művészi és történeti (s természetesen anyagi) értékével és jelentőségével, addig a rendszerváltás előtti IKV-s időszakban a két-három részre szabdalt lakásokba beutalt lakók esetében ez nem mindig volt így (vagy ha tudatában voltak, ez abban nyilvánult meg, hogy a nagybecsű tartozékot új lakhelyükre is magukkal vitték). Egy-egy védeltség alatt álló lakásbelső vagy tartozék fenn-

maradása tehát nagy mértékben függött és jelenleg is függ tulajdonosának motiváltságától, s attól, hogy értékeit csak használja, elhasználja vagy éppen megóvja és, ha állapota úgy kívánja, helyreállítatja, szakszerűen restauráltatja.

A Hauszmann-lakás jelenlegi tulajdonosának elvitathatatlan szerepe van abban, hogy a hajdan ünnepelt és elismert építész lakásának díszéről napjainkban is jelen időben beszélhetünk. A család 1985-ben vásárolta meg és költözött be a "Hauszmann lakosztályba". Már régóta vágytak egy igazi, régi nagypolgári lakásra, közel a budai rokonsághoz, amikor majdnem négy

évnyi keresés után egy téli napon végül rábukkantak "álmaik otthonára". A szalon ablakán kitekintve mindnyájukat magával ragadta a látvány is: a nagy pelyhekben szállingózó hóesésben a jégtáblákat méltóságteljesen sodró Duna.

Attól kezdve, a lakásban élve a tulajdonos számára tulajdonképpen már minden magától értetődő volt. A lakásbelső történeti elemeit az

1980-as években több részletben önerőből és a Művészeti Alap segítségével szakszerűen helyreállította. Majd 1996-ban "hogy végre már rend legyen", elvállalta a társasház közös képviselői posztját. Közös képviselőként képes volt "fanatizálni" a ház többi tulajdonosát: a Hauszmann palota iránti lelkesedése átragadt a lakókra is, így az elmúlt évtizedben sor került az épület teljes belső és homlokzati felújítására. Az idő múltán azonban a lakás túl nagy lett a tulajdonos számára, ezért az eladás mellett döntöttek. Am a tulajdonos számára ekkor is természetes volt, hogy a lakás jövőendő tulajdonosa csak olyan valaki lehet, aki tisztában van a benne található értékekkel, és hozzá hasonlóan megtesz minden tőle telhetőt a történeti enteriőr jó állapotának megőrzéséért s méltó használatáért. Ezért körültekintően látott hozzá az értékesítéshez: megkeresett többek között egy nagy hazai aukciós házat, s az árverési katalógusában szerepeltette a lakást, továbbá egy ingatlanirodát, amely képes, a lakásbelső történetét ismertető kiadványt jelentetett meg az ingatlan sikeres értékesítésének érdekében.

Összintén reméljük, hogy az új tulajdonos személyében is – a régihez hasonló – ösztönös és elkötelezett "örökségvédőt" ismerhetünk majd meg. ■

"...a szobák neoreneszánsz stukkó- és groteszk díszítése..."

A loggiával kialakított szalon részlete

A felvételket a szerző készítette

HAJDÚ ÁDÁM

LUGIO NAPOK, A NEMZETKÖZI LIMES TÁBORBAN

Az idén immár ötödik alkalommal rendezte meg Dunaszekcsőn s Dunafalván a Lugio napokat s a Nemzetközi Limes Tábor a Dunaszekcsőért Alapítvány. A július 17-22. között tartott rendezvényen – a színes ismeretterjesztő és szakmai programok mellett – a szervezők nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy az általános és köziskolás diákok mind szélesebb körében váljon ismertté a *limes* és a vele kapcsolatos történelmi háttér.

Ezért a rendezvény első felében – ezúttal már harmadik alkalommal – a Limes táborba külföldről és itthonról érkező diákoknak egy játékos, ókori kalandtúrán kellett részt venniük, ahol különböző állomáshelyeken a régészettel, örökségvédelemmel, természetvédelemmel és a római történelemmel kapcsolatos feladatokat kellett megoldaniuk.

Az egyes helyszínek működtetésében olyan szakmai szervezetek és egyesületek vettek részt, mint például a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szépművészeti Múzeum, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Duna-Dráva Nemzeti Park, Legio Brigetio Hagyományörző Egyesület, vagy a Szabolcs Fejedelem Hagyományörző Egyesület. A hőség ellenére rendkívül nagy sikere volt, hogy a táborban résztvevők idén első alkalommal, Alsónyék mellett megtekinthettek egy éppen most folyó megelőző régészeti feltárást is.

Július 19.-én került sor a Magyar Limes Szövetség kulturális

és idegenforgalmi konferenciájára is. A szövetség régi célja, hogy a limes magyarországi szakasza, hasonlóan az angliai Handrianus falhoz, vagy a németországi felsőgermániai és raetiai limeshez, felkerüljön az Unesco világörökségi listájára.

A konferencia előadói: *prof. dr. Visy Zsolt*, *dr. Németh Margit* (Aquincumi Múzeum), *Tóth Katalin* (Oktatási és Kulturális Minisztérium), *Mag. Franz Hummer-Güntner Weinlinger-Michael Klein* (Carnuntum), *Bíró Zsolt* (Dunaszekcsőért Alapítvány) ezt a kérdést világították meg különböző nézőpontokból, hiszen a védelességgel járó kedvező jogi helyzet nemcsak jelentősen javítaná az egyes emlékhelyek védelmét, de lehetőséget teremtene azok turisztikai hasznosítására is.

A fesztivál második felében került sor a Castor és Pollux fesztiválra, ahol hagyományörző egyesületek katonai és gladiátor bemutatói mellett, a látogatók megismerkedhettek a római konyha rejtelveivel (Lucullusi lakoma), ókori játékokkal és zenével, illetve a római mindennapi élettel. A Limes Táborban évről-évre növekvő és gyakran visszatérő résztvevők, az egyes rendezvényeken megjelent nagyszámú érdeklődő mutatja, hogy a szervezők erőfeszítései nem hiába valóak, reméljük jövőre még több vendég vesz rajta részt. ■

KÉTMILLIÁRD JUTHATNA A COBURG-KASTÉLY FELÚJÍTÁSÁRA

Három jelentős idegenforgalmi projekt szerepel kiemelt helyen az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Tanács előtt, a tervek elfogadása után csaknem hatmilliárd forint uniós és kormányzati támogatásban részesülhet az edelényi, a Tisza-tavi és a tokaji program – mondta Gúr Nándor, a tanács tagja július 16-i sajtótájékoztatójukon. Edelényben a Coburg kastély, Tokajban a valamikori Patkó-bányában kiépülő úgynevezett aréna, míg a Tisza-tó környékén a poroszlói ököcentrum fejlesztése élvezhet prioritást a regionális operatív program (ROP) keretében. Ehhez az is kell, hogy a kormány elfogadjja a fejlesztési terveket, és azt továbbítsa az unió döntéshozatali szervezetéhez. Az edelényi és a tokaji projekt egyenként 2-2,5, míg a poroszlói mintegy 1,5 milliárd forintba kerülne.

A Műemlékek Nemzeti Gondnokság az országban több mint negyven olyan épületet, illetve épületegyüttest kezel, amelynek hasznosításával, felújításával foglalkozik. Ilyen a fertődi kastély, a zsámbéki műemlékromok, a Fáy kastély, valamint az edelényi Coburg kastély. A Kelet-Magyarország Fertődjének is nevezett edelényi kastély-együttes helyreállításának ügye évek óta napirenden van, falai között az elmúlt években megkezdődhetett az érdemi munka. Bár a kastély felújításáról, hasznosításáról szóló elképzelések még finomításra szorulnak, igen jó az esély arra, hogy a világörökség részeként számon tartott aggteleki karszt kapuja legyen ez a térség, a kastély pedig az idegenforgalom egyik központja legyen, évente több százezer látogatót fogadva – mondta Varga Kálmán. A főépület felújítása mellett fogadóegység épülne, ahol a látogatók éttermet, biciklikölcsönzőt és hasonló szolgáltatásokat is megtalálnának, melyek további bevételi forrást jelentenének a belépőjegyek megvásárlása mellett. A kormány támogató döntése esetén a munkálatok ősszel kezdődhetnek.

– piacesprofit.hu/Észak-Magyarország –

Fotó: Cívertan Bt.

A MŰTÁRGYFELÜGYELETI IRODA JELENTI

Tavaly októberi hír volt, hogy elloptak 16 db műalkotást. Közülük hat visszakerült a tulajdonosához illetve tisztázódott a sorsa:

- *Pincetündér* (Salakrelief, 35x31,5 cm; jelzett, kat.sz.: S 31., 1977.) (fényképszám: 02)
- *Barlangi Vénusz* (Salakrelief, 55x41,5 cm, jelzett, kat.sz.: S 33, 1977) (fényképszám: 03)

- *Öreg bálvány kicsinyével* (Salakrelief, 53x45 cm, jelzett, kat.sz.: S 3, 1965) (fényképszám: 04)
- *Szelíd szörny* (Salakrelief, 52x56 cm, jelzett, kat.sz.: S 103, 1998) (fényképszám: 06)
- Cím nélkül (Triptichon) II. (Salakrelief, 65x46 cm, jelzés nélkül, kat.sz.: S 107, 1999) (fényképszám: 08)
- *Szakállas önarckép* (Pasztell, 290x240 mm, jelzés nélkül, kat.sz.: EG 8/A, 1942 k.) (fényképszám: 15)

A kétvétenkénti tudományos tanácskozássra idén június 7. és 9. között került sor. Az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal közös rendezésében megvalósított program célja a hazai és külföldi kutatók által elért újabb harangkutatási eredmények megismerése, megismertetése volt.¹ Az Öntödei Múzeum 1964. évi alapítása és 1969. évben történt megnyitásától kezdve gyűjti a harangöntés technológiai, tárgyi emlékeit, dokumentumait. Dr. Patay Pál kampanológus szakértelmére és évtizedek óta folytatott munkájára támaszkodva hozta létre a magyarországi harangok adatbázisát, amit mi is használunk védési munkánk során.

TUROK MARGIT

ANKÉT A HARANGTÖRTÉNETRŐL

A Hivatal Műtárgyfelügyeleti Irodája 2006-ban lezárta a magyar harangemlékek felülvizsgálatát és a védési eljárásokat. E munkafolyamatnak menetközben igen sok hasznos tapasztalata volt, melyek számos további feladatot adnak számunkra, és kötelezettségeket a jövő nemzedékei számára is. Nem mondhatunk le azoknak a kutatóknak tapasztalatairól, eredményeiről sem, akik a rokon- és társtudományok (történettudomány, régészet, valláskutatás, építészet, művészettörténet, technika stb.) területén végzett munkájukkal hozzájárulhatnak a magyar harangtörténet teljesebbé tételéhez. A két intézménynek, az OMM-ÖM-nek és a KÖH-nek tehát szűkszerűen össze kell kapcsolnia munkáját, ezért vállaltuk ebben az évben a társrendezés és a házigazda szerepét.² A tíz évvel ezelőtti, első harangtörténeti tudományos ankét magyar szakemberek részvételével zajlott. A kezdeményezésnek hamarosan híre ment, és a külföldi kampanológus szakma is érdeklődni kezdett a magyar eredmények iránt. Így a következő években már meghívhattuk a külföldi szakembereket, bővült a hazai előadók száma, és fokozatosan gazdagodott a program is. Az idei másfél napos tudományos tanácskozás a "Középkori harangöntések ásatási nyomai" című kamarakiállítás bemutatásával, megnyitásával kezdődött. Dr. Feld István régészprofesszor (Eötvös Lóránd Tudományegyetem) elemző, bemutató beszédében hangsúlyozta, hogy a magyar régészeti kutatásokban jelentős szerepet játszanak a bronzöntéssel kapcsolatos leletek. A poszterek a hazai öntőgödörök feltárásainak eredményeit mutatják be: a 9. századi zalavári öntőgödört (Benkő Elek 2000), Szermonostor öntőke-mencéjének és öntőformájának feltárását (Vályi Katalin 2003), az iglói Konrád mester viseigrádi nagyharangjának öntőgödörét, öntőformájának rekonstrukcióját (Szőke Mátyás és Buzás Gergely), és az öntőforma felhasználásával készült korona modelljét, a 15-16. századból származó budai öntőműhelyt (Belényesi Károly), I. Rákóczi György sárospataki ágyúöntő műhelyének feltárását (Ringer István), és a 14-16. század folyamán Diósgyőrről működött bronzöntőműhelyt (Dr. Lovász Emese). A tárlókban az újkori neves harangöntőkkel kapcsolatos tárgyak egészítették ki a bemutatót, és egy videófilm a harangöntés munkájával is megismertette az érdeklődőt. (A kiállítás június végéig volt nyitva.)

Az idei ankét előadásai jeles magyar és magyarországi harangöntőkről, öntőműhelyekről, a szlovákiai és a magyar harangvédelem kérdéseiről szóltak, de beszámolót hallhattunk a zempléni harangkutatásról, a harangtornyok kilengésével kapcsolatos műszaki problémákról, valamint a megfelelő villamosítási megoldásokról is. (Érdemes ezek közül néhányat kiemelni, főként azért, mert a régészet mellett számos más tudományterület eredményeivel ismerkedhettünk meg. Annál inkább sajnálatos, hogy a hivatali kollégák érdeklődését nem sikerült felkelteni.) A Szlovákiából érkezett dr. Juraj Gembiczky³ együttműködésre

tett javaslatot, ebbéli szándékát későbbi beszélgetésünk során meg is erősítette. A Szlovákia területén fellelhető magyar harangemlékeket bemutató előadásában hangsúlyozta, hogy szükségesnek tartják a szomszédos országok tapasztalatainak felhasználását, és egy erre épülő átfogó, részletes adatbázis felállítását, a harangok védelmére irányuló módszerek egységesítését, különösen néhány vitatott gyakorlati területen, mint például a villamosítás, öntés stb. Megtudtuk, hogy Szlovákiában a harangok dokumentálása mellett, napjainkban van fel lendülőben a védelmük is. Mi ennél kicsit előrébb járunk, 2006 végére létrehoztuk a 103 darabból álló védett magyar harangállományt (nemzeti harangkincs).⁴ Dr. Benkő Elek középkori erdélyi keresztlőmedencékről szóló előadása mindenekelőtt a brandenburgi és magdeburgi, valamint az erdélyi bronzöntőműhelyek párhuzamaira hívta fel a figyelmet. Mivel a középkorban a harangok öntésével is ezek a műhelyek foglalkoztak, a kapcsolatok a harangöntés kutatásához is fontos adalékot jelenthetnek. A medencék sajátosan egyedi formájáról és öntéstechnikai megoldásairól hallottak a technikatörténet, díszítésük a művészettörténet területét gazdagítja.

Német vendégünk, Wolfram Kublmann beszámolt a munkatársai (T. Kemplen, H.J. Krause, M. Gratz) végzett kutatások eredményeiről. Az érdekfeszítő, információban gazdag előadásban arról hallhattunk, hogyan befolyásolja a karcsú kialakítású harangtornyok állapotát (épségét) a folyamatos dinamikus terhelés, köztük a harangok által keltett rezgések. Ismertette az okokat, a megoldási módokat és bemutatta az intézkedések hatékonyságára kidolgozott INFO-BELL szoftvercsomagot. Aktuális magyar vonatkozásként kapcsolódott ehhez a témához dr. Dulácska Endréné a Mátyás-torony és harangjai című előadása, amely a Mátyás-templom új harangjainak elhelyezésével kapcsolatos, valamint a korábbi átépítések hibáiból származó statikai problémák megoldására vonatkozó intézkedéseket és megoldásokat mutatta be. Az erdélyi haranglábak statikai helyzetéről dr. Márton Lászlótól hallottunk hasonló színvonalú, értékes előadást. Megismerkedhettünk határainkon túli magyar harangemlékekkel is. Kelet-Ausztria, elsősorban Burgenland harangjait mutatta be dr. Jörg Wernisch osztrák kutató. A tanácskozási programját mi zártuk, eddigi munkánk menetének és eredményének tapasztalatairól számoltam be (Nemzeti harangkincs. Egy sikeres együttműködés eredményei)⁵. Ezt követően került sor a hivatalos programot záró fogadásra.

Az ankét résztvevői június 9-én nógrádi tanulmányúton vettek részt, meglátogatták Tereske katolikus templomát, Szügy, Patvarc és Nógrádszakál védett harangjait. A szécsényi középkori sekrestye és a városi múzeum megtekintése után, hollóközi látogatással zárul a 6. harangtörténeti ankét. ■

¹ A Hivatal már korábban is részt vett a tanácskozásokon, két alkalommal: 2003-ban az akkor megindított harangvédési programunkról, 2005-ben "Gondolatok a harangok szerepének, funkciójának, díszítésének értelmezéséhez" címmel tartottam előadást.

² A tanácskozás és a kiállítás helyszíne a Hivatal aulája volt, és anyagiakkal is hozzájárultunk a rendezvény sikeréhez.

³ Előadásának címe: Harangok műemlékvédelme Szlovákiában

⁴ Védett harangállományunk tartalmaz minden 1711 előtti történelmi harangot, ezt egészíti ki egy meghatározott szempontok szerinti válogatás az újkori harangokból.

⁵ További előadások: Dr. Kormos Gyula (Budapesti Műszaki Egyetem): Harangdíszítések nyomában, Szántai Lajos (öntész): Tisztelet a harangöntőknek, Kapui Gyula (mérnök, vállalkozó): Érdekesebb harangvillamosítási megoldások, Milisits Máté (ÖM): A zempléni harangkutatás eredményei, Bajkó Ferenc (egyetemi hallgató): Szemeztetés a Magyar Harangok honlapról: Kalocsa és Kecskemét harangjai, Sánta Ibolya (lelkész): A harang és a harangszó az Erdélyi Gyülekezet életében.

HADNAGY ZOLTÁN HELIKONRÓL SZÓLVA

A keszthelyi Helikon Kastélymúzeumról nem lehet *Czoma László* említése nélkül beszélni. Nem azért csak, mert 23 éve ő áll az intézmény élén, hanem mert a kastély reneszánsza ez alatt az alig negyedszázad alatt ment végbe. A történet afféle kis magyar sikertörténet. Kinevezésekor még nem látszott, hogy az akkoriban éppen csak vegetáló kastélymúzeum, s mindaz, amit az épület ma jelent, ilyen látványosan megújul. Még hozzá csöndben, legfeljebb helyi viharokat kavarva. Az eltelt évek alatt a Festeticsék kastélyából színvonalas és folyamatosan fejlődő múzeum lett. Mintha gumiból lennének a falai, úgy tágul ma is, s újabb és újabb állandó kiállításokkal bővül. Bár a Kastélymúzeumról sok tudósítás jelent meg, amiről a fizikai gyarapodás mellett beszélni kell, az az, hogyan válnak a halott tárgyak mindennapi tudásunk szerves részévé. Ami minden múzeum célja és értelme.

1983-ban a kastély 20%-a volt látogatható. Ma több mint a fele múzeum. Nyitva volt ugyan a "kastély lelke", a könyvtár s a hozzá tartozó tucatnyi szoba, de a legszebb teremben a városi könyvtár, s a földszint egy részén pedig a zeneiskola volt. A vendégszárny üresen állt.

Ma a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum Kht. az ország egyik legnagyobb műemlék ingatlanegyüttese. A 101 helyiségből álló, igényesen helyreállított és berendezett kastély építését 1745-ben *Festetics Kristóf* kezdte el. *Festetics György* 1792 és 1805 között alakította ki a kápolnát és építette kétemeletes könyvtári szárnyat. A Kht. 1996 nyaratól az összes keszthelyi Festetics-műemlék vagyongazdálkodója, így jelenleg tíz nagyobb műemlékegyüttes, azon belül több tucat ingatlan hasznosítása tartozik felügyelete alá.

A felvételeket a Helikon Kastélymúzeum Kht. készítette

AHOGYAN ELKEZDŐDÖTT

"A minisztérium azzal indított el, hogy fejezzük be a rekonstrukciót – mondja az igazgató. A pénzek azonban szűk csatornán csorogtak, a rekonstrukció lelassult. Tíz napig csak a kastélyt jártam, a pincétől a padlásig. A következő tíz napban a kastély környezetével ismerkedtem. A kastély és a park számbavétele után összehívtam a kollégáimat – a két őrkutyával együtt 39-en voltunk, most 180-an vagyunk és 4 kutya – s elmondtam a terveimet. Azt, hogy kitelepítjük innen a városi könyvtárat, a zeneiskolát és a honvédséget, megszüntetjük a sörgyárat és egyesítjük a parkot. Rendezzük Fenékpusztát, a sörgyárat és visszaszerzünk mindent, amit lehet. Úgy néztek rám, hogy lerítt az arcukról, hogy nem vagyok normális. Ez akkor valóban képtelenségnek tűnt... Parlamenti képviselőként Czoma mindenesetre elérte, hogy valamennyi, a Festeticsék által épített keszthelyi műemléképületet védelmi listára vegyék. Egyébként ő javasolta azt is, hogy készüljön egy lista, amely a mindig állami tulajdonban tartandó műemlékeket tartalmazza. A kastélynak azonban annyira nem volt infrastruktúrája, hogy még a virágokat is a kertészetből vették. Rendbe kellett hozni a két és fél hektáros parkot, az Eiffel-irodában tervezett pálmaházat – ezt áruháznak szerette volna eladni a tulajdonos, és nagynehezen sikerült visszakapniuk egy dél-afrikai sörgyárostól az egykori lovardát is, ott most a hintógyűjtemény van.

A hitetlenek akkor kezdtek hinni a szemüknek, amikor a sörgyár valóban leszerelt, a könyvtár átköltözött a városi pártbizottság

egykori épületébe, s visszakaptak az egyetemtől a két és fél hektári területet a vámházal és a kovácsoltvas üvegházal és elkezdődött a felújítás. A több mint százmillió forintba kerülő munkát saját erőből végezték.

Az igazgató szerint a jelenlegi kiállítások és a tervek egyértelműen meghatározzák a fejlesztés irányát.

GYŰJTEMÉNYEK, KIÁLLÍTÁSOK

A *könyvtár* önmagában látvány, de tudományos műhely is. Hat könyvtáros gondozza és dolgozza fel a több tízezer-nyi kötetet. Restaurátor műhelyünkben a göttingeni egyetem főkönyvtárának restaurátora dolgozik.

A könyvtár és a hozzá csatlakozó Vörös szalon, a Tasziló szalon, a lovas szalon, a kis könyvtár és kis sárga szalon kifogástalan állapotban van. A történethez tartozik, hogy a szovjet városparancsnok mentette meg, aki történelem-latin-francia szakos középiskolai tanár volt, és lefaltaztta ezt a részt. Ily módon úszta meg a nép forradalmi dühének nevezett fosztogatást és pusztítást. Azok a bútorok és porcelánok maradtak meg, amelyeket ide bezsúfoltak. Amikor 1946-ban kibontották, a könyvtárat a berendezéssel együtt levédte az OSZK. A *bútorok* kilencven százaléka első osztályú antik darab. A fennmaradó tíz százalék pedig olyan ügyes hamistvány, hogy ember legyen a talpán, aki rájön. Új szerzemény a *török szőnyeggyűjtemény*, amely a szalonokat díszíti. Európai rangú az öt világrész több mint kétszáz fajának tróféit bemutató vadászati trófea gyűjtemény.

A jelenlegi trófea kiállítás helyén épül majd fel a *történelmi magyar könyv*; a márványterem időszakai kiállításoknak ad helyet. Rendkívül értékes gyűjtemény a *bat történelmi egyház* kegytárgyait bemutató kiállítás. Állandó kiállításon mutatják be *Az iszlám művészetét*. A csaknem hatezer tárgyat magában foglaló, az életmódot, viseletet reprezentáló kiállítás 23 iszlám ország művészetéről ad képet. Ezeket egy kuvaiti gyűjtő, *Tareq Rajab* 150 ezer darabból álló iszlám gyűjteményéből adta tartós letétbe a Kastélynak.

A nevezetes *hintó gyűjtemény* egy osztrák gyűjtő ajánlotta fel. Amikor a tulajdonos meghallotta, hogy Keszthely egy ilyen gyűjtemény bemutatására készül, úgyszólván jelképes összegért

felajánlotta az egészet azzal, ha szakszerűen restaurálva, együtt és állami tulajdonban maradnak. Ma a gyűjtemény 4-500 milliót ér. Korban a 19. századot reprezentálják a kocsik. Czoma elmondta, ők szakosodtak erre a korszakra, mert a barokk vagy rokokó korszak hintói elérhetetlenek s megfizethetetlenek. Ezért főleg az 1800-as évek elejétől a Monarchia-kor végéig vannak hintók és szánok a gyűjteményben. Ez Közép Európában a leg-

teljesebb ilyen gyűjtemény. A mintegy ezer négyzetméteren bemutatott lószerszámokkal együtt olyan érték, amire a magyar múzeológia is büszke lehet.

A jövőben várható az iszlám-gyűjtemény kiteljesítése mellett a Festetics híres *érem-gyűjteményének* megszerzése és kiállítása. Az igazán értékes darabok egy bécsi aukciós-házból kerültek a Nemzeti Múzeumba, illetve a Déry Múzeumba. E két helyről tartós letétként szeretnék Keszthelyen kiállítani. *Barokk legyező gyűjteményük* az Iparművészeti Múzeum tulajdona. Arra törekednek, hogy önállóan vásároljanak műtárgyakat, hogy a gyűjteménynek minél több saját tárgya legyen, hiszen az eredeti Festetics-anyagnak csak mintegy 20 százaléka maradt fenn, s ezeket mindig más gyűjteményből kellett – kell kiegészíteni.

A *történelmi kastélypark* rekonstruálható. A honvédségtől visszakapott területekből 20 hektári területen lesz rózsakert és egy zodiákus kert, az utakat megtartják úgy, ahogy azt *Ernst Millner* 1883-ban megtervezte, csak felfrissítik. Visszaépítik a nyírt sövényből és fagyalból álló *kertszínházat*, s a minden barokk kastély parkjához tartozó *útvesszőt* is. A fiatalok számára egy *kaland-játsszóteret* építenek, a rózsakert közepébe a *Zsuzsánna és a vénnek* szoborkompozíció kerül. Illatos növényekből, kis ösvényekkel készítik el a *vakok kertjét*, s minden fordulónál ott áll majd a kőből kifaragott virág, hogy a vakok kitapinthassák a virág formáját is. Hetvenezer tő virágot ültetnek el kertészeink egy évben. Az öntözés drága, de úgy takarékoskodnak, ahogy tudnak. Egy 500 m³-es vízfogó medencét építettek a kastélynál, egy 200 m³-est pedig a lovárdánál, ezekben fogják fel a kastélyról lezúduló esővizet. Megtalálták a régi Festetics kutakat is. Egy m³ víz így legfeljebb 5 ft-ba kerül.

TERVEK: AZ AMAZON ÉS FENÉKPUSZTA

Az egykor 35 hektáros *kastélypark*ban ért véget a keszthelyi hegység. Talán ezért tervezte meg úgy a parkot Ernst Millner, hogy az ősi, un. hagyásfákat egységes angolkert-keretbe foglalta be. A megmaradt fák négy-öt száz évesek. De 1950-ben, amikor a honvédség "elfoglalta" a csaknem egész parkot: a 25 hektárnyi területen az 59 ház, objektum építésének sajnos rengeteg fa esett áldozatul. A katonai megszállásnak volt azonban jó oldala is: az arborétum egyben maradt, így ez az egyetlen történelmi kastélypark, amely rekonstruálható. A parkot kétvágó utat 2008-ban fölszedik, s pályázati pénzből megépül az elkerülő út az északi részen, a bécsi kapunál, ahol a rakétabázis volt.

A kastély mellett áll az 1780-as években épült *Amazon szálló*, udvarán a hajdani *lőváltó állomással*. A szálló Magyarország egyik legszebb copfstílusú épülete. Csokonai és Berzsényi is aludtak itt. Most folyik a helyreállítása. A mögötte lévő, 1500-as években épült keresztbölcs épületet korábban össze-vissza szabdalták, de a KÖH-től kapott 50 millióval kiegészített saját 50 millióval sikerül megmenteni. Ebben kap helyet a szálló és a 2,5 hektáros park *fogadóépülete* meg a *botanikus kert*, ahol a Balaton kétszáz védett növényét láthatják a vendégek. "Mindig lesz itt egy olyan *foto kiállítás* – mondja Czoma László –, amely Európa nagy parkjait mutatja be." Az Amazon Szállót, konyháját és éttermét korabeli bútorokkal rendezik be, a reformkorra jellemző fűszerekkel kívánnak főzni, s természetesen a személyzet is annak a kornak ruháit hordja majd. (A ruhákat és tárgyakat az Iparművészeti Múzeum segítségével készítetik el.)

A kastélytól nyolc km-re levő *Fenékpusztá* évezredek tárgyi emlékeinek páratlan sűrűségű lelőhelye. Európában is ritka az egymásra telepdedt kultúrák ilyen együttese – a sor a neolitikumtól kezdve a honfoglalásig ível. Ez az ötvenhektáros terület volt a magyar lótenyésztés fellegvára is. A 19. század közepétől a világháborúig a Festetics-lovak Európa minden lóversenypá-

lyán kimagasló eredményeket értek el. A területet a Kastélymúzeum 93-ban 60 millió forintért a *saját keresetéből megvásárolta a magyar államtól a magyar állam javára*. A teljes rehabilitációs terv keretében szeretnék az ókori romokat, de legalább az ókeresztény bazilikát megépíteni, s azokkal a leletekkel együtt bemutatni, amelyek ma még a múzeumok mélyén rejtkeznek – talán azzal a 60 kiló arannyal együtt, amit ott, Fenékpusztán találtak. Felépítik a Horreumot, a magtárát, amely egy lucullusi étteremnek ad helyet. Felidézik a hajdanvolt diadalívet, és újra építenek egy patrícius házat, amelyben a kézművesek is helyet kapnának – épp úgy, mint a római korban. Ezek a tervek 2010-ig kell, hogy elkészüljenek.

Izgalmas dátum. Abban az évben indul az Európa Fővárosa projekt Pécsen. Czoma úgy ítéli meg, hogy a Kastélymúzeum – a római kort s a magyar lótenyésztést egyszerre megidéző Fenékpusztával, az új kiállításokkal, és a két éve a Kastélymúzeumhoz csatolt szántódpusztai Pálóczi-Horváth Ádám műemlékegyüttessel – ahol a magyar népművészet tárgyi emlékeit és a balatoni halászat történetét mutatják be – hozzájárulhatnak Pécs programjaihoz. A balatoni halak akváriuma is vélhetően sok látogatót vonz Szántódpusztára, akárcsak

Zselic, Külső- és Belső Somogy, Sárköz, Ormánság elképesztően gazdag népművészete, szellemi és tárgyi kultúrája.

Ehhez azonban sok pénz kell. A lovasbázis újra felépítése a római romokkal mai áron 5 milliárd forint mindennel együtt, de az állami vagyon minden többlet-kiadástól megmenekülne, minden saját erőből épülne fel. A működéshez sem igényelné ez a projekt az állami támogatást, mert megáll a saját lábán. A harmadik: ez az együttes nagyon nagy vonzerőt képvisel, hiszen már most is kétszázezren keresik fel a kastélyt, s ha most, a Kastélymúzeumot, Fenékpusztát és Szántódpusztát egyszerre kínálják, nota bene postakocsi járáttal összekötve, akkor ez nem reménytelen tervezés. Ha beválik, akkor Sümeg – Sárvár érintésével érdemes egy járatot Eszterházra is indítani. Az úton – kétszeri alvással – szép és érdekes műemlékekkel találkozhat az utazó. A Nemzeti Fejlesztési Terv számol a térség fejlesztési lehetőségeivel: Eszterháza, a körmendi Baththyány kastély és a szombathelyi Iseum mellett a régió kiemelt projektjei között szerepelnek ezek a helyreállítások, beruházások. ■

Műemléki-régészeti értékeink nyomában

Az Örökség júniusi számában új rovat indult, amely húsz előre megtervezett útvonalon különleges kirándulásra hívja az olvasót. Mindegyik útvonalon egy nemrégiben védetté nyilvánított, vagy védelemre javasolt műemléki értéket, illetve egy különleges tudományos jelentőségű régészeti lelőhelyet mutatunk be. Első kirándulásunk a múlt hónapban a Balaton déli partjának két különleges kirándulójára vezetett: a balatonföldvári kelta erődített településhez és a fonyódi historizáló villasorhoz. A mostani számban megjelenő második kirándulás Fertőrákosra, majd Sopronba vezet, és a 19. század egyik jelentős művész-műgyűjtő családnak, a Stornóknak állít emléket.

NAGY LEVENTE

A FERTŐRÁKOSI RÓMAI MITHRAS-SZENTÉLY

A 2001 óta Világörökséghez tartozó Fertő-tó kultúrtájhoz tartozik a tó távolabbi környezete, köztük Fertőrákos területe is, ahol a minden látogató számára különleges élményt nyújtó római eredetű, de legfőképpen a 19. században használt kőfejtőtől északra egy elágazás található. Innen egy gyalog, vagy bérelt kerékpárral, illetve lovaskocsival járható 3 km hosszú útszakasz vezet tovább észak felé, egészen a magyar-osztrák határig, ahol közvetlenül a határátkelőhely mellett található utunk első állomása, az európai viszonylatban is különleges Mithras-szentély. A részben természetes sziklába vágott, részben téglából és kőből épített 5,22 m hosszú észak-déli tájolású, barlangszerű hatást keltő, de a földfelszínen álló fertőrákosi szentélyt 1866-ban fedezte fel *ifjabb Storno Ferenc*. Apja, *id. Storno Ferenc* végezte

A bikát feláldozó Mithras stukkó-képe

Fotó: Nagy Levente

el még ebben az évben az első feltárásokat, 1872-ben pedig a szentély első helyreállítását: a helyben talált sziklákból és faragott kövekből boltozatos védőépület épült. A szentély falmaradványai felett jelenleg látható modern védőépület az 1990-1991-ben *Gabrieli Gabriella* által elvégzett hitelesítő ásatást követő műemléki helyreállítás eredménye.

A szentélybe belépő látogatót a mithraeumokban szokásos alaprajzi elrendezés fogadja: a 2 m hosszú megmaradt küszöb-köve alapján valószínűleg kétszárnyú ajtón belépve az előtérből néhány lépcsőfokon lehetett a szentély belsejébe lejutni. Kétoldalt pódiumok láthatók, amelyeken egykor a titkos szertartásokon részt vevők foglaltak helyet. A bejáratall szemben faragták a sziklába a bikát feláldozó fényisten, Mithras eredetileg stukkóval bevont és festett kultuszképét, amelynek egy része eredeti, a többi utólagos restaurálás és kiegészítés.

A római császárkor egyik legnépszerűbb misztériumvallása, a perzsa eredetű Mithra-istenről elnevezett Mithras-misztérium egy olyan asztrológián alapuló, mesterségesen kialakított teológiai rendszer, amelyet a Kr. u. 1. sz. második felében hozott létre ismeretlen helyen (talán Rómában) egy ismeretlen (talán kisázsiai asztrológusokból álló) csoport. A misztériumok valóban tartalmaztak néhány perzsa elemet és elnevezést, amelyek egyfajta keleti bölcsesség egzotikusságát sugallták, ezzel vezethették félre Mithras papjai a beavatottakat, és számos 19-20. századi kutatót is, akik e vallást perzsa eredetűnek tartották. A titokzatos bikaölés-jelenetéről már az 1970-es években kiderült, hogy a tavaszi-nyári égbolt csillagképeit jeleníti meg, de számos téves értelmezés után azonban a "titkos kódot" 1994-ben sikerült feltörnie a torontói egyetem professzorának, *Roger Beck*nek. Beck néhány korábban félreértett forrásadatot (Porphyrios, Lactantius Placidus) és a szentélyekben talált ábrázolásokat összevetve megállapította, hogy egy olyan holdfogyatkozásról van szó, ahol a lélek-vándorlást, a születés és halál örök körforgását koordináló Mithras a lelkek égbe emelkedését irányító Nappal és az Oroszlán csillaggal, a bika pedig a lelkek testbe születését elősegítő Holddal azonosítható, mivel az asztrológiában az Oroszlán csillagkép a Nap "házának", a Bika csillagkép a Hold kiemelt csillagjegyének számít.

A fertőrákosi kultuszképen a lelkek érkezésének és távozásának két kapuját megjelenítő két fáklyás alakot, Cautest és Cautopatest a képmező két felső sarkában a Nap és a Hold ábrázolásai egészítik ki, mintegy jelezve a beavatottaknak az általuk látott ábrázolás titkos értelmét. A kultuszkép feliratából sajnos csak annyi maradt, hogy "saját költségén állította", a megrendelő nevét nem ismerjük. Fennmaradt azonban néhány neve járó, feltehetően közeli villagazdaságokban lakó hívő neve a szentélyben talált, Severus-kori oltárokon (a 2. sz. vége – 3. sz. első harmada), amelyek itt másolatban láthatók, eredetijüket a soproni római kőtár őrzi. A név alapján bennszülött kelta származású Lucius Avitus Maturus Carnuntum (ma Bad Deutsch -Altenburg) városi tanácsának tagja, Septimius Iustianus pedig a Carnuntumban állomásozó XIII Gemina legio fegyverőre volt. Egy itáliai eredetű kereskedőcsalád tagja, leszármazottja, vagy éppen alkalmazottja lehetett az a Iulius Saturninus, aki a szentélyben egy

bikaölést ábrázoló domborműves fogadalmi táblát is felállított. A szentélytérbe vezető egykori lépcső két oldalán, a pódiumok indításánál két további, 1866-ban előkerült lelet, két fekvő oroszlánt ábrázoló szobor másolata látható (eredetijük szintén a soproni kőtarban van), akik a Nap házának megfelelő Oroszlán csilagképre, Mithras egyik kiemelt megjelenési formájára utalnak (az itáliai Ostiában néhány felirat arról is tudósít, hogy az ottani hívek a mithraeumot Oroszlánszentélynek, Leonteum-nak is nevezték).

A fertőrákosi mithraeum legkülönlegesebb régészeti leletei azonban nem a más hasonló szentélyekben is megtalálható oltárok és Mithrast ábrázoló domborművek, hanem a szentélyben 1866-ban feltárt temetkezések, az a 27, egymástól párosával kialakított téglarekeszekkel elválasztott hamvasztásos, illetve a szentély kultusképe helyén egy csontvázas temetkezés, amely utóbbi sírgödörét Iulius Saturninus feliratos fogadalmi táblájával fedték le. A szentélyből előkerült leletek a sírokban talált 28 db éremmel (zömmel 350-358 között készült veretekkel) együtt – egyetlen agyagedény kivételével – szétszóródtak, ennek ellenére valószínű, hogy olyan 4. századi utólagos temetkezésekről lehet szó, amelyekre a szentély felhagyása után került sor. A hamvasztásos temetkezés a rómaiak körében a 4. században már meglehetősen ritka volt, ezért elképzelhető, hogy az elhagyott szentélybe a római birodalomba betelepült germánok temetkeztek, akik tisztában voltak a hely szakrális jellegével, de bizonyára nem tudták pontosan, hogy valójában milyen kultuszok, szertartások is zajlottak itt egykoron.

Egy 1940-ben publikált, nagy port kavart áltudományos elképzelés szerint a fertőrákosi mithraeumban a pogány érzelmű, Mithras misztériumaiba is beavatott Iulianus császár (Kr. u. 361-363) emberáldozatokat mutatott volna be. A feltételezésnek azonban semmi alapja nincs, mivel Iulianus császár pannoniai útja során biztosan nem járt ebben a kis vidéki szentélyben, ráadásul Mithras misztériumaiban – a kortárs irodalomban helyenként felbukkanó közterek és pletykák állításaival ellentétben – soha nem áldoztak embert, még bikát sem (a római birodalomban Kr. e. 97 óta tilos volt az emberáldozat). Néhány megbízható forrás és különleges régészeti lelet, illetve ábrázolás tanúsága szerint a misztériumok egyes beavatási szertartásaiban valóban eljátszhatták a beavatott halálát és lelki-szellemi újjászületését, a legújabb kutatások szerint az egyik ilyen "bátorságpróbaként" is felfogható rituáléra a harmadik (Katona) fokozat beavatási szertartásaiban kerülhetett sor.

A fertőrákosi mithraeum megtekintése után visszasétálunk a köföjtőhöz, és Sopronkőhidán keresztül érjük el utunk második állomását, Sopront, ahol a fertőrákosi mithraeum régészeti értékeit is megmentő Sorno-család műtermét tekintjük meg.

A STORNO-CSALÁD MŰTERME SOPRONBAN

Magyarország legjelentősebb, de méltatlanul elfelejtett művészeti emlékei közé tartozik a Sorno-család historizáló műterme a soproni Bécsi út 25. szám alatt. Az *idősebb Sorno Ferenc* által 1888-ban kialakított műterem olyan európai jelentőségű belsőépítészeti együttes, amely gazdagságában és igényességében nemcsak Magyarországon egyedülálló, hanem külföldi viszonylatban is ritka. Az eredetileg kéményseprőnek, majd festőnek tanult, de műemléki helyreállításokat is vállaló Idősebb Sorno Ferenc (1821-1907) az 1870-es évektől kezdve fiait, a festőnek készülő ifj. Sorno Ferencet (1852-1938), és az építészettel foglalkozó Sorno Kálmánt (1858-1934) is bevonta munkájába. A jól jövedelmező megrendeléseknek köszönhetően az 1880-as évekre a család kedvező anyagi helyzete lehetővé tette egy nagy méretű műterem kialakítását, ahol a lakásaikban felhalmozódó műtárgyakat is elhelyezhették. Bécsi úti lakóházuk átépítéséhez pontos tervek készítek, de a grandiózus tervek közül csak a műterem belső terének átalakítása, kifestése és berendezése készült el, a mennyezeten található évszám szerint 1888-ban.

A neoreneszánsz stílusban kivitelezett, tágas, galériával bővített műterem leghangszúlyosabb elemei a galéria mellett a gazdagon tagolt kazettás mennyezet, és az alacsony lambériával borított,

pompeji vörösrre festett falak, amelyeken festményeket helyeztek el. Az utcai homlokzaton nagyméretű ablakok nyíltak. A műterembe belépve a baloldali falon pillantjuk meg a két ajtóval és négy ablakkal tagolt, ifj. Sorno Ferenc által festett, puttókat ábrázoló frízzel, és négy Gloggnitzból (Ausztriából) hozatott oszloppal díszített galériát, amely megjelenésében a német reneszánsz stílust idézi, de egyes részletei különböző helyekről, különböző időszakokból származnak. A mellvéd zárt alsó része például 17. századi körmőcbányai templomi padokból áll, magán a mellvéden egy Aquileiában vásárolt római amphora látható, a két ajtónyílás vasrácsait pedig a székesfehérvári püspö-

Fotó: Nagy Levente

Entériór a Sorno-múzeumban

ki palotából távolították el egy átalakítás során, ott vásárolta meg őket id. Sorno Ferenc.

A galériával szemközt található jobb oldali oldalfalon, az ajtó felett egy nagy méretű Szt. Mihály-festményt látunk, amely csak 1889 után készült el. Tőle jobbra három, külön keretbe foglalt vadászjelenet olajvázlatai kerültek, amelyeket id. Sorno Ferenc a vajdahunyadi, illetve a mácsai vadászkastélyokba szánt, de soha nem készültek el, az ajtótól balra pedig egy Krisztus keresztre feszítését ábrázoló festmény került.

Az ablakokkal szembeni hosszú oldalfalat egy ifj. Sorno Ferenc által készített nagy méretű festmény uralja, amely Szűz Máriát, mint Patrona Hungariae-t ábrázolja, magyar szentekkel körülvéve. A kép két oldalán két nőalak, a Festészet és a Rajzművészet allegóriája található.

A reneszánsz szellemiséget idéző kazettás mennyezetet idősebb és ifjabb Sorno Ferenc együtt festette ki. A gondosan megtervezett, de a fennmaradt tervekhez képest némi változtatással megvalósított ikonográfiai program kozmikus dimenziókba repíti a nézőt: témája az idő, az örökkévalóság, a világot alkotó négy elem, a négy világkorszak, az emberi jellem és a művészet. A középső nagy festmény felső részén egy felhőkön ülő nőalak jeleníti meg az Örökkévalóságot, kezében az időt szimbolizáló, saját farkába harapó kígyóval és a Sfinxszel, a titkok jelképével. A képmező alsó felén az idő szekere vonul végig, a kaszás-homokórás öregember előtt az évszázak vonulnak, a szekér felett két genius száll, a Nappal és az Éjszaka. A középképet övező háromszögletes mezőben a négy embertípus (a kolerikus, szangvinikus, flegmatikus és melankolikus jellemek) dekoratív reneszánsz jellegű ornamentikából kinövő félalakjait festették meg.

A mennyezetfestményt a világ négy nagy korszakát ábrázoló fríz keretezi, amelyek Friedrich Schiller "A négy világkorszak" – című versének hatására készültek. A világkorszakokról szóló ókori mítosz az antik világban legszebben a Kr. e. 7. századi boiótiai költő, Hésiodos, és az Augustus-kor egyik nagy költőóriása, Ovidius fogalmazták meg, akik az emberiség őstörténetét, a boldog aranykort, és az egyre súlyosabbá váló ezüst, réz, és vaskorokat énekelték meg, amelyet reményeik szerint egy új aranykor

követ, Hésiodosznál közbeiktatva a mitológiai hősök korával. Schiller művészet és szerelem örökkévalóságát dicsőítő versében az aranykor után a harcokkal teli hősök kora, majd a harcok végeztével a virágzó művészetek korszaka, és végül a kereszténység megszületése óta tartó érckor következik. Ez utóbbi a vad lovagi ütközetek és az önmegtartóztató szerzetesek világa, de az édes szerelmet mégsem tudta visszaszorítani. Stornóék az aranykort gyümölcsszedők, szerelmesek, muzsikálók és táncolók csoportjaival jelenítették meg, a hősök korának frízén a Pro domo felirattól balra páлмаággal és tölgyfakoszorúval ünnepelt győzteseket, jobbra harcosokat és elesetteket, középpütt antik sisakos-fegyveres, nyugtalan harcolókat látunk. A művészetek korát építészettel, tánccal, zenével, festéssel, szobrászattal foglalatosskódó csoportok fémjelzik, míg az érckort ábrázoló fríz – a pesszimista schilleri középkor-képhez képest némileg idealizáló módon – szerelmeseket, vigadozó katonákat, lovagi tornákat és imádkozó szerzeteseket mutat be. A frízeket a két rövid oldalon füles keretbe foglalt mezőkben madarakat ábrázoló fríz, a sarkokat pedig a világmindenség anyagát alkotó, Empedoklés ókori filozófus óta jól ismert négy elem, a Föld, a Tűz, a Víz és a Levegő allegóriái díszítik.

A műterem berendezését nagyméretű asztalok, pultok, festőállványok mellett számos műtárgy, valamint régészeti és fegyvergyűjtemény egészítette ki, ez utóbbiak 1960-ban a Liszt Ferenc Múzeumba kerültek. Újonnan kialakított műtermüket Stornóék igényes reklámfüzettel akarták népszerűsíteni, amely soha nem jelent meg, csak a kéziratok fogalmazványai maradtak fenn

az utókor számára. Mire a műterem elkészült, a család művészi alkotóképesége már leszállóágban volt: id. Storno Ferenc látása folyamatosan romlott, Storno Kálmán gyógyíthatatlan betegségben szenvedett, és az ifjabb Storno Ferenc által vezetett vállalkozás sem volt olyan sikeres, mint korábban, a megrendelések száma is fokozatosan csökkent. A műtermet ifjabb Storno Ferenc haláláig, 1938-ig még használta, ezután azonban a család által feleslegesnek ítélt tárgyak raktárává vált. A család Magyarországon élő utolsó tagja, *Storno Gábor* halála (1980) után kezdődött meg az állami tulajdonba kerülő Storno-hagyaték tudományos feldolgozása, amely révén ez a különlegesen gazdag kulturális örökség egyre inkább a művészetek iránt érdeklődő nagyközönség látókörébe kerül. Ehhez a folyamathoz kapcsolódik a műterem épületének egyedi műemlékké nyilvánítása, amelyre 2005-ben került sor. A műterem jelenleg csak a soproni Liszt Ferenc Múzeum engedélyével látható, de mindenképpen érdemes az engedélyt megszerezni, mert a Bécsi út 25. számú, látszólag jelentéktelen külsejű épületben a 19. század második felének Zeiteist-jával szembesülő látogatóra különleges művészeti élmény vár.

A Storno-család magángyűjteményének gazdagságából a Fő téri Storno-ház és a Liszt Ferenc Múzeum kaphatunk ízelítőt (a jelenleg Sopronban látható Storno fecit-című kiállítás a tervek szerint 2008 őszétől a KÖH Örökség galériájában is megtekinthető lesz). A fertőrákosi mithraeum műemléki revíziója Tóth István és *Gabrielli Gabriella*, a soproni Storno-műterem védési dokumentációja *Askercz Éva* kutatásai alapján készült. ■

Határon túli magyar épített örökség kutatása és megóvása
Gyulafehérvár-Magyarigen
2007. június 8-10.

MEGÚJULÓ ÖRÖKSÉG VI. NEMZETKÖZI MŰEMLÉKES KONFERENCIA ZÁRÓNYILATKOZAT

A Teleki László Alapítvány által megkezdett sorozat részeként 2007. június 8-10-ig magyarországi és erdélyi műemlékvédő szervezetek Gyulafehérváron és Magyarigenben rendezték meg a *VI. Megújuló Örökség* nemzetközi műemlékvédő konferenciát. A konferencia a Kárpát-medencében található magyar vonatkozású műemlékek felújításának eredményeit vette számba és megvitatta, kijelölte a jövő feladatait. A konferencián résztvevő szervezetek és szakemberek az alábbi közös zárónyilatkozat elfogadásáról döntöttek.

A határainkon túli magyar műemlékek a Kárpát-medence magyarságának egyedülálló értékei, pótolhatatlan történelmi és kulturális dokumentumai. Ezen értékek gondozására a szomszédos országok hatóságai nem fordítanak kellő figyelmet. A műemlékek tulajdonosai – jórészt a történelmi egyházak – minden akaratuk ellenére sem képesek önerőből az állagmegóvás költségeit előteremteni, ezért azok állapota folyamatosan és jelentősen romlik, a műemlékek több esetben végveszélybe kerültek. Tapasztalhattuk azt is, hogy kiemelkedő értékű épületek nem szerepelnek az adott ország műemléki jegyzékén.

Meggyőződésünk, hogy a magyarság kultúrtörténeti-művészet-történeti örökségét képviselő emlékek megmentése az anyaország elháríthatatlan feladata. A konferencia üdvözlí, hogy a 2001. évi LXIV., a kulturális örökség védelméről szóló törvény tételesen magyar állami feladatként ismerte el a határon túli magyar kulturális örökség védelmét, és ennek megfelelően a kormányok 1999-től elkülönített költségvetési forrást biztosítottak ezek kutatására, dokumentálására és felújítására.

A konferencia megállapítja, hogy a támogatások eredményeként a szerény ráfordítások ellenére az elmúlt években igen jelentős szakmai és az állagvédelemben is hatékony eredmények születtek, több mint 300 műemléken történtek állagmegóvái, restaurálási munkálatok és mintegy húsz műemlék teljes körű felújítása fejeződött be.

A fenti eredményeket veszélyezteti, hogy a 2007. évi költségvetésben a törvényi kötelezettség ellenére nincs a határon túli műemlékvédelemre fordítható összeg. Ily módon az elkezdett munkálatok befejezése is lehetetlenné vált, ami súlyosan veszélyezteti a műemlékeket.

A konferencia javasolja, hogy a 2008. évi költségvetés tervezése során kerüljön kijavításra a határainkon túli magyar emlékek fennmaradását veszélyeztető hiba, és ismét álljon rendelkezésre elkülönített összeg a törvényben előírt feladatok teljesítésére.

Tekintettel arra, hogy a határainkon túli műemlékek jelentős része végveszélyben van, a konferencia felhívja a civil szervezetek, gazdasági szereplők és magán személyek figyelmét arra, hogy a magyar kulturális örökség megmentése közös feladat és felelősség. Felhívja ugyanakkor a szomszédos országok, valamint az Európai Unió illetékes intézményeinek figyelmét, hogy Kárpát-medence magyar műemlékei nem csupán a magyarság emlékei, hanem a közös Európa csodálatos értékei, ezért megsemmisülésük az európai kultúra pótolhatatlan vesztesége is lenne. Megőrzésük tehát nem csupán a magyar nemzet kötelessége, hanem Európa felelőssége is.

– Magyarigen, 2007. június 10. –

DIÓSZEGI LÁSZLÓ

A TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY SZEREPE

A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYAR MŰEMLÉKEINEK VÉDELEMBEN

A benei református templom helyreállítás előtt – és után; Huszt helyreállított temploma és a felújításra váró hadadi templom

Június 8-10-ig a dél-erdélyi Magyarigen és Gyulafehérvár adott otthont a Teleki László Alapítvány éves műemlékvédő konferenciájának. A 2001 óta minden évben megrendezésre kerülő konferenciasorozat célja a magyar kormány által támogatott *"A határainkon túli magyar vonatkozású épített örökség megóvása"* c. műemlékvédő program eredményeinek bemutatása, megvitatása és az új feladatok kitűzése volt. Az idei rendezvénynek különös jelentőséget adott a rendező Teleki László Alapítvány megszűntetése, illetve az, hogy a határainkon túli magyar műemlékek támogatására 1999-ben létrehozott programot 2007-ben a kormány szintén megszüntette. A konferencián ezért az elmúlt év eredményeinek számbavétele mellett a hét éves múlta visszatekintő program bemutatása és lezárása is megtörtént.

A *Határainkon túli magyar vonatkozású épített örökség kutatása és felújítása* című program lebonyolítására a Teleki László Alapítvány 1999-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott megbízást. A program szakmai felügyeletét az akkor még létező Műemléki Főosztály, illetve a KÖH Társadalmi Kapcsolatok Igazgatósága, Kárpát-medencei Műhelye, személy szerint *Sebestyén József* és *Káldi Gyula* látta el. Tekintettel arra, hogy mind a program gazdáját, a Teleki László Alapítványt, mind a programot megszüntették, kötelességem név szerint is megemlítenem a programban résztvevő kiváló és lelkes szakértői gárdát, akik a szűkös anyagi források ellenére, sokszor saját költségükön vállaltak részt a munkálatokban. A teljesség igénye nélkül köszönet illeti *Gudor Botond*, *Maczalik Arnold*, *Márton Judit*, *Mibály Ferenc*, *Kiss Lóránd*, *Emődi Tamás*, *Kovács András*, *Krcho János*, *Horváth Ákos*, *Sarkadi Márton*, *Szöllősi András*, *Nagy Benjámin*, *Fülöpp Róbert*, *Lángi József*, *Varga Ferenc*, *Tóvissi Zsolt*, *Jakab Rita*, *Litomericzky Nándor*, *Gajdos György*, *Parditka János*, *Benczédi Sándor* önzetlen munkáját. Itt kell megköszönni a megszüntetett Teleki László Alapítvány munkatársainak tevékenységét: *Barabás Béla* a program szervezésében, *Rédai Beáta* és *Németh Gabriella* az adminisztratív feladatok intézésében, *Gajda Endréné* és munkatársai, *Lévai Katalin*, *Molnár Gusztávné* és *Tóth Veronika* a pénzügyi bonyolítás terén dolgozott a nemes ügyet szolgáló kiemelkedő lelkesedéssel.

A program beindítását a szomszédos országokban kiemelkedően nagy számban található magyar vonatkozású emlékek riasztóan rossz állapota tette elengedhetetlenné. A támogatásra jogszabályi alapot is adott a 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, amely tételesen, állami feladatként ismerte el a határon túli magyar kulturális örökség védelmét.

A program bonyolítása során a legkülönbözőbb szervezési, szak-

mai és más problémákkal kellett megküzdeni, amelyek bemutatására a jelen írás nem vállalkozhat. A nehézségek és a program befejezetlensége ellenére a Teleki László Alapítvány és a programban résztvevő szervezetek, szakemberek jelentős eredményekkel dicsekedhetnek.

A program folyamán több mint 300 műemléken történtek állagmegóvási, restaurálási munkálatok és mintegy húsz műemlék teljes körű felújítása fejeződött be. Az Alapítvány a program nyolc éve alatt mintegy 1,2 mrd Ft támogatást fordított a határainkon túli magyar műemlékek megmentésére.

Létrejött és program megszüntetése ellenére eredményeink szerint a jövőben is megrendezik a "Megújuló Örökség" című nemzetközi konferencia sorozatot.

Fontosnak tartom, hogy az eredményeket kül- és belföldön bemutatott kiállításokon tettük közzé. A bemutatók az Országos Széchényi Könyvtárban a külföldi Magyar Kulturális Intézetekben, vagy éppen egy-egy kis faluban népszerűsítették a programot, és segítettek a műemlékvédelem társadalmi háttéré kialakításában is. Ugyanezt a célt szolgálta a munkálatokat és néhány határon túli műemléket bemutató "Filmetűdök a Kárpát-medencében" című filmsorozat, amelyet tavaly is ez évben is bemutattak a "Művészetek völgyében" is.

Elkészült a program egészét bemutató honlap, (www.megujuloorokseg.hu) amely tartalmazza a több mint 500 különböző munka leírását, fényképes és szöveges dokumentációt, a műemlékekről felvett adatlapot. Ez a számítógépes program képezte annak a nagyszabású projektnek alapját, amelynek célja a teljes magyar vonatkozású épített örökség digitalizációja és közléte. (Patrimonium Hungaricum www.patrimonium.hu.)

Kiemelkedően fontosnak tartom, hogy határainkon túli program kapcsán stratégiai jelentőségű nemzetközi együttműködés körvonalazódik. A krakkói Nemzetközi Kulturális Intézet a Teleki László Alapítvánnyal közösen nemzetközi konferenciát szervezett "A 'végek' öröksége – Európai örökség" címmel. A konferencián résztvevő szakemberek egyetértettek abban, hogy lengyel-német-magyar együttműködéssel szorgalmazni kell, hogy európai uniós program induljon a határokon túlra került európai épített örökség megmentésére.

A Teleki László Alapítvány által szervezett program befejezetlensége ellenére is rendkívüli jelentőséggel bír. Ráirányította a figyelmet a magyar épített örökség eddig kevésbé gondozott, kiemelkedően értékes és különösen veszélyeztetett helyzetben lévő részére. Csak remélhetjük, hogy a megszűnt kormányzati támogatást a kibontakozóban lévő civil szféra támogatása pótolja. ■

A műemlékes körökben röviden csak *tusnád*ként emlegetet konferenciákat 15 éve, 1992-ben még műemlékvédelmi szak-képző-tanfolyamként indította a KÖH jogelődje és a Transylvánia Trust. A következő évtől kezdődően már hat-nyolc napos, és mind több nemzetközi szakember részvételével folyó tudományos tanácskozássá nőtt a többnyire tavasszal rendezett konferencia-sorozat.

TAKÁCS ENIKÓ

TÖRTÉNETI VÁROSOK ÁTFOGÓ VÉDELME

AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG FELÚJÍTÁSÁNAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI – NEMZETKÖZI KONFERENCIA-SOROZAT, TUSNÁD

A szervezők néhány éve döntöttek úgy, hogy a már nemzetközi hírnevű tanácskozássorozatot rövidebbre fogják, és minden alkalommal más helységeben rendezik meg. A Tusnád utáni első, 2005-ös tanácskozást Nagybányán, a másodikat pedig idén, Nagyszebenben tartották.

Az épített örökség felújításának elméleti és gyakorlati kérdései – Tusnád a *Történeti városok átfogó védelme* gondolatkörében április 24-28. között szervezett konferenciával párhuzamosan került sor az európai Icomos Nemzeti Bizottságok elnökeinek a találkozójára is. Ezen a nemzetközi ICOMOS elnöke, *dr. Michael Petzet* és alelnöke *dr. Fejérdy Tamás* mellett 16 európai ország ICOMOS elnöke vagy megbízottja is képviseltette magát. Este, a konferencia hivatalos megnyitója keretében nyitották meg a Nagyszebeni Épített Örökség Információs Központját, s egyúttal itt, a Thália Színházban, a Tanács-toronyban és a városházán több más kiállítást is.

A négy nap alatt tizenegy, úgynevezett modul keretében 43 előadó 60 különböző tematikájú előadást tartott három különböző helyszínen: a Thália színházban, a Római Császár szállodában és a nagyszebeni polgármesteri hivatalban.

A történeti városok védelmével foglalkozó, nemzetközi és román esettanulmányok mellett természetesen elhangzottak az Európai Kulturális Főváros – Nagyszeben 2007 helyi koncepciójával kapcsolatos előadások is. Több értekezés tárgyalta a multikulturális örökséget: a német polgárságú Kelet-közép-európai középkori városok jellemzőit, elemezték rehabilitációjuk lehetőségeit, szó esett az európai kulturális fővárosok épített kultúrájáról és azokról az átfogó beavatkozásokról, amelyek Nagyszeben reprezentatív épületeinek megvalósítását érintették; a köztérek esetében végzett beavatkozásokról és az örökség-értékek megőrzéséről, valamint a nagyszebeni homlokzathelyreállítások és műszaki tudományos háttéréről.

A konferencia lehetőséget nyújtott Szeben városának és a kör-

nyékén levő települések gazdag százsz épített örökségének megismerésére is. Az ICOMOS elnökök meglátogatták Kisdisznód románkori templomát. A résztvevők négy különböző nyelvű (román, magyar, angol és német) csoportban keresték fel Szeben történeti központját, ahol megtekinthették a felújított épületeket és tereket, s láthatták a felújított városközpontot. Tanulmányi kiránduláson vettek részt a hajdani Királyföldön, ahol számos százsz erődfített templomot tekinthettek meg. Az erre az alkalomra készített mappa kilenc templom leírása mellett rövid történeti áttekintést is adott Segesvár (UNESCO Világörökségi Lista) fejlődéséről. A résztvevők közelebből is megismerkedhettek a szelindeki vár romjaival, illetve az Asszonyfalva, Nagybaromlak (UNESCO Világörökségi Lista), Berethalom (UNESCO Világörökségi Lista), Muzsna és Hégen erődfített templomaival, Segesváron pedig a Felsőváros fontosabb épületeivel. A rendezvényt az Erdélyi Műemlék-restaurátorok Egyesülete, a nagyszebeni Polgármesteri Hivatal, a Transylvania Trust Alapítvány szervezte, az ICOMOS Román Nemzeti Bizottsága az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága, illetve az ICOMOS Német Nemzeti Bizottsága, valamint a kolozsvári Műszaki Egyetem, Építészeti és Városrendezési Kara és a sepsiszentgyörgyi Keöpeczi Sebestyén József Műemlékvédő Egyesület támogatásával.

A konferencián több mint 230 személy vett részt több mint tizenhat országból. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével a már említettekén kívül *dr. Virgil Nitulescu*, a Kulturális és Vallásügyi Minisztérium főtitkára és *dr. Sergiu Nistor*, az Európa Kulturális Fővárosa – Nagyszeben 2007 program kormánybiztos is. A konferenciát – társtámogatóként – a bukaresti Művelődési és vallásügyi minisztérium az "Európa Kulturális Fővárosa – Nagyszeben 2007" program keretén belül és a magyarországi Nemzeti Kulturális Alap is támogatta. ■

MEGEMLEKEZÉS NAGYVÁRADON BIRÓ JÓZSEF MŰVÉSZETTÖRTÉNÉS SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRÓL

Száz évvel ezelőtt, 1907. július 8-án született Nagyváradon *Bíró József* művészettörténész (1907-1945), aki úttörő, máig megkerülhetetlen munkát végzett Erdély barokk és klasszicista műemlékeinek, művészeti emlékeinek megismerése, tudományos feldolgozása és népszerűsítése érdekében.

Az évforduló alkalmából június 14-én a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság – *Dukrét Géza* vezetésével – ünnepséget és kis konferenciát rendezett Bíró József szülőházában, a valamikori zsidó polgári iskola majd gimnázium épületében. Erre az időpontra a szervezettek, elsősorban *Dukrét Géza* és *Emődi Tamás* áldozatos munkájának köszönhetően, sikerült megjelenítenie Bíró József "Nagyvárad barokk és klasszicista művészeti emlékei" című könyvének hasonmás kiadását. Az ünnepségen részt vett a művészeti könyvek kiadójaként ismert *Bíró Ádám*, a művészettörténész Párizsban élő unokaöccse is. A konferencián *Dukrét Géza* bevezetőjét követően *Lővei Pál*: Bíró József erdélyi gubernium története, *Kovács András*: Bíró József és az erdélyi kastélyok, címmel tartott előadást. *Emődi Tamás*: a bihari műemlékek újabb kutatásait ismertetve, *Péter I. Zoltán* pedig bemutatta Bíró József "Nagyvárad barokk és klasszicista művészeti emlékei" című könyvét – a hasonmás kiadás megjelenése alkalmából. Végezetül Bíró Ádám emlékezett meg az 1944-ben mártírhálált halt tudósról. A jól sikerült konferenciát követően a résztvevők megkoszorúzták Bíró József 1994-ben ugyancsak *Dukrét Géza* kezdeményezésére állított emléktábláját, a ma is oktatási intézményként szolgáló épület lépcsőházi fordulójában.

– Örökség –

EP modell Miskolcon

2003. óta minden évben nemzeti ülést tart az Európai Parlament Modell. Ez a középiskolások számára kidolgozott program Hollandiából indult, és napjainkban minden uniós tagállamban működik. A magyarországi rendezvénysorozat tagiskoláit az Oktatási Minisztérium a Külügyminisztérium bevonásával választotta ki és kérte fel a megvalósításra. Az Észak-magyarországi fejlesztési régióból a miskolci Földes Ferenc Gimnázium kapta a megtisztelő feladatot. Eredményes munkájának elismeréseként ebben az évben a rendezési jogot is megkapta.

Az Európai Parlament Modell az Európai Parlament működésének modellezése. Az egy bétén át tartó program szervezése közel egy évvel ezelőtt kezdődött. A tagiskolák egy-egy európai uniós ország delegációjaként vettek részt az üléseken. A tanulók a parlamenti bizottságok előre kijelölt témáiból készültek fel, a választott ország érdekeinek érvényesítése szellemében. A diákok másfél napon át bizottsági üléseken tárgyaltak, vitatkoztak, majd a bizottsági ülés eredményeit batározati javaslatban rögzítették.

A program következő eleme a delegációs megbeszélés, ahol a tanulók beszámoltak iskolatársaiknak a bizottságban végzett munkájukról. A megbeszélést "lobbidélután" követte, amikor minden diák a batározati javaslatok módosítására kérhetett támogatást képviselőtársaiktól. A parlament elnöksége a batározati és a módosító javaslatok ismeretében összeállította a plenáris ülés programját, ahol megtárgyalták a batározati javaslatokat, vitatkoztak a módosításokról, végül szavazással döntöttek arról, elfogadják-e a batározati javaslatot elkészítő bizottság munkáját és a javaslatból batározat születik-e.

A résztvevőknek szakmai felkészültség mellett kitűnő képességekkel kell rendelkezniük a retorika és a dialektika terén, ezen kívül ismerniük és alkalmazniuk kellett a nemzetközi diplomácia írott és íratlan szabályait, illetve az angol nyelvet, a nemzetközi ülések munkanyelvét. A program legjobban szereplő tanulói képviselik Magyarországot a nemzetközi üléseken, ahová minden uniós tagállamból érkeznek diákok. A Földes az elmúlt négy évben diákokat küldhetett Bécsbe, Athénba, Milánóba, Varsóba, Madridba, Ljubljanába, Szófiába.

A rendezvényen a város és az Európai Parlament Modell vezetői mellett a Miskolci Egyetem vezetősége is képviseltette magát.

Az ünnepélyes megnyitón Anna Salovaara, a Finn Nagykövetség másodtitkára és Heidrich Balázs a ME Közgazdaságtudományi Karának dékánbelyettese, a záró rendezvényen pedig Stumpf István a Századvég Politikai Főiskola vezetője adott elő. A rendezvényt március 14-20-a között tartották Miskolcon.

Az Európai Parlament Modell programot 1994-ben hívták életre Hollandiában azzal a céllal, hogy középiskolás fiatalok számára lehetőséget teremtsenek Európa, az Európai Unió és egymás jobb megértésére. A parlamenti modellüléseket nemzeti és nemzetközi szinten rendezik meg. Magyarországon 2007 márciusában az ötödik nemzeti ülést tartották Miskolcon tíz gimnázium részvételével.

KULCSÁR PÉTER

AZ ILLEGÁLIS MŰKINCS-KERESKEDELEM ÉS -CSEMPÉSZET TÉMÁJA

AZ EURÓPAI PARLAMENT MODELL KÖZÉPISKOLÁS SZIMULÁCIÓS PROGRAMON

Az európai parlamenti munka szimulációjának lényege, hogy a diákok előbb bizottsági, majd plenáris keretben vitatnak meg az EU számára valódi kihívásokat jelentő problémákat, és megoldási javaslatokat fogalmaznak meg. Elengedhetetlen tehát, hogy problémalátás és problémamegoldó készség társuljon az alapkövetelményt jelentő jó vitakészséghez.

Ülésenként tíz bizottság dolgoz fel egy-egy jelenséget, javaslatairól azután a plénum alapos mérlegelés és vita után dönt. A bizottsági munkát és a határozati javaslatok elkészítését alapos tárgyi felkészülés előzi meg tanulóink részéről. Fontos elem, hogy valamennyi iskolai delegáció egy-egy európai uniós ország érdekeit képviseli az üléseken, ami saját iskolámra nézve azt jelenti, hogy a megoldandó problémát Olaszország szempontjait szem előtt tartva kell vizsgálnunk, Olaszország érdekeit kell érvényesítenünk.

A tíz bizottsági téma egyike az idei nemzeti ülésen az Európai Unió és a tagországok határain átnyúló illegális műkincs-kereskedelem és -csempészet volt. A téma különlegesnek számított, hiszen kulturális területről lévén szó, a szabályozás elsődlegesen tagállami szinten valósul meg az Unióban. További érdekességet jelentett, hogy a képviselt uniós tagállamok között voltak olyanok, amelyek – részben haszonélvezőként az illegális műkincs-kereskedelemnek – nem szorgalmazták az egységesebb, erőteljesebb fellépést (pl. Nagy-Britannia), és olyanok, amelyek a szigorú szabályozás oldalán helyezkednek, helyezkednének el (pl. Olaszország, Magyarország). Természetesen a diákok nem képesek mindig teljes mértékben belehe-

lyezkedni a külső nézőpontba, a – valós vagy vélt – magyar nemzeti érdek és a személyes vélemény, a jobbító szándék nagymértékben meghatározza elgondolásait. Határozati javaslatok helyenkénti naivitása – életkorukon felül – azzal is magyarázható, hogy őket nem kötik felétlenül az uniós szerződések, vagyis elvileg lehetőségük van a tagállami hatáskörbe tartozó területet közösségi döntéshozatali szintre emelni.

Saját diákom felkészülését figyelemmel kísérve azonban örömmel tapasztaltam, hogy egy olyan terület problémáiba látott bele, amellyel – különösen ilyen mélységben – még az újságolvasó felnőtt is ritkán foglalkozik. (Saját – restellendő – tájékoztatásomat is bizonyítottam akkor, amikor szakmai segítség lehetőségén gondolkodván először egy szegedi muzeológust kerestem meg. Ő irányított azután a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalhoz.)

Diákunk felkészülésében nagyon komoly segítséget jelentettek Buzinkay Péter nemzetközi kitekintést nyújtó tanulmányai, amelyeket a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal honlapján leltünk meg. Számos cikket végigolvasva, elemezve képet kaptunk az uniós és a tagállami szabályozásról, a tagállamok motivációiról és érdekeiről, valamint a szakemberekben felmerülő megoldási javaslatok kivitelezési nehézségeiről. Elégedettséggel tapasztaltam, hogy miután pontokba szedve összegyűjtöttük a megoldásra váró problémákat, és számba vettük megoldásuk nehézségeit, a KÖH iroda-vezetőjének megállapításai főbb vonalaiban egyeztek a tanulmányokból előtűnt is kirajzolódó helyzettel. ■

A nagyhírű Europa Nostra-díjat minden évben meghirdetik. Magam már több, mint tizenöt éve veszek részt a pályázatok elbírálásában. Úgy gondoltam, segítenék a magyar pályázóknak, ha röviden leírnám azokat a szempontokat, amelyek figyelembevételével az eredmények megszületnek, illetve a bíráló bizottság kialakítja a díjazottak névsorát és sorrendjét.

WINKLER GÁBOR

TANÁCSOK PÁLYÁZÓKNAK

AZ EURÓPAI UNIÓ KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG DÍJA, AZ EURÓPA NOSTRA-DÍJ

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a beérkezett pályázatok közül csak azt bírálják el a hágai zsűrin, amelyet legalább egy felkért szakértő meglátogatott, megtekintett és a helyszínen értékelt. A szakértő sokféle szempontból vizsgálja a látottakat. Ezek egy részét kérdőív formájában megküldi az előkészítő bizottság. A megadott szempontokat mindenképpen figyelembe kell venni a jelentés összeállításánál. Természetes, hogy a megadott kérdéseken túl a beadott munka jellegéből következő speciális szempontokat is vizsgálni kell, és írásba kell foglalni. Megbízottként a helyszínen az alábbi főbb szempontokat szoktam ellenőrizni.

A munka befejezésének időpontját "bemondásos alapon" ellenőrzöm. Meg kell bizonyosodnom arról, hogy a helyreállítás a kiírásban megadott időszakban történt-e. Többször előfordult, hogy a helyreállítás nem készült el teljesen. Ebben az esetben mindenképpen jelezni kell, hogy a beadott helyreállítás még nem kész. Ez még nem kizáró ok, de mindenképpen megírom, hogy milyen munkák elvégzését javasolom még a hágai elbírálás megkezdéséig.

A jelentés első részében le kell írnom, hogy az archív képek figyelembevételével, hogy milyen állapotban volt a helyreállított mű a rekonstrukció megkezdése előtt. Itt előny, ha az igen rossz állapotból igen jó állapotba hozták az együttest. Ezután a helyreállítás előkészítésének módját értékeljük. Megvizsgáljuk, hogy megtörtént-e a gondos és szakszerű levéltári kutatás, ha szükséges, volt-e régészeti kutatás, a művészettörténetesek elvégezték-e a pályamű városépítészeti-építészeti és művészeti értékeinek elemzését és kijelölték-e az épületegyüttes helyét az építészettörténetben (stílusvizsgálat). Szempont, hogy a történeti kutatást megfelelő módon dokumentálták-e. Azt is meg kell állapítani, hogy lefolytatták-e a szakszerű helyreállításához szükséges műszaki vizsgálatokat ("épületdiagnosztika").

Ezek után összehasonlítjuk, hogy a beavatkozás milyen előnyökkel – esetleg milyen hátrányokkal – járt a pályaműre. Értékeljük a kedvező változásokat, az épület kezdeti állapotához képest bekövetkezett javulásokat. Ha a pályamű megmentése csak az eredeti rendeltetés megváltoztatásával volt lehetséges, megvizsgáljuk, hogy a rendeltetés-változás nyereséggel vagy veszteséggel járt-e. Fel kell mérnünk a jelenlegi rendeltetéssel kapcsolatos hatásokat, az esetleges problémákat, és számba venni az ellentmondásokat is.

Az épületegyüttesek és táji együttesek értékelésénél alapvető szempont, hogy a helyreállítás figyelembe vette-e az építészeti környezet történeti adottságait, nem került-e ellentétbe a városépítészeti hagyományokkal. Ugyanakkor a történeti táj és természetes környezet és a helyreállított együttes viszonyát is mérlegelni kell, és fel kell hívni a bírálók figyelmét arra, hogy a helyreállítás nem a táji természetes környezet rovására történt-e. Megmaradtak-e a történeti jellegzetességek az építészeti együttes és a zöld felületek között.

Ezután kerül sor az együttes helyreállításának részletes értékelésére. A pályamű külső helyreállítását vizsgálva értékeljük a helyreállítás hitelességét és a munka pontosságát és minőségét. Megállapítjuk, hogy a kiegészítések, hozzátételek szakszerűek-e és nem zavarták-e meg a külső megjelenést. Vajon kellően didaktikus (olvasható)- e a helyreállítás, megfelelő anyagokat és szerkezeteket választottak-e a restaurálásnál. Szempont, hogy a helyreállítás során nem történtek-e visszafordíthatatlan és kedvezőtlen változások

Az együttes belső tereinek, téregyütteseinek helyreállítását is ér-

tékelni kell. Megvizsgálandó az épület belső helyreállításának minősége (kiegészítések, felhasznált építőanyagok, szerkezetek, a helyreállítás didaktikus módja és az esetleges későbbi visszaállíthatóság lehetősége). Az új kiegészítések építészeti színvonala mellett a kivitelezés műszaki-szakmai megoldásait is értékelni kell.

Ezután a megújítás általánosabb szempontjait vizsgáljuk. Fő vizsgálati pont, hogy mennyire tekinthető "példa értékűnek" az elvégzett munka. Más helyreállítások esetén hivatkozhatunk-e a helyreállítás követendő értékeire. Megőrizte-e az együttes történeti értékeit, hagyományos atmoszférája nem szenvedett-e kárt? Regionális és európai viszonylatban megfelelő tanulságokat rejt-e és szükség esetén követhető-e az alkalmazott módszerek? Tanítható-e a helyreállítás metodikája, megfelelő módon nevelő hatású-e a szakmára és a nagyközönségre? És végül előidézték-e valamiféle kedvező társadalmi- szociális változást környezetében, javított-e az ott élők életszínvonalán, hangulatán, közérzetén. Az összefoglalóban az európai összefüggésekbe állítjuk a munkát. Értékeit az európai eredményekkel vetjük össze, és a többi helyreállításokhoz viszonyítjuk.

Kérdéseket kell feltennünk a helyreállítás költségeivel kapcsolatban. Be kell számolnunk arról, hogy a helyreállítás az ott lakókkal egyetértésben és közreműködésével történt-e. Hogyan finanszírozták a helyreállítást, igénybe vettek-e helyi forrásokat? A helyreállítás eredményei mennyire tartósak, megbecsülük és folyamatosan jó karban tartják-e a már egyszer helyreállított emlékeket? Megoldották-e a helyreállított épületanyag és a környezet folyamatos és szakszerű kezelését?

Az értékelés összefoglalásában a leginkább példaértékű szempontokat szoktam kiemelni. Ezek a megelőző építészettörténeti kutatásra, a helyreállítás szemléletére és módszereire, a helyes anyaghasználatra vonatkoznak. Mindig kiemelem, ha valami érdekes, korábban nem alkalmazott, de mindenképpen helyes és követendő új módszer alkalmazásával találkozom. A helyreállítás emberi vonatkozásaira is hivatkozni szoktam: kellően áldozatkészek, kitartóak voltak-e a megújítás résztvevői, munkájukat lelkesedéssel és hittel, elhivatottsággal végezték-e? Különös figyelmet fordítunk a "gondolkodás és megvalósítás" magas minőségére és mindig írunk arról, hogy a helyreállítás ténylegesen hozzájárult-e az összeurópai kulturális örökség megmentéséhez és gazdagításához.

Fentiek alapján egyetlen rövid mondatban foglaljuk össze, hogy európai mértékkel javasoljuk-e vagy nem javasoljuk a pályázatot díjazásra. A helyszíni benyomások alapján pontosan összefoglaljuk, hogy benyomásaink szerint melyek a megújítás példaértékű megoldásai, vannak-e minőségi hibái, nyilvánvaló gyengéi. E végső következtetésnél nagyon realitásnak kell lenni a bírálónak és az olyan pályázatokat, amelyek láthatóan nem ütnek meg a benyújtott más munkák legalább jó átlagát, semmiképpen nem szabad javasolnunk díjazással: ezzel ugyanis a bírálat egészének hitelét és megbízhatóságát gyengítjük.

A Bíráló Bizottság Hágában ülésezik: egy éve nagy örömünkre *Fejérdy Tamás* építész személyében ismét van magyar tagja is. A pályázatot idén is kiírták: anyaga és formanyomtatványai a www.europanostra.org honlapon angol és francia nyelven megtalálhatók. A kiírást még nem fordították le magyar nyelvre. Az alábbi témákban lehet pályázni: 1. Konzerválás, 2. Kutatás, 3. Civil szervezetekben végzett kiemelkedő munka és 4. Oktatás, gyakorlás, tudatosság növelése. ■

LANTOS ZSOLT GÁBOR

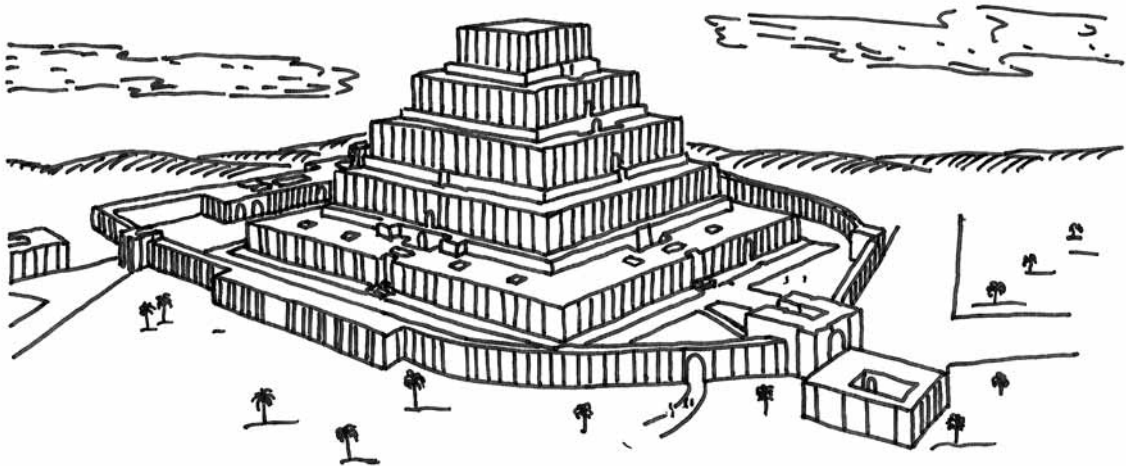
AZ ÓKOR ELSŐ "MODERN" VÁROSA?

AVAGY DÚR-UNTAS. ELÁM KÉSŐ BRONZKORI TEMPLOMVÁROSÁNAK URBANISZTIKAI ELEMZÉSE

Az urbanisztika (Geddes, 1965/1979) a városok tudománya (városkutatás), amely azok keletkezésének körülményeivel, fejlődéstörténetével, térbeli struktúrájával, területi megoszlásával, külső-belső, illetve anyagi-szellemi funkcióival foglalkozik (Vidor, 1979). Kevin Lynch (1960) rakta le az urbanisztikai megközelítések esztétikai-topológiai szintézisének és az urbanisztikai szemiotikának alapjait (Vidor, 1979; Ankerl, 1991). Vizsgálatunk tárgya Untas-Napirisa (Kr.e. 1340-1300), Elám birodalmának királya által alapított késő bronzkori templomvárosának szerkezete lesz a megadott szempontok alapján. Dúr-Untas ókori városának mai elnevezése Csoga Zambil – jelentése "kosár-hegy". Ez a név a feltárások előtti állapotra utal. Mezopotámia keleti peremvidékeinél létezett egy Kr.e. 14. és 12. század között virágzó, a Bibliából is ismert Szúza, (Eszter és Dániel városa), önálló nagy kiterjedésű királyság, melynek területe nagyjából a mai Irán dél-nyugati (Huzisztán tartomány) részének felel meg. Tanulmányom urbanisztikai elemzésének tárgya egy több szempontból egyedi és különleges Untas-Gal – más néven Untas-

fővárosa. Dúr-Untas nem néptelenedett el teljesen, de az uralkodó nagyszabású városalapítása nem járt sikerrel. Miután Dúr-Untas elvesztette jelentőségét, 1300-tól 646-ig nem játszott a többé politikainak szánt szerepét. Feltételezésünk szerint a megépített szentélyek már működtek, elképzelhetetlen lett volna az elámi isteneknek szánt várost "bezárni". Egy kis létszámú papság maradását kell feltételezni Dúr-Untasban, ahol még hat évszázadon keresztül éltek emberek. A munkálatok nyomainak hiányából adódóan ezt a királyi várost lassú halál várta, amelynek a kegyelemadóást a krónikák szerint Assurbánapli, az utolsó (sic!) jelentős asszír király hadserege adta meg Kr.e. 646-ban. Ezt teljes elnéptelenedés követte (Margueron, 1992. 5), amely egybe esett az elámi állam megszűnésével.

A város legibilitását (olvashatóságát) a városkép szerkezete tükrözi. A város akkor áttekinthető, ha alkotóelemei könnyen felismerhetők és jól beilleszthetők egy globális szerkezetű sémába (Lynch, 1960b, 539): széles és jó alapanyagból készült utak, a védelmet biztosító városfal(ak), tágas terek, a város csomó-

A zikkurat rekonstrukciós rajza

Napirisa (Napirisa jelentése "Nagy" főisten) – elámi király által a Kr.e. 14. században alapított templomváros. A lelőhely fontosságát mutatja, hogy 1979-ben felvették az UNESCO világörökségének listájára. Az elámi birodalom történelmében volt egy néhány évtizedes rövid időszak, amikor Untas-Gal, Elám királya (Kr.e. 1340-1300) váratlanul úgy döntött, elhagyja Szúza fővárost, hogy 40 km-re dél-keletre *ex nihilo* újat építsen a régi felváltására, megszakítva ősei évezredes hagyományát. Egy építészeti meghatározás szerint a város "művi, megépített és továbbra is építendő környezet" (Granasztói, 1974, 36). A város központi épülete a *zikkurat*, egy mesterséges hegy. A városok ősi lényegéhez képest Dúr-Untas (jelentése "Untas erődje") nem változott és nem nőtt az idő folyamán. Az építkezést elrendelő Untas-Gal halála után az utódok befejezetlenül hagyták a várost, mert nem kívánták folytatni a király művét, egy új zárandokhely központja létrehozásának tervét, és ismét Szúzá tették meg az elámi birodalom székhelyének Szúza városát is először, mint vallási központot alapították Kr.e. 4000 körül és legkésőbb a Kr.e. III. évezredtől kezdve lett csak a szó szoros értelmében Elám

pontjaiban a biztonságos vizuális tájékozódást segítő jellegzetes formák és látványos épületek (zikkurátok) vannak. A városkép jellegzetes fizikai, észlelhető elemei Lynch megközelítése alapján a következő rendszerbe foglalhatóak össze (Lynch 1960a, 1960b; lásd még Holahan, 1982b/1998):

UTAK: Mezopotámia és Irán dél-nyugati lakosai nem burkolták utcáikat. Az első kikövezett és rendezett utak (bizonyos számú pihenőkkel) csak a megalakult első "világbirodalom", azaz az Akhamenidák idejéből származnak¹ (Kr.e. I. évezred közepe). Tehát az útburkolatok, amelyek napvilágra kerültek a temenos területén – ez az első és a második fal közti szentélykörzet –, a zikkuratnál találkoznak és összekötik azokat a többi szentélylyel, a palotákkal és az erődfal hatalmas kapuival. Ezek után nem lehet azt állítani, hogy világi rendeltetése lett volna az utaknak. A ún. "Diadalszekerek Kapuja"² előtti szentélykörzetben gondosan lefektetett lapok vannak, amelyek égetett téglából készültek. A lapok közötti hézagokat aszfalttal³ (bitumennel) töltötték ki. Ez az igényesen készített útszakasz keresztülhalad a többi, tört téglából lerakott szakaszokon. A két ajtószárnyú

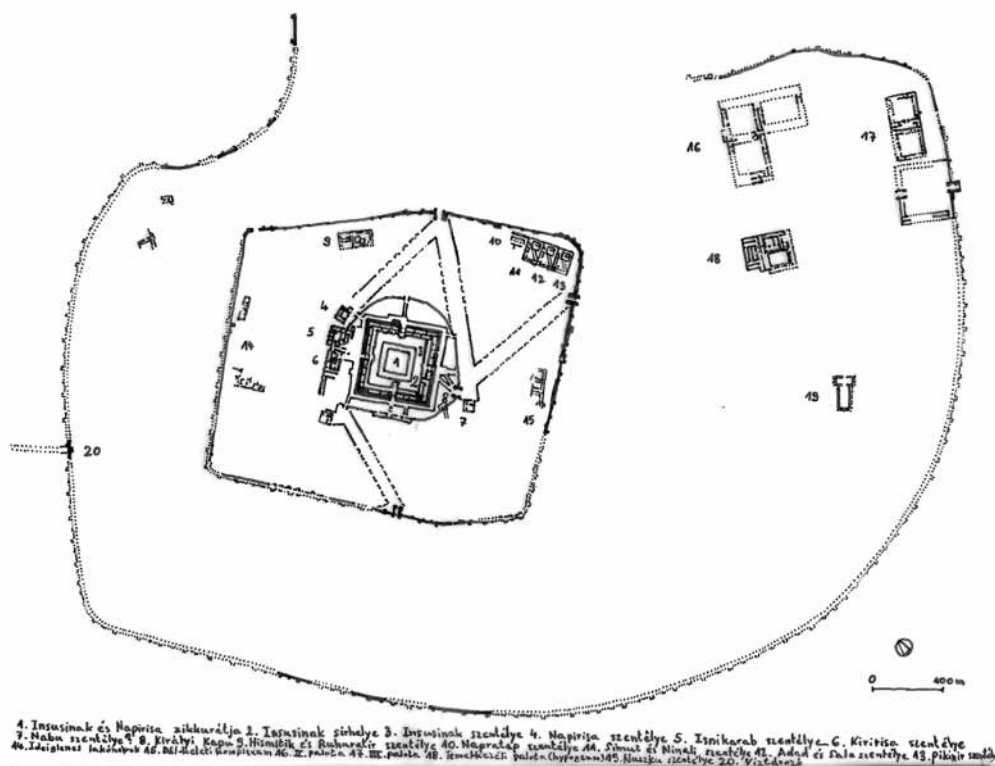
¹ A Hérodotosz által leírt "Királyi Út" Szúzá kötötte össze a Kis-Ázsia nyugati részén található Szárdeisz városával.

² A kapuk neveit Ghirshman utólag adta meg következtetett rendeltetésük alapján.

³ Érdekesképpen említhetjük meg azt, hogy a Holt-tenger ókori római elnevezése Lacus Asphalticus (Aszfalt- vagy Szurok-tó) volt. Többek között az aszfalt (köőanyag-habarc) miatt kellett Palesztina az egyiptomiaknak.

"Királyi Kapu" vezet be minket a templomtérbe. A kapu azáltal is kitűnt, hogy egy különlegesen díszített borítású út vezet hozzá és belső falai mindegyik oldalán ékírástól tarkított téglák rendezett sora volt beépítve a nyers téglák falába. Négy darab, körülbelül 20 méter szélességű és több száz méter hosszú, portalan út van a templomkörzetben. Untas-Napirisa az általa választott helyet földrajzi szempontból (É 32°00' 30,4 és K 48°31' 19,0) a lehető

határozható rendeltetésű, csekély fontosságú épület állt. Ezeken kívül templomok álltak még ott. Valóságos temenosznak tűnt fel Ghirshmannnak⁵, mivel itt a szentélyeket és a zikkurátot foglalta magába ez a terület. Tíz templom szolgált a szentélykörzetben az elámi istenek, Adad, Akipish, Ishniqarab, Kiririsha, Nabu, Ninrateip, Pigirir, Rukhuratir, Shala, Simut Nin Ali és Nakhunténak tiszteletét – ezek nevei szerepeltek a helyszínen talált

A város alaprajza

legalkalmasabbnak ítélte meg. Az áradási szint felett 70 méterrel feljebb fekvő fennsíkon a várost tíz méteres dombok vették körül és 1,5 kilométer közelségben feküdt a Dez folyótól (Ab-é-Diz, ókori nevén Idide folyó). A város vízellátásának érdekében a király egy 50 kilométer hosszú csatornát ásatott a Kerkah folyótól, amely Szúzáttól északra folyt. A városon kívül, északnyugaton volt felépítve egy víztározó a harmadik városfalban.

HATÁROK: Burgess (1968/1973) koncentrikus zóna városmo-dellje nem csak Európa középkori fallal körülvett városmagjaira igaz, hanem jól alkalmazható Dūr-Untas városára is⁴. Szerinte a város központja a mag, amelyet átmeneti zónák ölelnek körül. A város egységes struktúrája igazolni látszik Burgess elméletét: Három egyre kisebb átmérőjű koncentrikus fal veszi körül Dūr-Untas városmagját. Falainak nyomvonala alkalmazkodik a topográfiai viszonyokhoz. A 190x170 méter alapterületű, 550 méteres kerületű első szabálytalan alakú falgyűrűt észak-nyugati irányban megszakítja néhány kisebb, 10-30 méteres épület, amelyek minden bizonnyal elámi isteneknek és istennőknek szánt szentélyek voltak száz méter hosszúságban. A legjobb állapotban megmaradt épület, maga a zikkurat, egyértelműen a város közepén található és ahhoz igazodik az összes többi épület elrendezése (Margueron, 1992. 6). A legbelső falgyűrűt öt kapuval rendelkezett – Margueron szerint feleslegesen, mivel a szűk kapuk és a rendelkezésre álló kevés hely kizárta a nagyszámú hívő jelenlétét. Valószínű, hogy ezeken csak a király, a királyné és udvartartásuk ment be a tavaszi ünnepi szertartások (Bit Akitu) során. Az első és második fal (ez utóbbi 460x420 m, 1632 m kerületű, kb. négyszögletes alakú, három hatalmas kapuval ellátott fal) közötti szentélykörzetben néhány nehezen meg-

téglakon. Végül a várost egy 1280x880 m, 4033 m kerületű, két kapus harmadik külső fal is körülvette, amelyre csak a terep rendeltetéséből adódóan következtethetünk (Tourovets, 1997. 72). Ghirshman szerint a falak magassága a tíz métert is elérhette. Ez utóbbi – a tornyok hiánya miatt – nem bírt védelmi funkcióval. A külső falgyűrűvel körülvett területnek legnagyobb része sohasem lett beépítve, hiszen itt kellett volna a zarándokokat elszállásolni. A kultikus város keleti sarkában nagy városkapu vezetett a királyi palotához és az udvarhoz. A temetkezési palotában öt boltozott, föld alatti sírkamra került elő, amelyekben számos elhamvasztott halottat és egy "idegen (Burnaburias) házból való" csontvázat találtak. Egyes elképzelések szerint ezek az elámi királyi család tagjainak temetkezési helyei voltak (14 sírt tártak fel a helyszínen).

TERÜLETEK: Dūr-Untas nagy városa több mint száz hektárnyi területű volt. Ha Volkmar Fritz⁶ 200 fő/ha vagy Frank Kolb⁷ 250 fő/ha-os népsűrűségi adataiból indulunk ki, és egyenesen osztjuk el azokat, akkor ez egy meglehetősen kiemelkedő 20 000 fős lakosú város. Gordon Childe (1968) szerint az átlagos nagyvárosok is csak 7000 fő körüliek voltak 35 hektáron. Ezzel ellentétben Fritz 800 fős négyhektáros és Kolb 1000 fős 5 hektáros várost határoz meg. Ha Gordon laksűrűsége vonatkozó számértékét tűzzönak tartjuk, akkor is Dūr-Untas méretei egy tekintélyes nagyságú városról árulkodnak. Ez az ellentmondásosság, valamint a város fejlődéstörténetének ismerete megnehezíti egy világos és elfogadható város-meghatározás kialakítását. Valóban a város tisztavirág élete zavaróan nincsen összhangban a város eltervezett és részben megvalósított nagyságával. Méretei ellenére a kutatók máig vitatkoznak, hogy valódi

⁴ Kohl szerint a központból kifelé haladva a népesség "fontossága" csökken.

⁵ Roman Ghirshman (1895-1979), az iráni Francia Régészeti Misszió igazgatójának köszönhetjük Csaga Zambil 1951 és 1962 közötti részletes feltárását, helyreállítását és állagmegővési munkálatainak kezdetét.

⁶ Volkmar Fritz (1996) *The City in Ancient Israel*, Sheffield Academic Press.

városról van-e szó (Amiet és Margueron, 1992. 10). A városok ismérvei alapján (sem állandó település, sem zártos építkezés nem volt, a legkülsőbb városfallal körülvett terület legnagyobb részét sohasem építették be, nehéz városnak nyilvánítani. Lakosainak tartózkodásáról és valós számáról szinte semmit sem tudunk, felmerül a kérdés: voltak-e egyáltalán? Lehet, hogy ha huzamosabb ideig lakott lett volna Dúr-Untas, idővel "gyártottak" volna írásos emlékeket, bizonyítván ezzel a település biztos alapokon való létét és fontos szerepét. *Untas-Gal* elképzelése egy teljesen új város létrehozásán alapult. Ez a tudatosan átgondolt tervszerű vállalkozás azt a célt volt hivatott megvalósítani, hogy a király uralma alatt álló, különböző vidékek között szorosabb vallási, társadalmi, sőt később talán politikai kapcsolatot hozzon létre. Egyes elképzelések szerint a város Untas-Napirisa király jegyajándéka volt a feleségének. Házassága komoly diplomáciai alapokon nyugvó nemzetközi "házassági szerződés" volt, így a királynak bizonyítania kellett hatalmát és gazdagságát. A király tehát jelentős szerepet játszott a nemzetközi palettán, akkor is, ha ezt csak kevés dokumentum igazolja. Untas-Napirisa II. Burnaburias⁸ (kr.e. 1359-1333) lányát, Untas-Napirasut vette feleségül, így IV. Aménophis fáraó és Suppiluliuma hettita király sógora lett (Steve, Vallat, Gasche 2002/2003). A király, erejét meghaladó és többé-kevésbé utópisztikus álmom a következő: egy emberöltő alatt felépíteni egy új várost (Margueron, 1992. 20). A város nem élte túl alapítóját és "nem használdott" el. Bizonyára ez utóbbi sajátosság is hozzájárult ahhoz (a rendelkezésre álló lehető legjobb minőségben előállított építőanyagok felhasználása mellett), hogy a romok máig jó állapotban maradtak fenn, amelynek köszönhetően sikerült megerősíteni Babel tornyának építészeti és rituális rekonstrukciójának kísérleteit. *Meyerson* szerint a várostervezés és a városutópia rokonok, mert egyaránt a kívánatos jövőt vázolják a tervező és a lakók számára, a tervezés azonban kijelöli a kialakítás útját és rámutat a végrehajtás eszközeire, amit az utópia nem tesz meg. Az utópia csupán befolyásolja a gondolkodást. Végeredményben nehéz felismerni a szó legszorosabb értelmében vett valódi várost a király akarata által épített agglomeráció közepében (Margueron, 1992. 9). A rendelkezésre

mintsem valódi lakónegyedként használták volna (Margueron, 1992. 10). Így nehéz azt gondolni, hogy a királynak egyáltalán szándékában lett volna folyamatosan itt tartózkodni (Nota bene: nem gondolom, hogy ha még tovább élt volna a király, lakóházak építésével folytatta volna az építkezést). Ezek után feltelezhetjük-e, hogy Untas-Napirisa leszármazottai visszatértek Szúzába (Ghirshman 1966-68 és Huot 1988: 13)? A városokra jellemző alapstruktúra és méret ellenére (a zikkurat 105,20x105,20 m és 55 m magas), Dúr-Untas ókori keleti városát nem városnak kell tekintenünk, hanem egy kitalált és részben megvalósított különleges esetnek, annak ellenére, hogy több a városokra jellemző ismérve van. Ahhoz, hogy megkülönböztessük az "átlagos", valódi városoktól, rendeltetésénél fogva templomvárosnak neveztük el.

A király erőfeszítései figyelemre méltóak. Untas-Gal uralkodása az egyik legfényesebb időszak Elám történelmében. A király a legnagyobb városépítőként vonult be az elámi történelembe, ugyanis nemcsak fő művét, Csoga Zambil látványos épület-együttesét emeltette, hanem Szúzában, Tépé Bormi-ban, Deylamban, Gotwand-ban és Csoga Pahnban is több templomot építtetett és állíttatott helyre (Steve, Vallat, Gasche 2002/2003. 462). A király hatalmas vállalkozásokba kezdett, bizonyítván népének és nemzetközi szinten is királyságának hatalmát és gazdagságát. Rövid idő alatt kívánt megépíteni egy egész várost, melynek méretei kilométeres nagyságrendűek voltak. A lakosság ivóvíz ellátásához csatornát ásott és víztározót építtetett és a városépítés munkálatainak megkezdése előtt burkolattal fedte le a belső területeket: a zikkurat alját és az úthálózatot (Ghirshman, 1966/1968). Ezután építette az erődfalakat, a palotákat és a szentélyeket. Minderről nem csupán a valódi gazdagságra, a rendelkezésre álló változatos nyersanyagok (fém és fa) használatára, a biztos cserekereskedelem beindítására, hanem egy egészen bámulatos hivatalnoki apparátusra, – amely mindezt irányította – is kell következtetnünk. A munkálatok alapján lehet megállapítani egy civilizációnak valós hatalmát és intelligenciáját (Margueron, 1992. 22).

TEREPTÁRGYAK: Építészeti szempontból a városias jelleg legfőbb ismertető jegye a vertikális irányú építkezés. Méretüknél

fogva a zikkurátok Mezopotámia szimbólumaivá váltak. A városkép jellegzetességét tehát a központban lévő Csoga-Zambil zikkurátja adja, amely a Közel-Kelet legnagyobb és legjobb állapotban fennmaradt toronytemploma. 105,2 m oldalhosszúságokkal rendelkezik (Ghirshman, 1966/1968): négy emeletéből, a harmadik szintig még ma is megmaradtak a romok. Teteje jelenleg is messze a templomtér fölé magasodik. 28 méteres magasságából látni lehet Szúza városát, ami Dúr-Untas-tól egy karavánútnyi távolságra van. A toronytemplom eredeti

(elméleti) magassága a felső szentéllyel együtt elérte a 55 métert (uo). Emberléptékű-e a város és zikkurátja? Ottjártamkor a fennsíkon lévő, dombok közé elrejtett, még romjaiban is hatalmas zikkurátot csak akkor vettem észre, miután megérkeztem a helyszínre. Eredeti állapotában igencsak feltűnő építmény lehetett a zikkurat, annál is inkább, mert toronytemplomának tetején található felső szentélye vakítóan ragyogott és úszott a napfényben. Ezt Assurbánapi hadai már messziről észrevehették, hogy odaérven megrohmozzák és szétszedjék annak értékes részeit. Íme egy illusztráció: "Susa város ziqqurratuját, amely drágakővel (lapis lazuli) volt kirakva, szétromboltam;

A szerző a zikkurat dél-kelet felőli oldala előtt

álló információk alapján, vajon el lehet-e dönteni, hogy ez a város kormányzati székhely vagy vallási központ volt-e? Az eddig leírtak megerősítik, hogy a várost az első fázisban egy szertartásközpontnak tervezték, amely a királyt, a királynét, az udvarát és a hívőket hivatott fogadni az év egy meghatározott hónapjában; a tavaszi ünnepségsorozat alkalmával (Ghirshman, 1966/1968). A tárgyalt időszakban (kr.e XIV-ik század utolsó harmadában) a régészeti eredmények alapján semmilyen kereskedelmi vagy kézműves tevékenységnek a jelét nem lehet kimutatni. Úgy tűnik, hogy a városban (a harmadik falon belül) inkább hivatalos épületek és a Nusku szentély kaptak helyet,

⁸ Steve J.-M. és Vallat F. (1989) La dynastie des Ighealkides: nouvelles interpretations, in De Meyer L. és Haerinck. *Archaeologia Iranica et Orientalis. Miscellanea in honorem L. Vanden Berghe*, 226, Gent

leszedtem (róla) a szarvat, amely fénylő bronzból volt készítve." (A Rassam-hengeren lévő utolsó mindent eldöntő hadjáratának egyik idézete). Ez a feljegyzés a zikkurát kapuinak bejáraitait őrző bikaszobrokra utalhat. Fontos megemlíteni, hogy Szúza zikkurátját több mint 150 év ásatás (!) után a mai napig sem találták meg. Csoga Zanbil ötödik szintjét képező felső szentély megsemmisült, viszont számos maradványa került napvilágra a zikkurát megmaradt tetején. Honnan tudhatunk még a felső szentély létezéséről? Hérodotosz nyomán betekintést nyerhetünk Babilon toronytemplomának szakrális szövetartásába:

"A csúcson lévő Templomban egy csodálatosan díszített nagyon széles ágyat látunk, az istenség képmása nélkül. Senki nem tölti itt az éjszakát, csak az az Isten által kiválasztott asszony, melyet káldeus papok jelölnek ki."

Hérodotosz⁹

Csoga Zanbil toronytemplomának meglévő alsó falaiba beépített ékírástos téglák említést tesznek zikkurátról és felső "kukunum-ról" (szentély). A felsőbb szintek falburkolataiból 70 ékírástos téglák kerültek elő. Nagyjából egyenlő módon szóródtak szét a törmelékek, mivel a szentély négy oldaláról kerültek a lejtős szakaszokra. Elám és akkád nyelvű szövegek tesznek említést egy olyan épületről, amely az istenek lakhelyéül szolgáltak: Napirisa (más nevén Gal vagy Humban) és Insusi (Szúza városának istene) isten tiszteletének szenteltek. Elám kettős királyságának legfontosabb városai Szúza és Ansan (a mai Tall-i Maylan) volt. Ez utóbbi istene Napirisa, aki ebben az időben egyenrangú istenség volt Insusinnakkal. A zikkurát tetején elhelyezkedő tetőtemplom ékírástos égetett téglái nagyobbak voltak, mint a legtöbb téglák (38,5 x 39 x 12 cm). A leletek tanúsága szerint a szentély falait kék és zöld téglák borították, (ezüstös és aranyozott csillogással) melyeket rombusz és kerek formák ékesítettek. Elmondhatjuk tehát azt, hogy a szentély oldalainak színe mind más volt, ezt támasztják alá a romos lejtőkön található arányosan szétszórott zománczott, illetve üvegmasz tégladarabok. Az aranyként ragyogók az észak-keleti és a dél-keleti, a zöldek az észak-nyugati és a dél-nyugati, a kék pedig az észak-keleti és a dél-nyugati lejtőn voltak. A szentély külső homlokzataira rögzítve üvegmasz kerámia fallapok és zománczott szögek voltak. Ez utóbbiak (más néven markolatgombok) elámi, "En vagyok Untas-Gal" ékírástos felirattal voltak ellátva. A zikkurát maga többféle téglából épült fel. Belső része napon szárított vályogtégla volt, két méter vastag külső burkát pedig égetett téglák borították. Az égetett téglát tehát, hol díszítésnek, hol a szárított agyagtégla védelmére teljes falvastagságban alkalmazták. Az égetett téglák – szilárdsága és szembeszökő tartóssága miatt – az örökkévalóság jelképévé vált az ókorban; az ember diadalát hirdette az idő fölött, ezért eleink szemében nem mindennapos tárgynak számított. Éppenséggel olyannyira fényűzős-számba ment, hogy csak a templomok és a paloták, azaz csak istenek és királyok hajlékai épültek belőle. A harmadik uri dinasztia (Kr.e. 2111-2003) írásos feljegyzései szerint egy ezüst-pénzért tizenegyezer vályogtégla lehetett vásárolni, égetett téglát ezzel szemben mindössze ötszáznegyvet. Az égetett téglát tehát hozzávetőleg harmincszoros árat kértek, mint a vályogért. Babilonban (Kr.e. 612-539), ahol pedig fejlett téglagyártás volt, az égetett téglák kétszer-ötször annyiba kerültek, mint a vályog. Volt egy harmadik féle is, amellyel a kutatók korábban még sohasem találkoztak. Olyan szárított téglátípusról van szó, amely égetett tégladarabokkal van összekeverve. Ezzel a módszerrel szilárdabbá vált, mint egy hagyományosan készített napon szárított téglák. A zikkurát falának minden tizenegyedik sorában, azaz szemmagasságban, ékírástos égetett téglák vannak, melyeket Untas-Gal Insusi istennek ajánlott a király. Dicsőítette tetteit (lásd példaként fejezetünk bevezető idézetét), valamint felsorolta gazdag adományát. A zikkurát szögei – a mezopotámiai társaihoz hasonlóan – a négy égtájnak felelnek meg: az észak-déli átjáró 3°30'-es eltérést mutat csupán, a mágneses deklináció figyelembe vételével. Azonban a zikkurát messze a legjobb állapotban lévő

épület a városban, ugyanis a többi épületet a sivatagban előforduló heves esőzések során kialakult vízmosások (wadik) kimosták és olykor még alapjaiban is eltűntették (Margueron, 1992. 9). Az erózió tehát nagyon intenzív volt a lelőhely területén és ezt a tényezőt számításba kell vennünk a valaha létezett város egészének felmérésekor.

ÖSSZEGEZÉSÜL

Dúr-Untas, Elám késő bronzkori (Kr.e. XIV század utolsó harmada) királyi templomvárosa, a mai Irán dél-nyugati területén található. A napjainkban sivatagi látványt nyújtó Szúziána-síkságon, az Ab-e Diz folyó szintje felett egy 70 m magas fennsíkon helyezkedik el. Ennek az ókori városnak a szerkezetéről, az építészettörténeti, régészeti, történeti dokumentum és az urbanisztika segítségével, a következő gazdag képet állapíthatjuk meg Lynch szempontrendszerére támaszkodva (1960): 1. Utak: jó alap- és kötőanyagból készült négy darab igényes, egyenként körülbelül 20 m szélességű és több száz méter hosszú, pormentesített utak voltak. Az utak égetett téglából készült lapjai közötti hézagokat bitumennel töltötték ki. 2. Határok: jól elkülönített szélek, amelyek tagolják a város szerkezetét. Három egyre kisebb átmérőjű koncentrikus falgyűrű vette körül a várost. Ghirshman feltételezése szerint a falak elérték a tíz méteres magasságot. A falak – tornyok hiánya miatt – nem bírtak védelmi funkcióval. Úgy látszik, hogy minél jobban megyünk beljebb az egyre kisebb területek felé, annál több kapun lehet a falakon bejutni (a legkülsőbb városfal nagy része nem maradt meg, így lehet, hogy mégis több bejárata volt, azonban a topográfiai nyomok ezt nem igazolják). Csak a harmadik, több mint négy kilométer kerületű, legkülsőbb falat lehet valódi városfalnak tekinteni. 3. Területek: a városon belüli részek tágas tereket foglaltak közre. A város több mint száz hektárnyi területű volt (1280x880 m). A mezopotámiai városok ismérvei alapján, hiba lenne Dúr-Untas méretéből 20 000 fős lakosságot következtetni, mivel az ásatások legfeljebb egy kis létszámú "városüzemeltető" papságot erősítenek meg a király halálát követően. 4. Csomópontok: A zikkurát tövébenél találkoznak az utak. 5. Tereptárgyak: messze a legjellegzetesebb és leglátványosabb épület a romjainban is megmaradt, élével a négy égtáj felé tájolt zikkurát. A toronytemplom a központban található, segítve ezzel a város belüli vizuális tájékozódást. A zikkurát jellemzői: 105,2 x 105,2 x 55 m volt eredeti állapotában az ötödik szintet képező felső szentéllyel együtt. Ötféle téglából készült. A város-meghatározások alapján Volkmar Fritz és Gordon Childe ismérvei többé-kevésbé alkalmazhatóak Dúr-Untas városára. A száz hektáros királyi várost egy rendhagyó és egyedi esetenként kell kezelnünk. Nem tudhatjuk biztosan, hogy az igazolt vallási szemponton felül, kormányzati központnak lett-e tervezve. Rendeltetéséből fakadóan éppen ezért a hagyományos értelemben vett várostól a "templomváros" elnevezéssel különböztetjük meg. Ez a templomváros meghaladta korát, hiszen úgy tűnik Mezopotámia elsőként, útjai már gondosan lerakott burkolattal rendelkeztek. Továbbá a jelek szerint itt alkalmaztak először új ellenállóbb téglatípust is. Untas-Gal király vágyott egy városra és annak megépítésével valóban nem hétköznapi tettet hajtott végre. Életemben méltón lehetett büszke elért eredményeire a nemzetközi kapcsolatok, az építkezések terén és fő művére, a templomvárosra. Dúr-Untas városfejlődése speciális, egyedi jelenség. Hétézer éven keresztül szorosan összetartozott a "város" és a "fal" – az utóbbi százötven év ipari fejlődése ezt az összefüggést megszüntette ugyan, de a nyelv mind a mai napig megőrizte¹¹ (Schneider, 1960/1973, 23). Mióta a kőfalak feleslegessé váltak, sokkal nehezebb pontosan meghatározni, mi is a város az éles fizikai határok nélkül. Dúr-Untasnak ugyan voltak falai, mégsem tudtuk pontosan meghatározni a szó legszorosabb értelmében vett városi jellegét. Ráadásul a falak nem védelmi funkciót láttak el, pedig a védelem a város egyik ismérve. Ez lett volna az Ókori Kelet "ideális" városa? kérdés további kutatások számára marad nyitva. ■

⁹ Hérodotosz második könyve alapján.

¹⁰ M.-J. Steve, "Textes élamites de Tchogha Zanbil", volume IV.

¹¹ A német "Bürger" (város lakó, polgár) szó arról tanúskodik, hogy a város és a vár (Burg) valaha azonos fogalomként szerepelt.

Férfialak

Gyilkos kardszárnyú delfint ábrázoló agyagszobor

Serleg

A Szépművészeti Múzeumban közelmúltban megnyílt "...és akkor megérkeztek az inkák Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból" kiállítás alkalmából kértem fel Juhász Árpád *geológust*, hogy perui útjairól, benyomásairól képet adva, segítsen még jobban megérteni Perut és a több évezred különlegesen gazdag kultúráját bemutató kiállítást. (A szerk.)

JUHÁSZ ÁRPÁD

A VILÁG KÖLDÖKE

Cuzco főtere, a Plaza de Armas, ma csak töredéke annak a hatalmas térnek, amely egykor az inka főváros központját alkotta. Az inka birodalom lakói Cuzcot tartották a "világ köldökének". Nos, a spanyolok könnyű szerrel foglalták el a világ köldökét. Az épületek faláról leszedték az aranyborítást, s azt beolvasztva, Európába szállították. Még ma is látni a hatalmas kőtömbökből példásan illesztett, eredeti inka falakat, de a régi főváros köveinek nagy részéből keresztény templomok és paloták születtek. Az anyag – ahogy mondják – nem vész el, csak átalakul. Arra azonban nem gondoltak a konkvisztádorok, hogy az errefelé gyakori földrengések időnként kártyavárként fogják ledönteni a kereszténység és a spanyol királyság hatalmi jelképeit.

Az inkák eltűntek, de egykori alattvalóik, köztük a kecsua indiánok megmaradtak, ma ők alkotják a perui népesség közel felét. Az Európából jött turista számára a legtöbb perui indián egyforma. Alacsonyok, jellegzetes arcúak, vörös-barna színűek. Többségben egyetlen nagy népcsoporthoz, a kecsuához tartoznak, akik több nyelvjárásból álló közös nyelvet beszélnek. Az inka birodalom közös nyelve is a kecsua volt, bár írásbeliség híján a kecsua nyelv korai fejlődéséről keveset tudni. Kecsuai nyelvet beszélő indiánok Bolíviában és Ecuadorban is élnek. Az egykori inka birodalom ugyanis a mai Ecuador jelentős részére is kiterjedt. Bár a perui kormány 1975-ben a spanyol mellett a kecsuát is hivatalos nyelvvé nyilvánította, de a meszticek és fehérek közül sokan nem értik a kecsuát. Fordítva is igaz, hogy sok – főleg a hegyek között élő – kecsua nem tud írni, olvasni spanyolul. A tiszta kecsuák számát Peruban 12 millióra becsülik, de összességében Bolíviában és Ecuadorban 15 millió őslakos beszéli a közel harminc, szoros rokonságba tartozó dél-amerikai népcsoport közös nyelvét. (Azt, hogy ez nem lehet túlzás, az is bizonyítja, hogy a Microsoft kifejlesztette a Windows programok kecsua változatait.)

Cuzcónak ma mintegy 300 ezer lakosa van, nyüzsgő, de egyáltalán nem biztonságos város. Nem véletlenül tartja szemmel a rendőr az utcai forgalmat. Kecsuai nyelven Qosq'onak hívják a várost, amely napjainkban Peru, sőt egész Dél-Amerika egyik fő turista-központja, olyasféle, mint Ázsiában a nepáli Katmandu. Ennek megfelelően számos luxusszálló vár a vastagabb zsebű turistákra.

ERŐDRENDSZER A VILÁG KÖLDÖKE KÖRÜL

Felfelé kanyargunk a Cuzco felett emelkedő Sacsayhuaman erőd felé. Innen látszik, hogy a város az Andok hegyvonulatai közötti medenceszerű mélyedésben fekszik, méghozzá 3300-3400 méterrel a tenger szintje felett. A lakóházak többsége apró, elhanyagolt, a szegénynegyedek messze felkúsznak a hegyoldalakra. Sacsayhuamánt szorosan egymás mellé illesztett, pontosan megmunkált hatalmas kőtömbökből építették, kőtanyagot

sem használtak. A kőtömböket három teraszra helyezték, a legnagyobb tömbök súlya 400 tonna volt. A Sacsayhuaman név egyébként elégedett sólymot jelent. Falai közt egykor ötezer inka harcos őrködött a birodalom fővárosa felett. Ha ma nincs is ötezer csecsebecse árus az erődítmények környékén, de hogy több százan vannak, arra mérget lehet venni. Kecsuai árusok, vagy a lámákat őrző nők, gyerekek a szomszédos Quenko kőfalainál is turistákra várnak. Quenko több más erődítménnyel együtt része volt a Cuzcot védő inka védelmi rendszernek. A közeli hegytetőn a hatalmas Krisztus-szobor a riói Corcovadót idézi. A Puca Pucara tábla is inka építményt jelez, amelyet vörhenyes színű kővei alapján Vörös Erődnek is neveznek. A közelben levő Vizek templomától a bővizű forrás szent vize is inka kori kőteraszokon csordul alá. A helybeliek egy része lámákat és alpákat őriz, vagy terelget. Ezek voltak az inka birodalom egyedüli – de teherhordásra nem igen alkalmas – házai. Szörzetük a birkagyapjút viszont jól pótolta. Dél-Amerikában a spanyolok megjelenése előtt nem volt sem juh, sem

szarvasmarha, sem ló. Gyalogos futárok vitték egyik helyről a másikra a hírt, így például Sacsayhuamanból Ollantaytamponba, vagy akár a tengerpartra.

AZ INKÁK SZENT VÖLGYÉBEN

Puca Pucarától az inkák szent völgye felé haladunk. Az Urubamba folyó mentén minden talpalatnyi földművelésre alkalmas területet megművelnek. Pisac az inkák szent völgyének egyik legnagyobb települése 2900 m tengerszint feletti magasságban. Környéke gondosan megművelt mezőgazdasági környezet, a piacon a népművészeti tárgyak mellett a táj mezőgazdasági terményei is megtalálhatók. Errefelé kevesebb a mesztice, vagy

a kreol, mint például Limában, vagy Arequipában. Maga Pisac is inka település volt, az inkák útja ide kanyargott alá Cuzcoból az Urubamba folyó völgyébe. A völgynek ennél a fontos kapujánál vaskos erődítményt emeltek. Ez védte a Paucartamboba, az amazóniai őserdőbe vezető utat is. A környező köves hegyoldalakat teraszos műveléssel tették termővé. Napjainkra a völgy lakói számára fontos lett az idegenforgalom, színes szötteiket, szalagjaikat, kalapjaikat, sapkáikat a fényképezőgépek kereszttüzében készítik, és persze pénzt kérnek a fotósoktól. Északabbra, a Urubamba viszonylag széles völgyében luxus-szállodát építettek azoknak, akik nem elégednek meg egy rövid piaci nézelődéssel, emléktárgy-vásárlással, hanem kíváncsiak az inkák történelmére és építőművészetére is. Utóbbiról Ollantaytambo ad remek impressziót. Ollantaytambo számomra

a megfajthatatlan rejtélyek egyike. Például az is szinte megmagyarázhatatlan, hogyan építették a szinte függőleges sziklafal közepén az élelmiszer raktárakat. A legnagyobb rejtély azonban az, hogy az akár száztonnás kőtömböket hogyan juttatták fel a magasba, azokon a meredek lejtőkön, amelyeken még a gyaloglás is megerőltető. Ráadásul a kőtömböket olyan tökéletesen illesztették össze, hogy valóban még egy késpengét sem lehet közéjük nyomni. Egyes kőtömbökön fűszerű kidudorodások vannak, ezek nyilván a kőóriások mozgatásához voltak szükségesek. Egyes illesztések bonyolult sokszögekkel készültek, ehhez mérnöki tervezés és precizitás kellett, s még a vasat sem ismerték, csak fanyélre erősített kőalapácsokat használtak. A réz, illetve a bronzötvözet volt az egyetlen fém, amelyet a munkaeszközök készítésénél felhasználhattak. Ráadásul a hatalmas kőtömböket az Urubamba túloldalán emelkedő meredek hegyoldalon bányászták, majd rámpákon a völgybe vontatták. A valószínűleg balesetet okozó, hátrahagyott kőtömbök, ún. fáradt kövek alapján jelölhető ki a szállítás útvonala. De az is szinte elképzelhetetlen, hogyan juttatták át a kőkolosszusokat az Urubamba tajtékzó vizén.

Az inka birodalomban fejlett volt a munkamegosztás és példamutató az éghajlatnak, talajviszonyoknak megfelelő mezőgazdaság. Abból indultak ki, hogy az adott környezetben nyilván a helybeli parasztok ismerik legjobban, mit és hogyan lehet leggazdaságosabban termelni. Az állattenyésztés azonban a spanyolok érkezése előtt gyenge lábakon állt, nemcsak a lovat és szarvasmarhát, de a juhokat is az európaiak hozták be és terjesztették el.

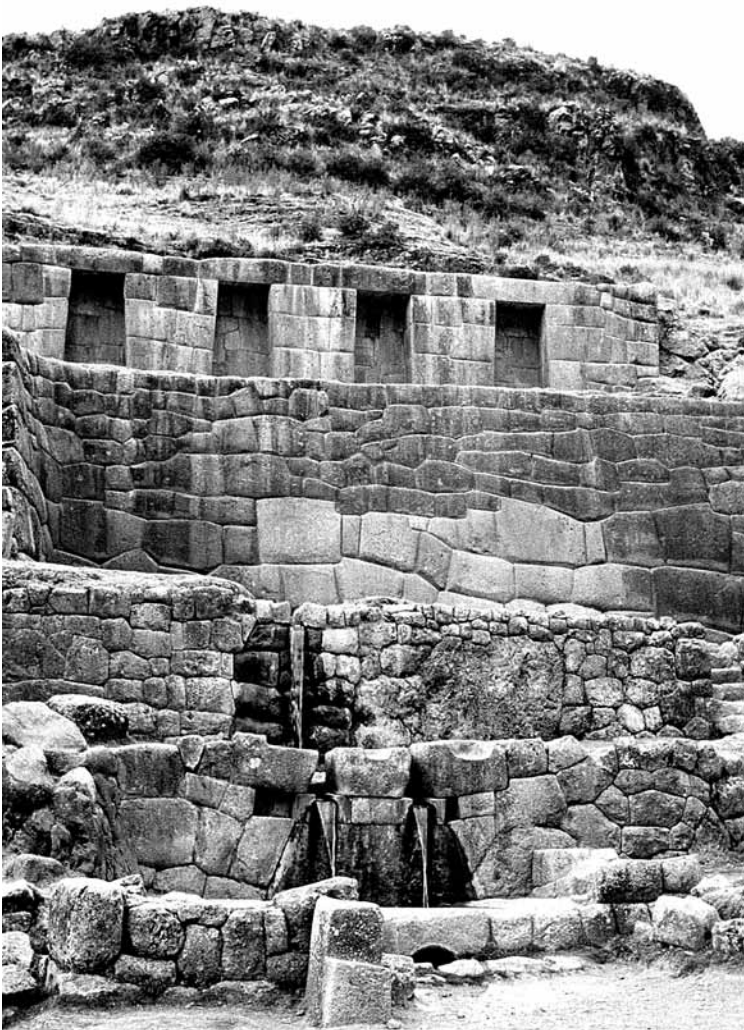
ÚTBAN MACHU PICCHUHOZ

Az inkák szent völgyében csak Ollantaytamboig lehet autóval közlekedni. Aki el akar jutni Machu Picchuhoz, annak vonatra kell szállni. Korábban a Cuzcoból Aguas Calientébe tartó szerelvényeket többször megtámadták a Fényes ösvény nevű szervezet fegyveres gerillái, de a közbiztonság napjainkban is gyenge. Ráadásul az elmúlt években felhőszakadások és árvizek többször is megrongálták a vasúti pályát.

Mikor először jártam Machu Picchun, még gyalog kellett felkaspaszkodni a romvároshoz, ami a szurdokvölgyet övező meredek hegyoldalon, ami elég megerőltető volt. Ma már mikrobuszok viszik a turisták többségét fel a 2400 magas hegygerincre épült romvároshoz, akik pedig az inka ösvényen gyalog érkeznek, gyakran alkalmaznak indián teherszállítókat.

A romterület nagyságát figyelembe véve, szinte hihetetlen, hogy egészen 1911-ig a világ semmit sem tudott erről a csodáról. A 21. században évente félmillió látogató lepi el a romterületet, sokszor kiábrándító a zsúfoltság. Ráadásul a perui kormány függővasutat és szálloda építését tervezi – a világörökség kitüntetett helyszínén. A helyi mezőgazdasági közösségek pedig hidat akarnak építeni az Urubamba szurdoka felett, hogy terményeiket könnyebben jutassák el a nagyobb piacokra. Aprópó, mezőgazdaság: Machu Picchu egykori lakói önellátásra rendezkedtek be. Ezt bizonyítják a gondosan alapozott, öntözőrendszerrel ellátott, termőtalajjal fedett egymás felett sorakozó teraszok. Ellentétben Sacsayhuamannal, vagy Ollantaytamboval, amelyekhez messziről szállították az építőanyagot, itt Machu Picchun a közvetlen környezetben fejtett gránitot használták az építkezéshez. Néhány fel nem használt tömbön még ma is jól látszik, miképpen hasították ketté.

A romterület mágikus központja az Intihuatana, ahol az inkák – legalább is virtuálisan – fogva tartották a Napot. A romok közötti zöld területeken lámák és alpakák töltik be a fűnyíró szerepét. Az inkáknál megszokott volt állattálozások bemutatása, a vér elvezését szolgáló vájatok is erre utalnak. Mivel legkeményebb fémötvözetük a bronz volt, a gránittömböket ékekkel hasították ketté. Utólag bevallom: illegálisan bent maradtam egy éjszakára az éjszakára bezárt régészeti lelőhelyen, hogy hajnalban az intihuatánáról nézhessem meg a napkeltét. Megérte a kockázatot. ■

Műltbéli történetek

ÉRI ISTVÁN ROVATA

MŰEMLÉKVÉDELEM A BALATONFELVIDÉKEN
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

Békefi Remignek *A Balaton környékének egyháza és várai a középkorban* címmel 1907-ben megjelent terjedelmes művéből nemcsak a múlt, hanem az akkori állapotokra vonatkozó adatok is kivehetők. Elsősorban a rommálett műemlékek sanyarú állapota kelthetett volna közérdeklődést. De nem keltett.

Igaz, sok minden "jött közbe". A vesztes világháború és következményei. A Műemlékek Országos Bizottsága tevékenységének vegetálása a harmincas évek közepéig, Gerevich Tibor elnökségének kezdetéig. De azért az mégis csak furcsa, hogy a MOB-nak a folyamatosan növekvő költségvetéséből ezután is legfeljebb 2-3% jutott évente az értékekben, egyidejűleg a romlás okozta gondokban gazdag balatonkörnyéki műemlékek védelmére!

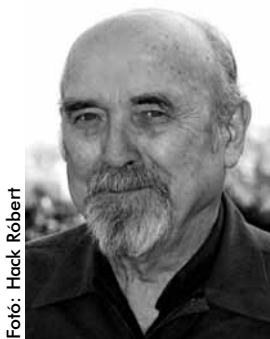
A Balaton idegenforgalmának fejlesztésében érintettek szót is emeltek az ügy érdekében. "A Műemlékek Országos Bizottsága ezidáig sajnos nem sok gondot fordított a balatonparti műemlékeinkre" – írja a *Balaton* című folyóirat 1941 novemberi számában Horváth József plébános. Javaslatokat is tartalmaz a "Leventék a balatoni műemlékvédelem szolgálatában" címmel megjelent vezércikke. Ezzel csaknem egyidőben a *Pesti Hírlapban* "Árpádok- korabeli templom romok a Balaton partján – Meg kell menteni ezeréves történelmi emlékeinket" címmel dr. Jákó Gyula hús, a török időkben pusztán maradt település templomát sorolja fel, mint végveszélyben lévőket. "Ezek a templomocskák a Halotti beszéd töredékkel és a Szent Korona alsó részével kb. egykorúak. Ezeket a történelmi emlékeket...hét lakat alatt őrizzük. Nem indokolt, hogy ugyanezen kornak kőből rótt emlékeit pusztulni hagyjuk."

Az idézett cikke kivágott példányként Damjanovich Lajos VKM miniszteri tanácsos Gerevich Tiborhoz írott levelének mellékleteként maradtak fenn a MOB irattárában. A "legalább kezdeményező lépéseket" kérő megkeresésre 1942 júniusában ment el Gerevich válasza: "Szíves figyelemztetésedre a Műemlékek Országos Bizottságának idei költségvetésébe 2000 Pengős tételt állítottam be, hogy a balatonmenti templomromok körül netán felmerülő biztosító munkálatokra fedezetünk legyen." (Csak tájékoztatásként: a valóban végveszélybe került alsódörgicsei templomrom tornyának védelmére 1938-ban 2500 Pengőt fordítottak a Bizottság költségvetéséből.)

Alig néhány hónap elteltével, a *Balatoni Kurir* 1942. november 12-i számában "A BIB és a Műemlékek Bizottsága figyelmébe" címen jelent meg Csaba András dörgicsei körjegyző levele. Ebben Zákonyi Ferencnek az előző számban megjelent cikkére reagál, amelyben a cikk írója a dörgicsei templom romok elhanyagolt állapotát kifogásolta. Csaba válaszáat manapság is érvényes közlésnek tarthatnánk. Ezt írja: "A valóságnak megfelelő az, hogy ezek elég elhanyagolt állapotban vannak, de kénytelen vagyok megjegyezni, hogy ennek községem nem oka. Községeim háztartási egyensúlyát csak államsegéllyel tudom fenntartani, ezért költségvetésben erre a célra a legkisebb összeget sem lehet biztosítani..."

Erre az újságcikkre reagálnia kellett a MOB-nak. 1943. január 22-én kelt levelében Gerevich arra kéri a dörgicsei körjegyzőt, hogy készíttessen költségvetést az általa szükségesnek tartott munkákra. (Az ügynek nincs folytatása, de nem is történt Dörgicsén semmi, elég sokáig.)

A MOB e tekintetben tanúsított passzivitása talán érthető. Főleg

Fotó: Hock Róbert

a következő, az 1944-es évben a Balaton környékéről nagyjából egyidőben – március folyamán – beérkezett megkeresések esetében. Ezekről a levélváltásokról nehéz elfogulatlanul ítélni. A történelmi események ismeretében a kezdeményezők "elszánását" legalább is tragikomikus látszat cselekvésnek minősíthetnénk a sorsdöntő dátumok ismeretében.

Nézzük sorjában a MOB-hoz érkezett megkereséseket:

■ 1. A VKM XIII. ügyosztályáról 1944. március 13-án érkezett, "a miniszter rendeletéből dr. Hoor Károly miniszteri osztályfőnöktől." Ebben a VKM, mint a magyar katolikus tanulmányi alap kezelője közli, hogy a vörösberényi rk. plébánia freskóit

"szakszerűen restauráltatni" fogja. Felkéri a MOB-ot, hogy ehhez készíttessen hozzávetőleges költségvetést, és sürgősen küldje be. A válasszal ezúttal sem siettek, július 31-én postázták. A MOB közölte, hogy a jelenlegi restaurálási ár négyzetméterenként 200-300 pengő. "A freskók terjedelmének ismeretében a Nagyméltóságú Minisztérium számításokat tehet a restaurálás költségére." Az állványozás költségei tekintetében pedig forduljanak helybeli építőmesterhez. A tiszteletlennek is minősíthető válasz után történetekről nincs további értesülésünk.

■ 2. A sümegi járás főszolgabírája, Nagy Béla 1944. március 27-én írja: "A Veszprémi megyéspüspök a tulajdonát képező sümegi városhoz mai állapotában való fenntartását, tehát a további romlás megakadályozását tervezi, valamilyen műszaki építési megoldással. Szíveskedjék az ügyben tájékoztató véleményt adni."

Időközben az ország állapotában is bekövetkezett némi romlás. Gerevich május 10-én kézzel írja az aktára: "A sümegi várom gondozásának kérdését egyelőre el kell halasztani." De azért mind a szolgabírónak, mind a megyéspüspöknek illik válaszolni. Ez végül 1944. augusztus 3-án meg is történt. "...Kíváncsok lennének...a vár műszaki felmérését elvégezni és felvételi rajzokat elkészíteni, ezek birtokában lehetne egy több évre terjedő konzerválási és helyreállítási programot kidolgozni..." írják a főszolgabíróknak.

Közvetve aztán kiderült, hogy elsősorban a főszolgabíró buzdításának köszönhető,

hogy a kérdés napirendre került. Ugyanis Nagy Béla sietve tájékoztatta Mindszenty József akkori veszprémi püspököt a MOB leveléről és az erre érkezett püspöki választ – kezdeményezése alátámasztásaként – hitelesített másolatban elküldte a MOB-nak. Idézet a püspöki válaszból:

"Nagybecsű levele kapcsán értesítem Nagyságodat, hogy a sümegi várom műszaki felmérésével kapcsolatos költségeket, melyeket javasolt, helyesnek találok és magamra vállalom. Méltóztassék a püspöki uradalmi mérnökömet erre felkérni. Most a háború alatt csak okvetlenül szükséges javításokat kell eszközölni, a többi helyreállítási munkát majd békeidőben válik esedékessé. . .Épen ezért a kérdéses falat kellene cementtel megerősíteni. Kérem Nagyságodat, lépjen érintkezésbe a Műemlékek Országos Bizottságával azirányban is, hogy a szükséges mennyiséget

szerezzék be. A cement árát és a javítással kapcsolatos munkadíjat szintén vállalom. Köszönöm Nagyságodnak, hogy a régi sümegi vár megóvását annyira szíven viseli és abban nekem segítségemre van.

Veszprém 1944. évi október hó 12-én Ószintén tisztelő

Főpásztor + József püspök."

A levélmásolat mellett található még a főszolgabíró kérdése: "Kérek szíves választ arra nézve, hogy a Püspök Úr által sürgősnek minősített munkálatokhoz cement beszerzése iránt a MOB tudna-e lépéseket tenni. Sümeg, 1944. október 24-én."

Válasz nincs az irattárban, de azt tudjuk, hogy a nyilasok november 27-én Mindszenty püspököt bebörtönözték.

■ 3. Dr. Zákonyi Ferenc vezetőjegyző levele Berhidáról 1944. március 28-án. "...most, amikor Berhida község vezetését átvetem... fontos feladatommak tartom eme kis templom alapos restaurálását.... Községünk képviselő testülete... az 1945. évi költségvetésbe már beállított 5.000 pengőt..." Szakértő leküldését kéri a költségek pontos megállapításához. Ezúttal a MOB már május 19-én elküldte a szokásos választ: készíttessenek – csupán a tatarozásra kiterjedő – költségvetést egy helybeli iparossal.

Július elején megérkezett a költségvetés 11. 488 pengős végösszeggel. Zákonyi szerint "a cseréptető csak akkor lesz tartós, ha alája egy fából álló fedélszék készül... a mostani rendszer, amikor a dongaboltozat tetején cementbe ágyazva vannak a cserepek elhelyezve, nem bizonyult tartósnak." (Sic! Azért néhány évszázadot csak kibírt.) Tekintettel a munka mielőbbi végrehajtására, Zákonyi kérdése az, hogy megelőlegezn-e még az idén az összes költséget a MOB? Ebben az esetben a már jóváhagyott 5.000 pengőt "mi hajlandók vagyunk már 1945. január 2-án a tekintetes Elnökség pénztárába befizetni..."

Szerencsére *Szentiványi Gyula* főtitkár – a költségvetést átböngészve – szakmai kifogásokat emelhetett annak tételei

ellen, így 1944. július 10-én az ügyirat "ad acta" került. (Vajon hová lett félév múlva Berhida 5.000 pengője?)

■ 4. A Vallás- és Közoktatásügyi miniszter átiratának másolata a Földművelésügyi miniszterhez 1944. május 19-én. Ebben arról van szó, hogy az 1935. évi IV. törvénycikk 218. §-a alapján az Országos Természetvédelmi Tanács javaslatára a balatonfelvidéki műemlékek ingatlanait védetté nyilvánítaná és ehhez a VKM hozzájárulását kéri az FM.

A rendelettervezetben – sajátos válogatással – az alábbi műemlékek szerepelnek: a nagyvázsonyi pálos kolostor és templom, az ecséri templom, a szigligeti-avasi templomtorony, a budakeszi Makkos Mária templom, a révfülöpi templom, a nagyvázsonyi vár és templom, a leányfalusi Szent Jakab nevű templom romjai. A hivatkozott törvény a VKM véleménye szerint, amelyet nyilván egyeztetett a MOB-bal – csak a műemlékek környezetét védené, a romot nem. Ezért azt javasolják, hogy "a rom, mint történelmi emlék területe nyilváníthatna védetté."

Kíváncsún lenne a jövőben – teszi hozzá a minisztert helyettesítő *Mester Miklós* államtitkár – "ha minden olyan ügy tárgyalásánál, amely közvetlenül vagy közvetve a műemlékvédelem érdekeit is szolgálja, ennek az érdekeknek a képviselőjére hivatott Műemlékek Országos Bizottságának képviselője, mint szakértő, jelen legyen, és véleményt nyilváníthasson..."

Vajon ez az első, a műemléki környezetre vonatkozó védetté nyilvánítást tartalmazó rendelet annak idején életbelépett-e? Az érintett romok tartósan gazdátlan állapotát és annak következményeit ismerve – nem valószínű! ■

DR. NAGY GYÖRGY

AZ ÖRÖKSÉG VÉDELMEBEN

A mosonmagyaróvári Alapítvány a Városért közhasznú civil szervezet célja olyan közadakozás szervezése, amelynek keletkezett vagyonából a város természeti értékei, műemlékei vagy helytörténeti emlékeinek gondozása és bemutatása, illetve gyarapítása anyagiilag támogatható.

A ma 15 éves Alapítvány megalakulása óta mintegy hét millió forinttal járult hozzá céljai megvalósításához. Így a város egyik identitásponjtját jelentő Habsburg kriptá (1996) és a benne elhelyezett többszáz éves festett ülő Krisztus-szobor restaurálásához (1997); a mosoni templom előtti feszület figurái (1997) és a templom bejárata feletti angyalalakok helyreállításához (2001); a Halász úti lakótelep gyermekjátszótere felújításához (2000); a Milleniumi Dunaparti sétány megvalósításához (2001); a 19. század végén a magyar nyelv ápolására alapított Ostermayer óvoda udvarán álló őrangyal restaurálásához (2002); a Szent László téri Giesswein szobor kijavításához (2003); a Deák Ferenc emléktábla elhelyezéséhez a róla elnevezett téren (2003); az egykori városbíró Tímár utcai emlékoszlopa graffitimentesítéséhez (2005); gróf Széchenyi István, a város egykori képviselője portrészobrának állításához a róla elnevezett lakótelepen (2005) és Habsburg Frigyes főherceg szobrának megvalósításához a magyaróvári belvárosban (2006).

Idén Kormos István költő, meseíró halála 30. évfordulójára, a róla elnevezett lakótelepen kíván az Alapítvány portrészobrot állítani – ismét közadakozásból.

Alapítványunk nevében köszönöm a sok-sok támogatást, amivel ma felsorolt eredményeink elérését segítették, egyben hálásan köszönünk minden további adományt is. ■

Croy Izabella síremléke a Habsburg kriptában

Frigyes főherceg, Magyaróvár diszpolgára – Paulikovics István alkotása

Az épített és régészeti örökségünk védelmében egyre nagyobb szerep jut a civil kezdeményezéseknek, illetve szervezeteknek. A különböző városvédő és faluszépítő egyesületek ma már évtizedes múltta visszatekintő, túlzás nélkül állítható, hogy áldásos munkája mellett új kezdeményezésekkel is találkozhatunk. Az ÖRÖKSÉG – szándéka szerint – örömmel ad helyet olyan beszámolóknak, melyek e szervezetekről s munkájukról tudósítanak.

MAGYAR MŰEMLÉK ÉS ÉPÜLETGONDOZÓ HÁLÓZAT ALAPÍTVÁNY

AZ ALAPÍTVÁNY CÉLJA, TEVÉKENYSÉGE

A Magyar Műemlék- és Épületgondozó Hálózat Alapítvány célja az épített örökség védelme, egy örökségvédő hálózat és szolgáltatás létrehozása mely lehetőséget nyújt arra, hogy épített örökségünket saját hasznunkra, és az utánunk jövő nemzedékek gyarapítására megőrizze, karbantartsa, valamint ezeknek az épületeknek a tulajdonosait segítse és támogassa épületeik folyamatos karbantartásában felújításában.

A Magyar Műemlék- és Épületgondozó Hálózat Alapítvány a műemlékek és az egyéb épületek fenntartásának Magyarországon teljesen új – Hollandiában már évtizedek óta működő (Stichting Monumentenwacht) – formáját kívánja bevezetni, melynek célja az épületek szakszerű, szemrevételezéses épületdiagnosztikára alapuló felmérése, a tervszerű megelőzés (állagmegővítés) módjaitak kimunkálása, ezen keresztül az épületek fenntartásának, felújításának költségcsökkentése.

TEVÉKENYSÉGEK, CÉLTERÜLETEK

Műemlékvédelem, műemlék-gondozás, épületvédelem, épületgondozás, természetvédelem, műemléki és egyéb épülettulajdonosok támogatása, kulturális tevékenységek, segítség pályázatok írásához, kulturális örökség megővése, időszakos folyóiratok, szakiratok kiadása, rendezvényszervezés, műemlék-tulajdonosoknak jogi és szakmai felvilágosító programok szervezése, programok szervezése fiatal diákok körében, műemléki fenntartó technikuskok továbbképzése hazai és nemzetközi szinten, szakmai szolgáltatás, információ-szolgáltatás (média), szakmai tanulmányutak szervezése.

Tapasztalataink szerint sok műemlék- és épület tulajdonos megvárja míg a sok apró hiba felhalmozódik az épületen és aztán egyszerre akár több millió forintos javításokra költenek, de mindez megelőzhető lenne és nem is kerülne milliókba ha a sok probléma már a kialakulás kezdetének felismerésekor megelőző lépésekkel orvosolnák, és ha ez időben megtörténik számos más probléma is elkerülhetővé válik legalábbis mindazok amelyek az előzetesen kialakult problémából keletkeztek volna.

Átlagos hibák az épületeken %-ban: 5 százalékát a fagy és eső, 15 százalékát konstrukciós hibák, 25 százalékát a rossz kivitelezés, 55 százalékát a kevés és késői karbantartás okozza. A fenti tapasztalatok adták az ötletet, hogy, objektív és szakszerű ellenőrző csapatot – *műemlékőr team-et* létesítsünk, azzal a feladattal, hogy évente rendszeresen és szükség szerint ellenőrizze a rá bízott épületek állagát. Végezze el a kisebb javításokat (például a törött, lecsúszott cserepek cseréjét és visszahelyezését, a lefolyók eltömődésének a megszüntetését, az elmozdult csatornák helyreállítását stb.) Így feladatunkká válik az épületek pincétől a tető csúcsáig való teljes átvizsgálása, majd pedig az ellenőrzésekről írásos jelentés készítése a tulajdonosnak.

A MAMÉG FŐBB TEVÉKENYSÉGI KÖREI:

Az épület diagnosztikai felmérése mellett jegyzőkönyv készítése, kisebb javítási munkák elvégzése és diagnosztikai fotók készítése

Épület műszaki felmérése, felmérési tervek, rajzok készítése

Műemlék felújítás, építőipari szakmunkák

Műemlékek, és egyéb épületek megtisztítása, falfirkák, graffitik eltüntetése

Kultúr pont

Információk az Unióról és a kultúráról

GRÓF APPONYI VENDEGHÁZ ÉS KÖZÖSSÉGI CENTRUM

A "Gróf Apponyi vendégház és Községi Centrum" című projekttel Bataapáti Község Önkormányzata közel 687 ezer eurót nyert a Phare Területfejlesztés 2002-2003 program keretében. A projekt célja a falu központjában található műemlék kastély felújítása.

LEROMLOTT VÁROSI TERÜLETEK REHABILITÁ- CIÓJA NAGYKANIZSÁN

A "Leromlott városi területek rehabilitációja munkahelyteremtő tevékenységek ösztönzése céljából Nagykanizsán" című projekttel Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata közel 347 ezer eurót nyert a Phare Területfejlesztés 2002-2003 pályázat keretében. A projekt célja a Nagykanizsa belvárosában található, XVIII. század elején épült műemlék mágtárpépület felújítása.

"KASTÉLY ÉS KORZÓ" - A HATVANI GRASSALKOVICH-KASTÉLY ÉS A FŐ TÉR FELÚJÍTÁSA

A "Kastély és korzó" – a hatvani Grassalkovich-kastély és a Fő tér felújítása című projekttel Hatvan Város Önkormányzata több mint 524 ezer eurót nyert a Phare Területfejlesztés 2002-2003 projekt keretében. A projekt célja Hatvan város rossz állapotú, de építészeti értékekben gazdag településközpontjának helyrehozatala.

TÖRTÉNELMI-RÉGÉSZETI VÁROSRÉSZ KIALAKÍTÁSA SZOMBATHELYEN

A "Szombathelyi történelmi-régészeti városrész megvalósítása" című projekttel Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata közel 869 ezer eurót nyert a Phare Területfejlesztés 2002-2003 programban. A projekt célja olyan környezet kialakítása volt, amely a megújuló városrészt – az ókori hagyományokra épülő kulturális-idegenforgalmi-turisztikai kínálat bővülésével – gazdaságilag is vonzóvá teszi.

– KultúrPont –

MŰKINCSVÉDELEMRŐL A MŰKERESKEDŐKNEK

A Magyar Műtárgy- És Régiségkereskedők Országos Szövetsége június 19-i közgyűlésén a rendőrség képviselőjében az ORFK Nemzeti Nyomozó Iroda Műkincsvédelmi Alosztályának új vezetője *Bucsek Gábor* főhadnagy és a KÖH Műtárgyfelügyeleti Irodájának vezetője *dr. Buzinkay Péter* tájékoztató alkalmat tartott a kulturális javakkal kapcsolatos bűnözés elleni állami fellépésről.

A megbeszélés fő témája a műtárgylopás és a hamisítás volt. A témákkal kapcsolatban a két hatóság képviselője ismertette feladataikat, tevékenységüket, lehetőségeiket és az együttműködés formáit. A Műkincsvédelmi Alosztály új vezetője – többek között – elmondta, hogy a jövőben a céljaik elérése érdekében nagyobb hangsúlyt kívánnak fektetni a felderítésre, és az Alosztály munkatársai többször jelennek majd meg az értékesítési helyszíneken és kérte, hogy munkájukat a műkereskedők is segítsék adatokkal, felvilágosítással. A KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda képviselőjében az irodavezető – a KÖH-nek a kulturális javakkal kapcsolatos jogellenes cselekmények elleni küzdelemben vállalt feladatai ismertetésén túl – ugyancsak az információ-áramlás és az együttműködés jelentőségére hívta fel a figyelmet, és ehhez kérte a műkereskedők segítségét.

A találkozón a műkereskedők is elmondták, hogy a fenti cselekmények milyen nagy gondokat és károkat okoznak (nemcsak a műkereskedelemnek, hanem a Magyarországnak és a magyar kultúra külföldi megítélésének is), és ennek nyomán több észrevételt és javaslatot is megfogalmaztak.

– bp –

MAGYARORSZÁG ÚJABB VILÁGÖRÖKSÉGE?

A Római Birodalom védvonala, a limes magyarországi szakaszának világörökségi helyszínné nyilvánítását kezdeményezik egyetemi kutatók, régészek és a baranyai Dunaszekcső vezetői a közeljövőben – írta pénteken az Új Dunántúli Napló.

A védettség elnyeréséhez szükséges pályázat előkészítése folyamatban van, a munkát a július 19-én Dunaszekcsőn megalakuló Limes Szövetség és remélhetőleg az nyolcvan hazai település is segíti majd, amelyek közelében az egykori védvonal. Ha minden a tervek szerint halad, a limes már két év múlva a világörökség része lehet, melytől a pályázók, különösen Dunaszekcső vezetői, a turizmus fellendülését és a kultúra erősödését várják.

Ehhez a Duna-parti településen feltárnák a Várhegyen található római erőd romjainak egy részét, és különböző programoknak otthont adó örökségvédelmi oktatóközpontot alakítanak ki.

A baranyai kezdeményezés nem példa nélküli, a római limes brit szakaszán álló Hadrianus-fal 1987 óta világörökségi helyszín – írta a napilap.

– stop.hu –

HÁROM ÉV ALATT MEGÚJUL A SZENTESI PETŐFI SZÁLLÓ ÉPÜLETE

Három év alatt megújul Szentes belvárosának meghatározó műemléke, a Petőfi Szálló épülete, a rekonstrukciót egy magánbefektetővel összefogva valósítja meg az önkormányzat. A Petőfi Szálló csaknem százéves épületét, annak patináját, építészeti értékeit megőrizve, a 21. század igényeinek megfelelően újítták föl. Az önkormányzat közös projektceget hoz létre a magyar magántulajdonban lévő Pendola Kft.-vel. Október végén az engedélyes tervek elkészültek a város apportként beviszi az épületet a társaságba, a beruházó pedig független értékbecslés alapján ugyanekkora összeggel tőkét emel a vállalkozásban. A felújítás befejezését követően az önkormányzat és az ingatlanfejlesztő cég a piaci viszonyokat figyelembe véve dönt arról, hogy a projektársaság üzemelteti a szállodát, vagy bérbe adja azt. *Zsóbár Árpád*, a Pendola Kft. tulajdonosa és vezetője elmondta, az ötezer négyzetméteres épület rekonstrukciója az előzetes becslések alapján 3,5-4 milliárd forintba kerül majd. Szentes, a Körös-Maros Nemzeti Parknak és a termálvíznek köszönhetően kiváló idegenforgalmi adottságokkal rendelkezik, a dél-alföldi régióban azonban alig találni minőségi szálláshelyet, ezért az épületet eredeti funkciójának megfelelően, vendéglátóhelyként és szállodaként kívánják helyreállítani – közölte a szakember. A pincszinten mélygarázst, irodákat, raktárakat és a konyhát alakítják ki, a földszinten étterem, kávéház, egy fürdő és gyógyászati egységek kapnak helyet, az emeleten pedig 72 szállodai szobát hoznak létre. A jelenlegi színháztermet többfunkciós helyiséggé alakítják át, amely a színielőadások mellett, alkalmas lesz konferenciák és kiállítások rendezésére is. A szecessziós stílusban épült szálló 1898-ban nyitotta meg kapuit és 1993-ig szállodaként és vendéglátó-ipari egységként működött.

– MTI –

2010-RE MEGÚJUL A KÖZRAKTÁRAK ÉPÜLET- EGYÜTTSE

Az engedélyeztetéssel hamarosan elindul, s a tervek szerint 2010 nyarára fejeződik be a pesti Duna-parton álló Közraktárak területének (IX., Fővám tér 11-12.) rekonstrukciója, fejlesztése – hangzott el a projektet a helyszínen ismertető tájékoztatón, június-ban. A 8 milliárd forintos beruházás PPP-konstrukcióban valósul meg, a közbeszerzési eljárásan a Porto Investment Hungary Kft. nyerte el a terület 25 éves üzemeltetési és hasznosítási jogait. A tulajdonjog a Fővárosnál marad. A konstrukció részleteit *Ikvai-Szabó Imre* főpolgármester-helyettes ismertette.

A beruházás nagy része a Közraktárak épületegyüttesének mintegy 7,6 milliárd forintos fejlesztése, de a befektető a környező területeken is több mint 300 millió forintos infrastruktúra- és közlekedésfejlesztést vállalt. Az új és a régi épületek együttes alapterülete a tervek szerint megközelíti a 23 ezer négyzetmétert, a felszín alatt 250 parkolóhelyet alakítanak ki. Az 1500 négyzetméteres rendezvénytermet, galériákat, könyvesboltokat, kávé- és teaházakat, valamint a partszakasz teljes hosszában elnyújtózó teraszt is magába foglaló, megújult épületegyüttes modern városi szolgáltatásokat és napi 24 órás kulturális, gasztronómiai és szabadidős programokat nyújt majd. A tervezők korhűen felújított épületeket álmodtak meg, amiben a 21. század modern építészeti jegyei is megjelennek. Ennek legjellegzetesebb eleme a régi raktárépületek közé feszített, hullámzó vonalú, bálna alakú, 160 méter hosszú építmény lesz. Ugyanezen koncepció jegyében kerül egy hatalmas óramű a háborúban lerombolt negyedik raktárépület oromfalát idéző acél-üveg szerkezetre. Szintén fontos, hogy a fejlesztéssel a teljes Duna-part felszabadul a gyalogosforgalom számára. A Főváros célja az, hogy már az építkezés időtartama alatt is legyenek kulturális, szórakoztató rendezvények az arra alkalmas területeken.

– MTI –

2007 Művészetek Völgye

BAGDÁNY JUDIT

"A MALOMNAK NINCSEN KÖVE, MÉGIS LISZTET JÁR..."

ÖRÖKSÉGVÖLGY 2007, AZAZ KAPOLCSI MŰVÉSZETEK VÖLGYE, JÚLIUS 27. - AUGUSZTUS 5.

Újra itt a nyári – mondhatnánk trópusi – fesztiválszezon és immár negyedik éve annak, hogy a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal munkatársainak egy lelkes csapata kora tavasztól késő nyárig azon gondolkodik, hogyan lehetne az épített örökség védelmét a Művészetek Völgye programjai közé beilleszteni. A kezdeti próbálkozások egy kapolcsi parasztházhoz, majd a pulai régi iskolához (*Tóni bácsihoz*) kötődnek, ahol fotókiállításal, régi tárgyak leltározásával, faluünnepséggel, a régi iskola takarításával kezdődött a jelenlétünk a völgyben. Tavaly pedig már központi témaként "szökkent szárba" a Művészetek Völgyében az örökségvédelem ügye.

Idén mindez folytatódik.

Kerestük és kutattuk a lehetőségeket, régészeti és műemléki helyszíneket, hogy aktív részesei és irányítói lehessünk a helyi építészeti örökség megóvásának. Mindez nem volt nehéz, hiszen a lehetőségek tárháza kimeríthetetlen.

Már több éve aktuális téma Kapolcson, hogy a Falumalomnak (*anno Szaller malom*) nem köve, hanem kereke nincsen, s milyen jó lenne, ha új – a néhány évvel ezelőtt tönkrement vízikerekekkel ellentétben – szakszerűen elkészített kereket hajtana meg az Eger patak vize. A hat 'hagyományos' völgyfalu (Kapolcs, Monostorapáti, Öcs, Pula, Taljándörög, Vigántpetend) ugyanakkor hihetetlenül gazdag régészeti emlékekben is, így a területet igen jól ismerő *Éri István* régész arra is felhívta a figyelmünket, hogy Pula határában, az erdőtől benőtt középkori Szent Ilona kápolnarom lassan teljesen elpusztul. Felvállalva mindkét ügyet, az időközben ideiglenesen védetté

vált Falumalom kerekének ügyében a kerék terveinek elkészítéséig jutottunk, de kérdéses, hogy az idén megvalósul-e a *Takács András* építész által megtervezett vízikerek és a hozzá tartozó zsiliprendszer. Mindenki nagy öröme a Szent Ilona templomrom állagmegóvó munkálatai szépen haladtak előre a veszprémi műemlékfenntartó technikus diákok kezei nyomán. Az *Albert Tamás* régész (KÖSZ, volt ÁMRK) tervei alapján és *Éri István* felügyelete mellett rendbe hozott rom kövei között Ilona versek hirdetik majd őseink gazdagon ránk hagyományozott értékeit, és túraútvonalak pihenőhelyeül is szolgál a Nagy-vázsony – Pula közötti gyalogúton.

Az ÖrökségVölgy központja idén is a kapolcsi Kuthy-kastély, ahol ismét színes programokkal, művészettörténeti gyermek-ját-színházzal, a hazai és a határon túli műemlék- és régészeti védelem eredményeivel ismerkedhettek meg látogatóink. Pincétől a padlásig kiállítások segítségével járhattak római kövek, népi lakóházak és megújult középkori falképek között. A virtuális kirándulások mellett a hat faluban újra tekereghettek és túrázhattak vezetőinkkel és ismerhették meg – néhol "leltározhatták" – a falvak és környezetük építészeti értékeit. Akinek kedve tartotta – kíséretünkben – meglátogathatta a templomtornyokban delet jelző díszes harangokat is.

Kiállításainkkal, jelenlétünkkel újból szerettük volna felhívni a figyelmet a hagyományos falukép eltűnésének veszteségeire, helyes példák bemutatásával pedig útmutatót kínálni a Völgybe zárandóklóknak. ■

A megmentett Szent Ilona kápolnarom már látogatható

Fotó: Bagdány Judit

ICOMOS MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁG

DÍJAK ÉS CITROMOK

AVAGY MILYEN FELNŐTT LESZ A FÉLRENEVELT GYERMEKBŐL?

Igen nagy visszhangot váltott ki az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság ideai műemlékvédelmi Citrom-díjakkal kapcsolatos döntése. A díj célja, hogy felhívja a figyelmet a műemlékeinket veszélyeztető legújabb jelenségekre. De felismertük, hogy a kedvező példák – vagyis az eredmények – bemutatása még fontosabb és még tanulságosabb lehet. Ha a kiváló eredményekre is ráirányul a figyelem, szemléletünkkel még talán mintául is szolgálhat más helyreállításoknál. 2006-ban ezért hoztuk létre az ICOMOS-díjat.

Ma az ICOMOS-díj az egyetlen olyan díj, ami a színvonalas és példamutató műemlékhelyreállítást ismeri el. A műemlékvédelem számos szakterületének és befektető, tulajdonos, kivitelező, a környező lakosság, a hatóságok stb. összefogásával született ez a díj. Tudjuk, hogy közös értékmentő törekvés nélkül nem lehet szakszerű műemlékhelyreállításról beszélni. Bízunk abban, hogy a legnagyszerűbb helyreállítások elismerésének is lehet kiemelt hírértéke. Az ICOMOS-díj azoknak elismerés, akik a megfelelő környezetben tudtak élni a lehetőséggel, és példaértékű módon oldották meg a műemlék helyreállítását. Az elismerésre méltó helyreállítás példájával mintává és forrássá válhat minden újabb műemlékvédelmi feladatnál.

Sajnos korunk magában hordozza, hogy a jónak nem tudunk szívósból örülni. Nagyobb szennyezés, ha a rosszal lehet foglalkozni. A műemlékeinket legjobban veszélyeztető káros jelenségek bemutatására létrehozott Citrom-díjunk alapításának már az első évében, 2005-ben láttuk, hogy – mint minden negatív példának – ennek is túl nagy a "népszerűsége". Az újságokban a legkülönbözőbb értelmezések láttak napvilágot. Ezért fontosnak tartjuk kijelenteni, hogy az eredeti elhatározásnak megfelelően, természeténél fogva ezt a díjat sem *kaphatja személy*, csak a sajnálatos *jelenség*. Több szervezet, intézmény, szak-, és *nem*-szakértő közreműködésének szerencsétlen "összedolgozása" szükséges egy ilyen díj "kiérdekléséhez". Ezek mögött általában olyan társadalmi jelenség, kulturális háttér, nemtörődomség, felelőtlenség húzódik – és még sorolhatnánk tovább a műemlékeket súlyosan veszélyeztető emberi megnyilvánulásokat –, ami pusztítja műemlékeinket, és kifejezetten árt a magyar műemlékvédelem ügyének. A díj célja, hogy a kedvezőtlen folyamatokra felhívjuk a figyelmet. Még azt sem tartjuk lehetetlennek, hogy egyes esetekben az adott műemlék sorsa jobbra is fordulhat.

Az idén Nagyszében megtartott ICOMOS nemzeti bizottságok európai elnökeinek tanácskozásán megbeszéljük az európai műemlékvédelem aktuális gondjait. Biztos, hogy nem véletlen egybeesés, hogy a magyar Citrom-díjjal "értékelt" jelenségekkel az európai műemlékvédelemnek is ugyanolyan gondjai vannak: Meglepően több országban különös aggodalomra ad okot, amikor kizárólag az elvi rekonstrukció lesz a műemlékhelyreállítás alapja. Még ettől is nagyobb baj, amikor a műemlékvédelem szempontjait háttérbe szorítva az új tulajdonosok új romantikus környezet alakításra törekedve zabolátlanul építik vissza a történeti várakat. Új látványt teremtenek, de nem törődnek azzal, hogy a hiteles múlt semmissé válik.

Továbbra is gondot jelent, hogy az európai előírások és a köztudott európai pályázati rendszer merevsége nem segíti a műemlékvédelmet. A tervezést előkészítő kutatás – ha forrás hiányában elmarad – későbbi eredményeivel nem módosíthatja a megalapozatlan, ám már elfogadott terveket.

Ugyanilyen fontos a régi épület újrahazsnoztásánál az új funkció és az épület meglévő adottságai közötti összhang megteremtése. Ha ez már eredetileg sincs meg, annak a műemlék látja kárát. Üzemeltető, beruházó, tervező, kivitelező, befektető,

önkormányzat, bármely programalkotó, a szakhatóságok sokszor egymásnak ellentmondó előírásaikkal mind részesei lehetnek egy félresikerült vállalkozásnak. Az alkalmatlan funkció, a túl sok pénz, vagy téves befektetési törekvések, a környezeti idegen értelmetlen fejlesztések mind károsan hathatnak műemlékeinkre. A díj a figyelem felkeltést szolgálja és szeretne tükröt mutatni a társadalomnak a "műemlékhelyreállításhoz" vett, visszafordíthatatlan műemlékkárosító jelenségeknél és ez teljesen független az építető eredeti döntése vagy célja mögött meghúzódó jószándéktól.

A díj céljától és természetétől teljesen idegen, amikor a Citrom-díjjal kapcsolatban személynév, vagy bármi személyeskedés hallik. A Citrom-díj olyan jelenségeket mutat be, ahol az enyész és a pusztulás nyer teret, vagy tévútjaival még a legjobb szakembert is megakadályozza abban, hogy a szakszerű műemlékvédelmet tudja szolgálni. A kialakult közeg alkalmatlan arra, hogy értékmentésről lehessen beszélni..

Díjunk csak akkor érheti el célját, ha a főhangsúly az ügyön marad. Csak akkor várhatunk társadalmi szemléletváltást a műemlékvédelem területén, ha magát a jelenséget tudjuk elemezni. Ez szolgál tanulsággul. Akkor tanultunk belőle, ha sikerült megakadályozni a műemlékkárosító helyzetek újbóli kialakulását.

A műemlékvédelem társadalmi és közösségi tevékenység, nem néhány ember ügye. A hozzá nem értés nem jogosít fel senkit arra, hogy pusztítsa értékeinket. A műemlékek sorsa ma leginkább azon múlik, hogy kivel hozta össze szerencséje, vagy szerencsétlensége. A Citrom-díj célja, hogy a szerencsétlenség elkerülhető legyen, az ICOMOS-díj a szerencsének szeretne nagyobb esélyt adni. Ugyanakkor a műemlékvédelem nem lehet "szerencse" dolga. Műemlékeink sok helyen a túlélésükért küzdenek, és szemléletváltás kell ahhoz, hogy szakszerű segítségre számíthassanak – pedig rászorulnak.

Citrom-díjaink igazolják, hogy sokszor még a nagy anyagi áldozatokat követelő jószándék vezérelte munkák sem a szakszerűséget képviselik, hanem a műemlék múltjától független közösségi elvárást szolgálnak. A műemlékvédelmi szemléletet teljesen nélkülöző lázas építési tevékenység számos – amúgy elkerülhető – konfliktushelyzetet teremt. A megbízók értetlenül állnak a helyzet előtt, a műemlékvédelemért felelős hatóság felépítését köztökdésnek tekintik. Haladást gátló konzervatív beállításhoz bélyegzik a hozzáértők véleményét. Ha rosszul nyúlnak egy történeti épülethez, a kifogások után a tulajdonos valóban nyűgnek tekintheti a műemlékét. Senki nem azt látja, hogy átmenetileg egy tulajdonosra bízott közös érték mindeközben felelőtlenség áldozata lett.

A Citrom-díjak értetlen visszajelzései pontosan igazolják, hogy a társadalom csak távolról szemléli a műemlékvédelmet. Ugyanúgy értetlenül áll előtte, mint a félrevel kamasz előtt, akinek a szülei mindig csak a javát akarták. A túlradó szülői szeretet és a nemtörődomség egyaránt torz személyiségű felnőtté neveli a születésekor még kiegyensúlyozott gyermeket. Lehet, hogy a kor szelleme, vagy a tájékozatlanság és a nevelés hiányossága, hogy ma a társadalom elvárásai egyre inkább eltérnek a műemlékvédelem felelős szakmai követelményétől. Értéket, örökséget értékelő világban, múltját tisztelő közegben ennek összhangban illenék lennie.

Bízunk abban, hogy az értékmentés, a műemlékvédelem hamarosan társadalmi igényé válik. ■

BÚCSÚZÓUL

Életének 55. évében elhunyt *Prekker Emma*, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Soproni Irodájának volt munkatársa, súlyos betegsége miatt nyugdíjba kényszerült műemlék-felügyelője. Végso útján sokan kísérték, temetésén hivatalunk részéről jelen voltak barátai, munkatársai, a búcsúbeszédet *Figler András* a Soproni Iroda vezetője mondta.

Prekker Emma egész munkássága Sopronhoz, a város értékeihez, az épített örökséghez s a szeretett műemlékekhez kötődött. 1986-ig a Soproni Ingatlankezelő Vállalat munkatársa, majd a Városi Tanács VB Műszaki Osztályának csoportvezetője volt. Ebben az időszakban kezdődhetett meg az ő kitartó munkájának is köszönhetően a városfalak "kiszabadítása", a várfal sétány egyes szakaszainak létrehozása, a Szent Mihály dombi városrész rendezési tervének alapos előkészítése.

1992-től az Országos Műemlékvédelmi Hivatal munkatársaként önzetlenül, kitartó munkával, "hegyeket megmozgatva" mindent megtett a szinte már pusztulásra ítélt műemlékek megmentéséért.

Személy szerint 2002. szeptemberétől ért az a megtiszteltetés, hogy Emmával együtt dolgozhattam. Lenyűgözött Sopronnal kapcsolatos tudása. Kitartása, precizitása, következetessége, a munka iránti szeretete, a védett értékek iránti alázata örök példa és követendő értékrend számunkra. Erős, néha szigorú jellem volt, ugyanakkor mindig a kompromisszumra törekedett, a jó ügy érdekében mindig megkereste és megtalálta a megoldáshoz vezető lehetőséget és szabályt. Ebben a szellemben terelgetett engem, majd hivatalunkhoz később érkező kollégáit is, ahogy ő mondta, mint saját kicsibéit. Nem "csak" a tudását adta, hanem szeretetét is, nem "csak" egy kolléga volt, hanem jó barát.

Halála súlyos veszteség mindannyiunk számára szakmailag és emberileg egyaránt.

Fájdalommal búcsúzunk Tőled, hiányozni fogsz.

– *Szigethy Balázs* –

GRATULÁLUNK!

Érsek Zsolt polgármester, Hatvan várossá nyilvánításának napján Hatvan Város Polgármesteri Díszoklevél kitüntetés adományozott a település műemlékeinek védelme érdekében végzett jó munkájáért *Dörgő Erzsébet* műemlékvédelmi területi felügyelőnek

A DUNAI PANORÁMÁT BEMUTATÓ KIÁLLÍTÁS NYÍLT AZ
ÖRÖKSÉG GALÉRIÁBAN

Remek kiállítással köszönti a nyarat és az idegenforgalmi szezont az Örökség Galéria. A rakodópart kövei címmel július 12-én nyitotta meg a huszadik évfordulóját ünneplő Budapest Világörökségéért Alapítvány (B.V.A.) és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal a Duna rakpartjainak elmúlt 150 évét bemutató kiállítását. A világörökségi panoráma nagyvonalú alapvonalát jelentő, eredetileg árvízvédelem és kirakodóvásár céljaira épült partművek korabeli fotókon, festményeken, metszeteken, rajzokon és terveken dokumentáló képsorozata a kurátor, Kolundzsjia Gábor urbanista hozzáértő és gondos válogatását dicséri. A kiállítás a rakpartok kiépítésének története mellett megmutatja a Világörökség-városkép érdekes változásait is.

– *kk* –

"ÉN HITTEL DOLGOZOM, ÉS HA MUNKÁM EREDMÉNYÉVEL A NAGYKÖZÖNSÉG ELÉ ÁLLOK,
MEGGYŐZŐDÉSEM SZERINT TELJESÍTETTEM KÖTELESSÉGEMET."

Emlékbizottság alakul Zala György (1858-1937) szobrászművész, az MTA tagja, kormánytanácsos, a Corvin-lánc tulajdonosa emlékének megörökítésére születésének 150. évfordulója alkalmából. Az emlékbizottság fővédnöke *Hiller István* kulturális miniszter, védnökei *Gyimesi Endre*, Zalaegerszeg polgármestere, országgyűlési képviselő, *Bereczky Loránd*, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója és *Kocon József*, a Muravidéki MNÖK elnöke. A bizottság neves közéleti személyiségekből, politikusokból, művészekből áll össze és alakuló ülését 2007. július 4-én tartja. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságot *Radnainé Fogarasi Katalin* képviseli.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dr. Bagdány Judit jogász – KÖH, TKI
Prof. dr. Borhy László régész
egy. tan. – ELTE
Dr. Diószegi László a Teleki László Alapítvány igazgatója
Éri István régész
Győrfi Mónika projekt-menedzser
Komáromi Erődök Világörökség Munkacsoport
Hajdú Ádám régész
KÖH, Dél-dunántúli Iroda
Hajtun Eszter mérnök
MNG, létesítmény-felelős
Hadnagy Zoltán újságíró
Jubász Árpád író, geológus

Kemény Marianne
festő-restaurátorművész
Kulcsár Péter tanár
Szegedi Tudományegyetem, Ságvári Endre Gyakorló Gimnáziuma
Lantos Zsolt Gábor a CNRS PhD hallgatója – BMGE Építésztechnika Kar, Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Tanszék
Dr. Nagy György városvédő
Mosonmagyaróvár
Dr. Nagy Klára építész, ter. felügy.
KÖH,
Dr. Nagy Levente régész,
KÖH, Dok.Ig.

Nagy Zoltán újságíró
KÖH, Örökség főszervező
Özvegy Györgyi építész – MÁG
Palástiné Simonffy Krisztina
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda
Számadó Emese régész,
Igazgató, Klapka György Múzeum
Szigethy Balázs építész
KÖH, Soproni Iroda
Takács Enikő szerkesztő
Transsylvania Nostra
Turok Margit művészettörténész
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Igazgatóság
Winkler Gábor építész, ny. egy.tan.
ICOMOS MNB

ÖRÖKSÉG – A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök; Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás, Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly, Deák Ildikó, dr.Deme Péter (elnök), dr. Durczy Zsuzsanna, Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert, Nagy Gábor, Nagy Levente, Özvegy Györgyi, Róna Katalin, Turok Margit;

Főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe: 1014, Budapest, Szentháromság tér 6; Telefon: 224-5281, fax: 224-5282, e-mail: orokseg@koh.hu
Laptervező: Lelkes Design Bt., www.lelkesdesign.hu; Nyomdai kivitelezés: Stádium Nyomda Kft. Telefon: 455-5050

A Storno-műterem mennyezetfestménye az Idő és az Örökkévalóság ábrázolásával

Fotó: Nagy Levente

Keszthely napsütésben... és esti fényben

Fotók: Helikon Kastélymúzeum Kft.

